

Uluslararası Sorunlar Tavsiye Kurulu Üyeleri (AIV)

Bakan	Sayın prof.drs. R.F.M. Lubbers
Üyeler	Sayın prof. mr. F.H.J.J. Andriessen Sayın A.L. ter Beek Bn. prof. dr. C.E. von Benda-Beckmann-Droogleever Fortuijn Sayın prof. Jhr. dr. G. van Benthem van den Bergh Bn. dr. O.B.R.C. van Cranenburgh Sayın prof. mr. C. Flinterman Sayın prof. dr. E.J. de Kadt Sayın dr. B. Knapen
Bakanlıktan	Sayın dr. K.A. Koekkoek (<i>Disisleri Bakanligi</i>) Sayın drs. E. Kwast (<i>Milli Savunma Bakanligi</i>)
Secreter	Sayın drs. F. van Beuningen

P.O. Box 20061
2500 EB The Hague
The Netherlands

telephone +31(0)70 - 348 5108/6060
fax +31(0)70 - 348 6256
E-mail AIV@SBO.minbuza.nl
Internet www.AIV-Advice.nl

İçindekiler

Önsöz

ÖZET 7

I İMA: TARİH, MEDENİYET VE İSLAM 10

I.1 Siyasi-kültürel tartışma 10

I.2 İmaj yaratılması 12

I.3 Varolan uçurumun üzerine de köprü kurulabilir 12

I.4 Sonuç 14

II TÜRKİYE: DURUM TESPİTİ 15

II.1 Türkiye'deki iç siyasi durum 15

II.1.1 Kemalizm 15

II.1.2 Türkiye iç siyasetinde devletin ve ordunun rolü 17

II.1.3 Kemalizm baskı altında 18

II.1.4 İslam'ın siyasi rolü 20

II.2 Bölgedeki Türkiye 21

II.2.1 Stratejik ve bölgesel anlamı 21

II.2.2 Türkiye'nin dış politikası ve İslam 24

III TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI 25

III.1 Genel 25

III.2 Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya
İlişkin Sözleşme 26

III.3 İşkenceye ve İnanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya
Cezalandırmaya Karşı Avrupa Sözleşmesi 27

III.4 Düşünce özgürlüğü 27

III.5 Kayıplar ve yargısız infazlar 28

III.6 Kadın hakları 28

III.7 İşçiler hareketi ve sendikal hakları 29

III.8 Sonuç 30

IV	EKONOMİK PERSPEKTİF	31
	IV.1 Türkiye'nin ekonomik şeması	31
	<i>IV.1.1 İşleyen piyasa ekonomisi</i>	<i>31</i>
	<i>IV.1.2 AB'nin rekabet gücüne karşı gelme olanağı</i>	<i>33</i>
	IV.2 Gümrük birliği	34
V	AVRUPA BİRLİĞİ VE İTHÂL ÇATIŞMALAR	36
	V.1 Türkiye ve PKK' nın karşılıklı silahlı mücadelesi	36
	V.2 Sürekli ihtilaf konusu, Kıbrıs	37
	<i>V.2.1 Genel</i>	<i>37</i>
	<i>V.2.2 Kıbrıs ve Avrupa Birliği</i>	<i>38</i>
	<i>V.2.3 Kıbrıs'ın AB'ne katılımına karşı başka bir tavır</i>	<i>39</i>
	V.3 Yunanistan ve Türkiye: yumak olmuş ilişkiler	40
	V.4 Yanlış hesap Bağdat'tan döner	41
VI	TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SİYASİ GÜNDEMİ	44
	VI.1 Kırk yıldır çift anlamlılık	44
	VI.2 Üyelik tartışmasından somut işbirliğe kadar	46
	VI.3 Somut işbirliği için Türkiye-Avrupa gündemi	47
	<i>VI.3.1 Ön hazırlık</i>	<i>48</i>
	<i>VI.3.2 Gümrük birliği ve daha fazla ekonomik işbirliği</i>	<i>48</i>
	<i>VI.3.3 Açıklık gayreti</i>	<i>50</i>
	<i>VI.3.4 Türkiye'nin bölgesel konumu</i>	<i>51</i>
	<i>VI.3.5 Ordu ve güvenlik hizmetleri</i>	<i>52</i>
	<i>VI.3.6 İnsan haklarının uygulanması</i>	<i>52</i>
	<i>VI.3.7 Kürtler dahil diğer azınlıklar</i>	<i>53</i>
	<i>VI.3.8 İkili ilişkiler</i>	<i>54</i>
Ek I	Tavsiye isteği	
Ek II	Danışılan kişi ve kurumların listesi	
Ek III	Kullanılan kısaltmaların listesi	

Önsöz

Türkiye bir dünya ülkesidir. Sadece coğrafi yönden değil siyasi ve kültür alanında da Avrupa (Balkanlar), Orta Asya ve Arap dünyasının kesiştiği noktada bulunmaktadır. Ülkenin büyük kısmı (Anadolu) Asya kıtasında bulunduğu halde, dünyaca tanınmış –ekonomik merkez ve ticari düğüm şehri- İstanbul Avrupa kıtasındadır. Türkiye bir Akdeniz ülkesi olmakla birlikte Karadeniz sahilleri de aynı uzunluktadır. Kemal Atatürk 1920’li yıllarda Avrupa ülkelerine olan bağımlılığı azaltmak amacıyla Avrupa modeline göre modern bir Türk devleti kurmuştur. Kısacası Türkiye, Hollanda’nın uluslararası net ülke tanımlamalarını göre, olaşan coğrafi, siyasi ve kültür kategorilere kolay kolay sığmayan çok renkli bir ülkedir. Bir dünya ülkesi olarak bugünkü Türkiye’de ve komşularında, Avrupa ve Orta Doğu kişiliği, (daha fazla) modern dünyaya uyum, Osmanlı tarihi gelenekleri, demokrasi (çabası) ve otorite arasında bazı çatışmalar ortaya çıkmaktadır. T.S. Elliot’in İstanbul Boğazi’ndeki akıntılara atfen yaptığı Türkiye, birbirine etkileyen bu kadar farklı güçler nedeniyle, ‘the still point of the turning world’ (dönen dünyanın sabit noktası) olarak tanımlanabilir.

Türkiye ile Avrupa Birliği (üye ülkeleri) arasındaki ilişkilerde zaman zaman iniş çıkışlar görülmüştür. Bu ilişkilerde, geçmiş yıllarda Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne aday üyeliği, özellikle Türkiye’nin kendisine diğer aday üye ülkelerden farklı muamele yapıldığını hissettiği 1997’deki Lüksemburg Avrupa Konseyi’nden sonra bir baskı oluşmuştur. Bu tavsiyeye temel olan istek, Hollanda hükümetinin Türkiye ile olan ilişkileri hakkında bir kez daha düşünmek istediğini göstermektedir. Söz konusu tavsiyeye, bu konuya yardımcı olmak istenmektedir. Bu tavsiyedeki odak noktası, Türkiye’yle Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerle, üyeliği hakkındaki tartışmalar arasında mesafe bırakmasının iyi olabileceği düşüncesidir. Çünkü bu tartışma bazı anlaşmazlıklara, hoşnutsuzluşa ve belirsizliğe yol açmış durumdadır. Bu nedenle: ‘Daha sakin sulara doğru – Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler hakkındaki tavsiye’ gibi anlamlı bir başlık seçmiş olduk.

AIV, bu tavsiyeyi 2 Temmuz 1999 tarihli toplantısında karara bağlamıştır. Bu tavsiye Sayın Dr. B. Knapen’in başkanlığında AIV’nin ‘Türkiye’ komisyonunda hazırlanmıştır. Türkiye ile olan ilişkilerde Avrupa entegrasyonu kapsamında, insan hakları, barış ve güvenlik ve, az da olsa, kalkınma için işbirliği alanlarındaki sorunların hepsinin rol oynaması nedeniyle, AIV’nin dört daimi komisyonunun üyeleri de ‘Türkiye’ komisyonunda yer almışlardır. Bu kişiler: Prof.Dr. P.R. Baehr (İnsan Hakları Komisyonu), Prof. Jhr. Dr. G. van Benthem van den Bergh (Barış ve Güvenlik Komisyonu), Bn. Dr. D.J.M. Corbey (Avrupa Entegrasyonu Komisyonu), Drs. T. Etty (İnsan Hakları Komisyonu), emekli korgeneral G.J. Folmer (Barış ve Güvenlik Komisyonu), Bn. Dr. M. van Leeuwen (Barış ve Güvenlik Komisyonu), Drs. F.D. van Loon (Kalkınma için İşbirliği Komisyonu), Prof.Dr.Müh. R. Rabbinge (Kalkınma için İşbirliği Komisyonu) ve Drs. P. Scheffer (Avrupa Entegrasyonu Komisyonu). Sekreterlik Drs. F. van Beuningen (AIV sekreteri) üstlenmiştir, Bundan başka Bn. C.T. Aalbers, Bn. K.M.M. Boeije ve Bn. E. Eryiğit tarafından da bu çalışmalara yardımda bulunulmuştur.

‘Türkiye’ komisyonu üyeleri tavsiyenin hazırlanması için politika üreten kişi ve uzmanlardan bilgi almıştır. Bu amaçla ‘Türkiye’ komisyonu, AIV’nin başkanıyla birlikte 31 Ocak – 4 Şubat 1999 tarihleri arasında Ankara ve İstanbul’a bir araştırma yolculuğu yapmışlardır. (Başvurulan kişi ve kurumların listesi ekte bulunmaktadır) AIV, danışılan kişilere ve kurumlara katkılarında dolayı minnettarlığından başka, bu araştırma yolculuğunun gerçekleştirilmesindeki yardımlarından dolayı Hollanda’nın Ankara Büyükelçiliği’ne ve İstanbul Başkonsolosluğu’na şükranlarını sunmaktadır.

Bölüm I’de, hükümetin tavsiye isteğine dahil etmediği ancak, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler hakkındaki siyasi ve genel tartışmaların dışında kalan bir soruya yanıt aranmaktadır. Bu da, Türkiye’nin kültürel-tarihsel geçmişi açısından Avrupa Birliği’ne ait olup olmayacağı sorusudur. Bölüm II’de iç siyasi ortam ve Türkiye’nin bölgedeki konumu sunulmaktadır. Bölüm III insan hakları, bölüm IV ise ekonomik gelişmelerle ilgilidir. Bölüm V’de Türkiye’nin, Kıbrıs ve Yunanistan’la arasındaki ilişkilerin karmaşıklığı ele alınmakta ve bu bölümde konuyla ilgili olarak bazı sonuçlara varılarak tavsiyelerde bulunulmaktadır. Bölüm VI’da Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerdeki son gelişmeler gözden geçirilmekte ve, örneğin; daha önceki bölümlerle ilgili politika tavsiyeleri şeklinde bu ilişkilerinin gelecekteki şekil almasına dikkat edilmektedir. Sonuç ve tavsiyeler metinde yatık olarak yazılmıştır. Ancak bu durum, özellikle görüşlerin bildirildiği bölüm VI için geçerli değildir. Tavsiyedeki ek I, tavsiye isteğini, ek II danışılan kişi ve kurumlar listesini, ek III ise kısaltmaların listesini içermektedir. Tavsiye bir özetle bağlanmaktadır.

İlişkilerin gelişimini tarih sırasına göre anlatmaya çalışan ve önemli belgeleri özetleyen ‘1959’tan bugüne Avrupa Birliği’nin Türkiye konusundaki tavrı’ adlı ilave de bu tavsiyeye aittir.

ÖZET

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin, anlaşmazlıklar, hoşnutsuzluklar ve belirsizliklerle dolu bir tarihi vardır. Bunun yanı sıra Türkiye'nin aday üyeliği sorunu - hem bunun perspektifi hem de konuyla ilgili rahatsızlık – özellikle son yıllardaki ilişkiler üzerinde ağır bir baskı oluşturmuştur. Zira Orta ve Doğu Avrupa'nın dünyaya yeniden açılmasına karşılık Türkiye'de bir daha geride bırakılma gibi bir düşünce oluşmuştur.

Bu tavsiye ile, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin açıklığına ve objektifliğine katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. AIV, Türkiye'nin aslında Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak reddedilmesini gerektiren belirleyici bir neden olmamakla birlikte, bu üyeliğin ancak uzak bir gelecekte gerçekleşebileceğini de kaydetmektedir. Zira Türkiye halen çoğulcu, demokratik siyasi düzeni tamamlama yolunda gelişme halindedir. Bu konularda gözlenen şu anki eksiklikler, Türkiye ile Avrupa Birliği (üye ülkeler) arasında bir mesafe oluşturmaktadır. Türkiye'de, Kemalizmin koruyucusu olarak önemli rol oynayan bir ordunun bulunması da bu bağlamda önemlidir. Devletin yetki kullanımı henüz parlamento ve hür basın tarafından yeteri kadar kontrol altında değildir ve bu yetkiler halen kamuoyuna açık genel tartışmalar sırasında da yeteri kadar değerlendirilememektedir. Ayrıca Türkiye'deki 'civil society'nin (sivil toplumun) bağımsız kuruluşların yapısı buna da henüz müsait değildir. (I, II ve VI.3.5'e bakınız.)

Kopenhag kriterlerinde belirtildiği gibi, Türkiye'nin demokrasi, insan hakları, azınlıklara yapılan muamele, hukuk sistemi ve serbest piyasa ekonomisi alanındaki şartları yerine getirinceye kadar uzun bir yol alması gerekir, çünkü bu Türkiye'nin iç politikasını derinden etkileyecektir. Bunun her iki adına geçmiş yıllarda oluşturduğu hayal kırıklığı ve anlaşmazlıklarına bakıldığında, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerin gelişiminin 'gelecekteki olası üyelik' ve/veya aday üye olarak tanınma gölgesinin altında kalmaması açısından, AIV bunu açıkça belirtmekte yararlı görmektedir. (III ve VI.1'e bakınız)

Türkiye'nin aday üye ülke olarak (bir kez daha) tanınmadığı Haziran 1999'daki Köln Avrupa Konseyi kararları bunun bir örneğidir. AIV'nin görüşüne göre, somut işbirliğinin derinleşmesiyle birlikte el ele yürünmedikçe Türkiye'nin aday üye ülke tanınması sembolik değer olan politik bir adım olarak kalmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği nihai üyeliği, hem Türkiye'nin hem de Avrupa Birliği'nin birbirlerini düşünce bazında ortak olarak kabul etmeyi öğrenmeleri gerektiği ve somut işbirliğiyle birbirlerine yaklaşma fırsatı oluşturulması, bu sürecinin son bölümünü oluşturmaktadır. Türkiye'nin ve Avrupa Birliği'nin bu sürecin çok uzun vadeli olmasını açıkça kabul etmeleri, aralarındaki ilişkileri olumlu yönden etkileyecektir. (I, VI.1 ve VI.2'ye bakınız)

Buna karşılık Avrupa Birliği, Avrupa Stratejisini tamamlarken kendisini daha güvenli bir ortak göstermeli ve Türkiye'ye karşı net ve objektif tavırda bulunmalıdır. AIV'ye göre, burada ekonomik işbirliğinin öncelikli yer alması gerekir, çünkü bu alanda şu ana kadar gerçekleşenden daha çok yapıcı işbirliği ve entegrasyon mümkündür. Avrupa Komisyonu tarafından yapılan ilk hamle bunun sağlam temelini oluşturmaktadır. Diğerlerinin arasında gümrük birliğini güçlendirme, ticari teşvikler ve, enflasyonun azaltılması dahil, serbest sermaye dolaşımı alanında, Türkiye ile yapılan ekonomik işbirliğine şekil verilebilecek bazı politika tavsiyeleri de ifade edilmektedir. Avrupa Birliği bu işbirliğini kabul ederse bu durumda 1963 ortaklık anlaşması ve 1995 gümrük birliği ile Türkiye'de uyandırılan beklentileri de yerine getirilmiş olur. (IV ve V.3.2.'ye bakınız)

Avrupa Birliği, öncelikle gümrük birliği çerçevesindeki maddi yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır. Eğer Yunanistan, verimli bir sonuç vermemesi nedeniyle parasal yardımları bloke etme fikrinden vazgeçirilmezse, diğer on dört ülke, Avrupa Birliği'nin resmi politikası çerçevesi dışında Avrupa Birliği'nin ihmali karşılığında bunu telafi etmek üzere ayrı ayrı, maddi araçlarını Türkiye'ye yönelik serbest bırakmak zorundadır. Ek olarak; AIV'ye göre Hollanda'nın da Türkiye ile olan ikili ilişkiler çerçevesinde bu ülkeye maddi telafi sunması gerekir. Ancak burada Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin genişlenmesi bağlamında bu maddi yardımı hak etmediğini de vurgulamak gerekir. Bunun yanısıra Türkiye'nin Oret programına (Kalkınmayla ilgili İhracat programları) uygun görülmediğinin de altı çizilmektedir. Bu nedenle AIV'nin görüşüne göre, bu telafinin, Türkiye'ye yönelik bir fon oluşturulması başlangıcının temelini atması gerekir: Hollanda hükümetinin Türkiye ile olan ikili ilişkilerini yoğunlaştırabileceği maddi araçlar. (V.3. ve VI.3.1'e bakınız)

AIV'ye göre Türkiye'nin Avrupa Birliği için önemli bir ülke olduğu en başta gelmektedir. Türkiye, siyasi ve ekonomik açıdan ve güvenlik politikası bakımından stratejik anlamı büyük bölgesel bir güçtür. Bu bağlamda Türkiye'nin NATO üyeliği de önemli olmakla birlikte AIV, Avrupa Birliği çerçevesinde Türkiye ile olan ilişkileri, tavsiye isteğinde yapıldığı gibi, NATO içindeki işbirliği için risk olarak tanımlamaz. Türkiye kendisini, Avrupa Birliği'ne aday üyelik konusunda yapılan tartışmanın gidişatından gücendirilmiş hissetmesine rağmen, Türk hükümeti, iki taraf –Avrupa Birliği ve NATO ilişkileri – arasında herhangi bir politik bağlantı yapılmaması gerektiği görüşünü savunmaktadır. Hatta Türkiye tarafının Avrupa'nın güvenliği hakkındaki danışmayla mümkün olabildiğince ilgilenmesi bile söz konusudur. Bu konudaki danışma, Avrupa Birliği'nde gittikçe daha net bir şekil alırsa, Türkiye bununla da pragmatik olarak ilgilenmek ister. AIV, Türkiye'nin bu ilgisini, Avrupa tarafından yönetilen askeri operasyonlara şekil verme olanağının gereksinimi olarak ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin ikinci ayağıyla (bunun bölümlerine) daha yakından ilgilenme şansı olarak görmektedir. (II.2 ve V.3.4.)

Avrupa Birliği, bunun Ankara için beraberinde getirdiği ikilem ve sağduyuyla birlikte, Türkiye'nin ciddi bir bölgesel güç olmasına karşı duyarlı olmalıdır. Türkiye, bölgedeki kontaklarını yoğunlaştırmakla Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliğine doğru geleneksel yönelimini tamamlamak açısından çok yönlü bir dış politika çabası göstermektedir. AIV'ye göre şu anda, Türkiye'nin Batıyla işbirliğine alternatif oluşturabilecek bölgesel işbirliği bağları bulunmamaktadır. Türkiye kültürel olarak bölgedeki diğer ülkelere örnek (rol modeli) olmaktadır, çünkü İslam geçmişi olan tek laik ülkedir. Avrupa Birliği'nin (yeniden) Meda fonunu hazır bulundurarak Türkiye'yi maddi yönden desteklemesi ve diğer taraftan da bölgesel işbirliğini derinleştirmek konusunda teşvik etmesi gerekir. Bu, Türkiye'nin etrafındaki ülkelerin gittikçe büyüyen ekonomik önemine bakıldığında Avrupa'nın çıkarıyla da ilgilidir. (II.2 ve VI.3.4'e bakınız)

AIV, demokratik, çoğulcu politik sistemin oluşumu doğrultusunda Türkiye'nin katıldığı uluslararası insan hakları antla maları hükümlerinin yerine getirilmesini sağlayacak amaçlar konusunda bazı önerilerde bulunmaktadır. Bu teklifler sadece Avrupa Birliğiyle değil, aynı zaman Avrupa Konseyi ve OVSE'yle de ilgilidir. (III ve VI.3.6'ya bakınız) Bu bağlamda PKK lideri Öcalan'a karşı yürütölen dava da günceldir. (V.1)

AIV'ye göre, Mart 1995 İstikrar Paktı'na (Baladur planı) dayalı benzeri bir düşüncenin, hem Türkiye'yle olan ilişkiler hem de Türkiye, Kıbrıs ve Yunanistan'ın aralarındaki ilişkilerin karmaşıklığından dolayı yeniden gözden geçirilmesi, Kopenhag kriterlerine önemli bir ek oluşturabilir. Bu İstikrar Paktı'nda Avrupa Birliği üyeliğine ilgisi olan Orta

ve Doğu Avrupa ülkelerine, komşu ülkelerle olan sınır ve azınlıklarla ilgili sorunlarını kendi aralarında çözmeleri gerektiği şartı konmuştur. AIV'nin çıkış noktası, Avrupa Birliği'nin artık çözüm yolu olmayan çatışmaları kendi bünyesine almayı kabul etmemesidir. AIV, Kıbrıs'ın üyeliğini şu anda gündemde görmemektedir, zira Kıbrıs'ın şu anda AB'ne girişi, siyasi çözümü olmayan, hatta güç kullanımını da olanaklı kılabilen bir çatışmayı bünyesine almak anlamına gelir. AIV, Avrupa Birliği'nin, Kıbrıs'la başlanan giriş müzakereleriyle niyet edilen sonucun henüz gerekleřmedđini iddia etmektedir. Bu müzakereler, ilgili tarafları çatışmanın çözümüne yaklaştırmaya çaba gösterme konusunda bir katkıda bulunmamış, tersine, hem AB'ne giriş müzakerelerinin bizzat kendisi hem de sürdürülen yöntem ihtilaf konusu olmuştur. AIV'ye göre bu durumda Kıbrıs'la yapılan AB'ne giriş müzakereleri somut bir sonuca varamaz. (V'e bakınız.)

Bu tavsiyenin çeşitli yerlerinde Hollanda ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin ilerleyen gelişmesine yönelik telkinler verilmektedir. AIV, özellikle Hollanda tarafından, çeşitli seviyelerdeki karşılıklı değişim olanaklarına, siyasi düzeyde ikili ziyaretlere, Hollanda ve Türkiye'de hükümetlerarası olmayan örgütler (NGO) arasındaki diyalogları teşvike daha fazla dikkat edilmesini önermektedir. Bunun temeli, hem hükümet hem de NGO temsilcilerinin katılabileceği Almanya ile Hollanda arasındaki konferanslardan örnek alınarak, güncel konular hakkında periyodik olarak yapılabilecek olan Türkiye ile Hollanda arasındaki konferanslar olabilir.

(VI.3.8'e bakınız.)

I TARTIŞMANIN İMASI: TARİH, UYGARLIK VE İSLAM

I.1 Siyasi-kültürel tartışma

Avrupa'nın sınırları coğrafi, siyasi veya kültür bağlamda tam olarak çizilemez. Bu tavsiye çerçevesinde bunu yapmaya çalışmak, Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olup olmadığı sorusuna uygun cevap vermediği gibi semantik, ideolojik ve bazen de mistik bir tartışmaya doğru saplanıp kalma riski taşır. Tam tersi, böyle bir sınır çizmekle, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerinin nasıl daha da geliştirebileceği konusuna açıklık getireceği de beklenilemez.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler hakkında resmi belgelerde kullanılan terimlerle, her defasında eski Türk tarihine, Osmanlı uygarlığın gelişimine ve İslam'a dönülen siyasi tartışma iması arasında çoğu zaman belli bir zıtlık vardır. Resmi belgelerde Türkiye ile olan ilişkilere siyasi ve kültürel açıdan değinilmemekle birlikte, bunlar Türkiye ve Avrupa'da yapılan tartışmalar için oldukça önemlidir. Bu nedenle bu tavsiye, hükümetin sormadığı ancak birçok siyasi ve kamu otoritelerinin müzakerelerinin altında yatan bir soruya doğru girmektedir. Bu da, Türkiye'nin kültürel tarihsel geçmişine göre Avrupa Birliği'ne ait olup olamayacağı sorusudur.

Aralık 1989'da, o dönemki Avrupa Komisyonu başkanı Sayın Delors, Türkiye'nin adını belirtmeden, verdiği bir demecinde, Avrupa'yı, Hıristiyanlık, Roma hukuku ve Yunan hümanizmin ürünü olarak ifade etmişti. Bu tanım Ankara'da hoş karşılanmadı, çünkü bu demeç, zamanın Türkiye Başbakanı Sayın Özal'ın, o zaman ortadan yeni kalkmış komünizm tehlikesine karşı Türkiye'nin batıyı korumuş olmaya karşılık olarak Avrupa Konseyinde ülkesine karşı esnek davranılmasını savunmasından özellikle bir kaç saat sonra verilmiştir. Mart 1997'de Brüksel'deki Avrupa Konseyi'nin hemen önce Avrupa Halk Partisinin hıristiyan-demokrat hükümet liderleri toplantısından sonra, 'Avrupa'nın kültürel, insancıl ve Hıristiyan değerlerini, Türkiye'nin değerlerinden farklı olduğu' iddia edilmiş ve bu nedenle Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne kabul edilmemesi gerekir fikri açıklanmıştır¹ Bunun uzantısında Hıristiyanlığın, birleşik Avrupa'nın bağlayıcı bir maddesi olduğu görüşü de bulunmaktadır.²

Bu tür görüşlerin en genel temeli, Amerikan siyaset bilimci sayın S.P. Huntington'ın bir eserinde sunulmaktadır.³ Sayın Huntington'un beklentisine göre, Soğuk savaştan sonra

1 20 Nisan 1997 tarihli NRC Handelsblad adli gazete. Bu konuda söyledikler hakkında gelen tepkiden sonra o zamanın Federal Almanya başbakanı sayın Kohl söylediklerini geri almıştır. Hollanda'da özellikle eski VVD partisi başkanı sayın Bolkestein, Türkiye'nin, tarihi ve kültürel argümanlara esasen, Avrupa Birliği üyeliğinin göz önüne alınmamasının savunulmasına dair benzer görüşler dile getirmiştir. Sayın Bolkestein için özellikle Türkiye'nin, diğer (Avrupa) ülkelerinin tersine Aydınlatma Çağı'na katılmaması önem taşımaktadır.

2 Örneğin Powers, J. (1998) 'Christendom is het bindmiddel van een Verenigd Europa'. (Hıristiyanlık, birleşik Avrupa'nın bağlayıcı maddesidir) adli makalesine bakınız. *NRC-Handelsblad*, 31-12-98.

3 Huntington, S.P. (1995), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon and Schuster.

özellikle çeşitli uygarlıklara ait olan ülkeler arasında çatışmalar çıkacaktır. O'nun gözünde, din uygarlıkların merkezi konumu özelliğini oluşturmaktadır. Değişik uygarlıklara ait ve farklı dini geçmişlere sahip devletlerin karşılıklı çatışmaya girmeleri riski, aynı uygarlığa ve dine ait devletlerin karşılıklı çatışmaya girmeleri riskinden daha büyüktür. Buna göre sayın Huntington, ortak bir uygarlığın ve dinin, siyasi ve ekonomik işbirliğini teşvik edeceğini, ancak farklı bir uygarlığın ve dinin ise işbirliğini imkansız kılacağını veya epey zorlaştıracağını beklemektedir. Yine sayın Huntinton'a göre Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi kabul etmemesi de şaşılabilecek bir şey değildir, çünkü O 'farklıdır'⁴.

Burada yansıtılan düşüncenin temelinde, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği, ekonomik kalkınma düzeyi, iç siyasi durumu, insan veya azınlık haklarına saygı göstermediği yada siyasi tartışma yapılabilen diğer başka nedenlerden dolayıyla reddedilmemektedir; Türkiye'nin üyeliği, Avrupa Birliği (ülkeleri) ile Türkiye arasında siyasi ve kültürel bir uçurum bulunması ve bu uçuruma köprü bile kurulamaması gerekçesiyle, ya bu üstü kapalı sayılır yada açıkça reddedilir. Avrupa'nın ve/veya Avrupa Birliğinin (ülkelerinin) siyasi kültürel benliği – bu konudaki yazarların görüşlerine göre bu ortak (uygarlık) tarih, Hıristiyanlık, insancıl ilkeler ve Aydınlanma Çağı ideallerinin değişken kombinezonu – öyle bir şekilde anlatılır ki Türkiye'yle olan farklılıkların altı açıkça çizilir. Bunu yaparlarken de Türkiye sadece Osmanlı İmparatorluğu'nun varisi ve İslam ülkesi olarak tanıtılır.

Buna karşılık Türkiye'de de doğal olarak, Avrupa'nın onu Osman İmparatorluğu'nun varisi ve bir İslam ülkesi olarak Avrupa Birliği'nin bir parçası şeklinde tanıyıp tanımayacağı sorularının olduğu görülmüştür. Türkiye karşı tezinde, Atatürk devrimlerinin Türkiye'nin Aydınlanma Çağı olarak görülmesi gerektiğini iddia etmektedir. Atatürk özellikle geçmişle ilişkiyi kesmeyi tercih ederek, yurttaşlıkla ilgili olarak ve demokratik değerleri kabul ettirme girişimiyle Türkiye'de laik bir devlet kurmuştu. Ayrıca Türkiye, yine Türklerin görüşüne göre, yüzyıllardır Avrupalıdır ve bu açıdan ispatlanacak herhangi bir şey de kalmamıştır. Dışişleri Bakanı sayın Cem'in deyişine göre:

“If 'being European' is a cultural fact, then Turkey is a country that shares such values as democracy, pluralism, secularism, human rights and equality between man and woman, all of which constitute the basis of contemporary European culture {-} Turkey's Europeanness is not something which requires the approval of others; it is an historical, geographical and cultural fact”.⁵

(Eğer Avrupalı olmak kültürel bir gerçekse, Türkiye demokrasi, çoğulculuk, laiklik, insan hakları ve kadın erkek eşitliği gibi çağdaş Avrupa kültürünün temelini oluşturan değerlere sahip olan bir ülkedir. Türkiye'nin Avrupalı olması için başkalarının onayına gerek yoktur, çünkü bu, tarihi, coğrafi ve kültürel bir gerçektir)

I.2 İmaj yaratılması

Schevill'in klasik Balkan tarihinde, Balkanlardaki Osmanlı hükümdarlığı ve Viyana'ya yürüyüşleri şöyle tarif edilmektedir: “{t}he Ottoman empire ruled with a Moslem sword,

4 Avrupa – Türkiye ilişkisi hakkında Huntington böyle yazıyor: “Asians { - } are determined to exclude Australia from their club for the same reason that the Europeans do Turkey: they are different from us”. Huntington, 1996, s. 152'e bakınız

5 Bunun için Ankara 18 Temmuz 1997 tarihli Disisleri Bakanı sayın İsmail Cem'in basın toplantısının metnine bakınız.

inflicting spiritual wounds upon all Christians".⁶ (Osmanlı İmparatorluğu, tüm Hıristiyan alemini İslam kılıcıyla ruhen yaralayarak hüküm sürdürmüştür.) Geçmişteki Hıristiyan ve İslam devletleri arasında çoğu çatışmaların sonuçlarından biri de aralarında karşılıklı olarak olumsuz imajlar yaratılmasıdır. Türkler hakkındaki kötü imaj zaten Avrupa'da uzun bir geleneğe sahiptir. Bu, geçmişteki Osmanlı İmparatorluğu'nun zalim, kanlı, otoriter ve yayılcı 'İslamın neferi' benzetmesinden bugünkü kriminal, uyuşturucu ticareti yapan ve sonunda öcünü alan Türk tanımına kadar süren bir gelenektir. Bazen Türkiye'den Avrupalıların hep 'the legend of the Terrible Turk' ile (ürkütücü Türk efsaneleriyle) büyümüş olduklarına dair atıflarda da bulunulur.

Bu geçmişe karşılık olarak Avrupa'nın basiretsiz politikacıları da Türkiye'de, güvenilirmez, sadece kişisel çıkarlarına yönelik, Türkiye'ye karşı komplo hazırlayan Machiavelli'nin öğrencileri olarak adlandırılır.⁷ Bu tanım, Avrupa devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasında oynadıkları rolden kaynaklanmaktadır. (Bölüm II.1.1'e bakınız.) Türk romancı Sayın Orhan Pamuk romanındaki şahıslardan birinin ağzıyla Hıristiyan Avrupa ile müslüman Türkiye ve Doğu -Batı arasındaki uçurumu şöyle anlatır: 'iyi ile kötü, siyah ile beyaz, şeytan ile melek gibi birbirine tamamen zıttırlar, {onlar} birbirlerini reddederler, kabul edemezler. Dünyayı toz pembe gören bazılarının düşünceleriyle çelişkili olarak bu iki dünya birbirlerine yaklaşmaları ve birlikte barış içinde yaşamaları hayal bile edilemez'.⁸

Karşılıklı olumsuz basmakalıp düşünceler, Türkiye ile Avrupa Birliği (ülkeleri) arasındaki siyasi ve kültürel farkların hep aynı kaldığı düşüncesinin kaynağı değilse bile, en azından buna katkıda bulunmaktadır.

I.3 Varolan uçurumun üzerine de köprü kurulabilir

Birçok kişi ve kurum gibi AIV de, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki uçuruma, ayrı bir (uygarlık) tarih ve kültür nedeniyle köprü kurulamadığı düşüncesini paylaşmamaktadır. Ancak yukarıda belirtilen belli siyasi ve kültürel farkların ve bunları vurgulayan gerekçelerin ciddiye alınması gerekir. Avrupa Birliği'nin kendisi de, aralarındaki farkların Birliği oluşturmaya engel teşkil etmediği çeşitli üye ülkelerden oluşmaktadır. Bu farkların arası kapatılabilir. Avrupa Birliği'nin, çoğunluğunu müslüman insanların oluşturduğu büyük bir ülkenin Birliğe katılıp katılamaması sorusuyla karşı karşıya kalması, aslında niteliksel yeni bir gelişim olmakla birlikte, Birliğin daha önceki genişleme politikasından prensip olarak farklı değildir.

Zaten Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde 17 ile 21 milyon arasında müslüman yaşamaktadır. Türkiye'nin AB'ne katılması İslamiyet'in ve İslami kültürün Avrupa'da bir yer edinmesi eğilimini daha da güçlendirecektir. Bunun yanısıra burada coğrafi ölçek farkı olduğu da kaydedilmektedir. Türkiye sadece İslam ülkesi değil, aynı zamanda büyük bir ülkedir. Büyüklük oranıyla ilgili bir örnek; bazı tahminlere göre nüfusun 2015 yılında yüz milyonu aşacağı, bazı tahminlere göre ise bu artışın daha az olacağı gösterilmektedir.

6 Schevill, F. (1991/1921). *A History of the Balkans – From the Earliest Times to the Present Day*. New York: Dorset Press; Asli 1922 basılmış kitabının yeniden yayınıdır.

7 Iskenderoglu, B. (1998) 'Turkey vs the West' Birsan tarafından iki bölümlü makale, *Turkish Daily News*'de 30 ve 31 Ekim 1998 tarihinde yayınlanmıştır.

8 Pamuk, O (1998) *Het zwarte boek*. (Türkçeden Margreet Dorleijn tarafından çevrilmiştir) Amsterdam/Anvers: De Arbeiderspers, p. 327.

Din, tarihi gelişim ve uygarlık geleneği gibi nedenler, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki uçuruma köprü kurulamayacağını kesinlikle gösteremez. AIV, böyle bir kültürel ve tarihi determinizme karşı tavrı almaktadır:

Önce, 70'li yıllarda İspanya'nın, kültür ve (uygarlık) geleneğine esas olan parlamenter sisteme göre uygun düşünmeyen tarihçilerin bulunduğu ifade edilebilir. Bu nedenle, özellikle bunların siyasi görüşlerini kuvvetlendirmek için kullanılan ve gerçekleştirdikleri tahminlerle sonuçlanan tarihin yorumuna dayanarak yeni tahminler yürütmede temkinli davranmak gerekir. Ayrı bir tarih, (uygarlık) gelenek ve kültür gibi nedenlerle Türkiye ile Avrupa Birliği'nin birbirlerine karşı mesafeli kalacakları anlamını çıkarmak henüz meçhuldür.

Avrupa ile Türkiye'nin siyasi kültürel benliklerinin karşı karşıya konulması, kültürün ve uygarlığın statik bir kavram olması, bunların değişmeyen ve ayrıca homojen, kapalı bir bütünden oluşan sabit bir gerçek olması iddiasından yola çıkılmaktadır. Kültürler bu düşünce temelinde birbirlerine çarpabilen fakat birbirlerine giremeyen bardo topları gibi görülmektedir.⁹ Bu yaklaşımdaki sunuş, sorunu çözülemez bir düğüm olmaktan başka bir sonuç kabul etmez.

Bu, uygarlık ve kültürler bakış açısının geçip göremediği husus, başka uygarlıklardan gelen öğelerin ve yeni etkilerin işlenmeleriyle gelişmektedirler.¹⁰ Bu şekilde Delft ve İznik çinileri birbirlerini etkilemiştir, çardak kültürü yine Türkiye'den gelmez, biz kahve içmeyi de Türklerden öğrendik. Türkler 1683 yılında Viyana'da ikinci kez mağlup olduktan sonra, onlardan gelen tehdit ortadan kalkmış ve buna bağlı olarak Avrupa'ya alaturka modası yayılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın güç dengesinin bir parçası olması nedeniyle son günlerinde Avrupa'nın hasta adamı olarak ifade edilmekteydi. 1999 yılında, liste başı şarkıların zirvesinde bulunan Türk popçu Tarkan, Türkiye ile Avrupa (Avrupa Birliği) kültürlerinin bazı öğeleri paylaştıklarını göstermektedir. Haçlı seferlerinden itibaren, önceleri ipek yolu vasıtasıyla, sonraları göçmen Türk işçilerinin buraya gelmesine kadar Türkiye ve Avrupa ülkelerinin ortak bir tarihi vardır. Avrupa Birliği ile olan ortaklık anlaşmasına ve Türkiye'nin Avrupa Konseyi, NATO ve OVSE üyeliğine esasen Türkiye'nin, Avrupa (veya Avrupa-Atlantik) değerlerine sahip ortak toplumun bir parçası olduğu iddia edilebilir.

Uçuruma köprü kurulamaz tezinin varlığını ispat etmek için, hemen dine veya tarihe başvurulmasa bile, aile namusu ya da kan davası gibi Türkiye'nin İslam kültüründen kaynaklanan geleneklerine başvurulur. Bu kavramlar, örneğin İtalya ve Fransa gibi Hıristiyan geleneğine sahip Akdeniz ülkelerinde de bulunmaktadır. Bu hususta Türkiye Avrupa Birliğinden (bunun üye ülkelerinin bazılarında) farklı değildir. Bu da Avrupa Birliği içindeki kültür türdeşliği tezini göreceli olarak kabul eder.

Daha da genel olarak, tarih ve kültür farklılığı nedeniyle, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği konusunda hem aleyhine hem de lehine söylenebilen bazı gerekçeler çıkarılabilir. Bu bir, verilerin, geçmişten ve günümüzde gelişim ve yorumlarının değerlendirilmesi meselesidir. Türkiye'nin 'farklı' olması nedeniyle, onun karşı karşıya olduğu sorunların

9 Bu husus ve bu ifade için Van der Staay, A. (1997), 'Anti-Huntington'a bakınız. *Internationale Spectator*, 51, sayı 7/8, Temmuz/Agustos, s. 374.

10 McNeill, W. (1991), *The Rise of the West: a History of the Human Community*. Chicago, University Chicago Press.

çözümüne katkıda bulunmak amacıyla Avrupa Birliğinin daha hızlı davranmasının gerekli olduğu sonucuna da varılabilir. Avrupa ile sıkı başlı olan Türkiye'nin Birliğe olası katılımıyla şimdiki sorunlarını hızlı bir şekilde çözebilmesi mümkün değildir. Ancak Avrupa Birliği'nin teşviki, eleştirisi ve yardımı bunu hızlandırabilir.

I.4 Sonuç

Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin üyeliğini prensip olarak kabul etmesinin gerekli olup olmadığı sorusuna AIV'nin yanıtı olumludur. AIV'nin görüşüne göre, Türkiye sadece 'farklı olması', yani İslami özelliği ve Osmanlı tarihi nedeniyle reddedilemez. Hatta Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki yaklaşım prensip olarak tüm ilgili ülkelerin istikrarını ve refahını teşvik edebilir. Ancak bunun için Türkiye'den, Avrupa Birliği'ne üye olmak isteyen ülkelerde de aranan genel bazı şartlar istenmektedir. Bu şartlar, bilindiği gibi, demokrasi, insan hakları, azınlıklara yapılan muamele, hukuk sistemi, serbest piyasa ekonomisi ve, Kopenhag kriterlerinde Avrupa Birliği tarafından belirtildiği gibi üyelik yükümlülüklerinin yerine getirilebilmesi alanındadır.¹¹ *Bu kriterlerin Türkiye'nin siyasi kültürü başlangıcında kolay kolay aşılmaayan birer engel teşkil ettikleri de açıktır. Yine de bu, AIV'nin yorumunu değiştirmez. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne olası üye ülke sıfatıyla girmesinin reddedilmesini gerektiren belirleyici gerçek bir neden yoktur.*

11. Kopenhag Avrupa Konseyi (Haziran 1993) sırasında bu katılım kriterleri formüle edilmiştir:
- demokrasi, hukuk düzeni, insan hakları ve azınlıklara saygı ve bunların korunması sağlayan dengeli kurullar
  - AB rekabet gücüyle bas edebilecek çalışan serbest piyasa ekonomisi
  - üyeliğin yükümlülüklerini üstlenmek ve Birliğin siyasi, ekonomi ve parasal amaçlarını kabul etmek
  - Avrupa entegrasyonu süreci engellenmeden AB'ne yeni üyeler kabul edebilmelidir.
- Avrupa Komisyonu'nun Türkiye'yle ilişkileri raporundan, 'Regular Report from the Commission on Turkey's progress towards accession'dan Türkiye'nin su anda Kopenhag kriterlerine uymadığı anlaşılmaktadır.

II TÜRKİYE: DURUM TESPİTİ

II.1 Türkiye'deki İç Siyasi Durumu¹²

Bugünkü Türk siyaseti için belirleyici olan ana ilke, ilk etapta Mustafa Kemal Atatürk tarafından 1923 yılında laik Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve ikinci etapta, ikinci dünya savaşından sonra üç askeri darbe ile ara verilmiş olan demokrasinin ve çok partili sisteminin yürürlüğe girmesidir.

II.1.1 *Kemalizm*

Avrupa ülkeleri tarafından hükmedilmeyi ve onlara bağlı olmayı ama çabasında olan Mustafa Kemal Atatürk, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devletini kurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı sonunda Sevr antlaşmasıyla (1920), özellikle Fransa ve İngiltere başta olmak üzere galip devletler arasında paylaşılmıştır. Osmanlı İmparatorluğundan kala kala sadece Anadolu'nun kuzeyinde ana toprak kalmıştır. Sevr Antlaşması ayrıca İstanbul ve Çanakkale boğazlarının enternasyonalleştirilmesini de belirlemiştir. Bunun yanı sıra ülkenin bazı kısımları askeri bölge olarak Avrupa ülkelerine (bunların arasında Yunanistan, İtalya ve Fransa da vardır) dağıtılmış, diğer bir kısmı Ermenistan'ın hükmü altına verilmiş ve, bir yıl içinde Devletler Birliğinden tamamen bağımsızlık isteme hakkıyla bir kısmı Kürdistan özerk bölgesi olarak tanınmıştır. Atatürk 'Sevr' hakkındaki Türk öfkesini siyasi ve askeri direnişe kanalize etmekte başarılı olmuştur. O'nun kurtuluş savaşının zaferi, Birinci Dünya Savaşı galiplerinin 'Sevr'i askeri güç yoluyla uygulayamadıklarını göstermektedir. 1922 yılında Yunanlılarla yapılan savaşın zaferinden bir yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti kurulur. Ancak Türkiye'nin o zaman (harfiyen) Avrupa ülkesi statüsü geri alınmıştır. Avrupa ülkeleri tarafından Sevr antlaşmasındaki aşağılanma Türk şuurunda halen bir istenilmeyen zeval görüntü oluşturmaktadır. Türkiye'nin bağımsızlığı ancak 1923 Lozan antlaşmasıyla uluslararası camia tarafından tanınmıştır.

Devleti Avrupa modeline göre modernleştirmek üzere, Atatürk'ün önceliğinde, sonradan Kemalizm olarak da tanımlanan bir devlet ideolojisi geliştirilmiştir. Buradaki en önemli nokta, Osmanlı geçmişine karşı oluşan bir tepkidir. Din erki yerine laiklik, çok ırklılık yerine (Türk) ulusallık, grup çıkarları (azınlıkları) yerine tüm halkın çıkarı üstündür, aileden gelen sultanlık yerine cumhurbaşkanı olan bir cumhuriyet, geleneksel gelişmiş ilişkilerde toplumsal ve ekonomik durgunluk yerine sürekli değişiklik ve modernleşme gibi bütün bu unsurlar, Türkiye'yi güçlü, bağımsız ve ekonomik yönden gelişme gösteren bir devlet yapacak olan reformlarda önderlik görevi alacak güçlü bir devlette bulunmaktadır.

Laikleşme sadece devlete değil, toplumsal hayata da yöneliktir. Özellikle 1920'li yılların dini simgeleri, modern toplumun simgeleriyle değiştirilmeye çalışılır. Burada, halk halife-liğin kaldırılmasından değil, İslamiyetin kurallarının bastırılmasından etkilenir. Ancak reformların etkisini de büyütmemek de gerekir. 'Reformlar, halkın büyük kitlesini oluşturan köylülerin hayatını pek etkilememiştir.¹³ Yine de bu baskın güç, hem amaç dışı İslam'ın politikalaşması hem de 1920'li yıllardan bugüne kadar Türk devletine karşı muhalefet için fevkalade uygun olan bir araç olmuştur.

12 II.1 bölümü için Prof.Dr.E.J. Zürcher'in yayınlari kullanılmıştır. Özellikle Zürcher, E.J. (1995), *Een geschiedenis van het moderne Turkije*. Nijmegen: Sun.

13 Zürcher(1995), p. 237.

Atatürk'ün öncülüğünde, Osmanlı İmparatorluğu'nun tersine Türkiye'nin artık Avrupa devletlerinin oyuncağı olmayacak güçlü bir devlet oluşturulmasına gayret edilmektedir. Atatürk, bu amacı gözönünde tutarak, Osmanlı İmparatorluğunu mağlup eden Avrupa devletleri tanımına uygun olarak, Türkiye'ye askeri, ekonomik ve siyasi olarak şekil vermiştir. Bu çok kültürlü ve çeşitli halklardan oluşan imparatorluğun yıkımı ve 1924 yılında halifelğe son verilmesinden sonra, yeni ulusu özdeşleştirme olanağı olarak, tarihten kaynaklanan Türk ulusu fikri, İslam dininin yerine geçmektedir. Türkleştirmenin amacı, tarihin bazen tesadüfen gidişatı nedeniyle tamamen farklı kaynaklardan bir araya gelen halk gruplarını toplayan yeni bir devlete, siyasi ve toplumsal bağlantılar getirmektir. Osmanlı tarihinden alınan derste Türk hükümeti, güç çöküşü ve halk grupları (buldukları alanların) kaybı konusunda çok duyarlıdır. Bu nedenle hükümet Türkleştirmeyi, siyasi ve toplumsal tutarlılık ve ulus yaratmak için bir araç olarak kullanmaktadır. Bu da devlet tarafından halka yüklenen özde lik sonucunu verir. Bu özdeşlik, bu asrın ilk yarısında azınlıkları (örneğin Rumları, Ermenileri) Türkiye'den zorla süren, büyük çapta mecburi göçe zorlamayı güçlendirmiştir. Bundan önce Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Ermeni katliamları yapılmıştır. Başka ülkelerde kalan Türk azınlıklar da bu hareketli dönemde, yeni Türkiye'ye yerleşmek üzere evlerinden barklarından ayrılmaya zorlanmıştır. 1950'li yıllarda bile çok sayıda Rum İstanbul'dan ayrılmak durumunda kalmıştır. Geçmişte yapılanlarla ilgili bu terimin hala adı konulmadan, etnik arındırmalar ve tutarlı olarak bugüne kadar sürdürülen Türkleştirme, Türk halkındaki dini, etnik ve kültürel farkların görünmez hale getirilmesine büyük oranda katkıda bulunmuştur.

Batı kalıbından çıkan, aynı tarzdaki Türk benliğinin amacı, başka konuların yanı sıra Latin alfabesi ve Gregoryan takviminin kabul edilmesiyle, Türk dilinin Arap ve Fas etkilerinden arındırılmasıyla ve Batıya göre kıyafet devrimiyle şekil alır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bugüne kadar bazı dini (Rum Ortodoks, Ermeni-Hıristiyan ve Yahudi) azınlıklar dışında azınlık tanımamaktadır. Halk gruplarının arasında diğer farklılıkların tanınması –örneğin; Aleviler, Süryaniler, Lazlar ve Kürtler kabul edilmekle birlikte- Türk hükümeti tarafından toplumsal ve siyasi anlaşmazlığın ilk adımı olarak görülmektedir. Devletin bu azınlıkları reddeden tek tarzlı Türk benliğinden vazgeçmemesi nedeniyle, toplumsal ve siyasi zıtlıkları kapatmak bugüne kadar hemen hemen imkansız olmuştur. Türkleştirmenin, Avrupa Birliği üyeliğine ne kadar engel teşkil ettiği, başbakan sayın Ecevit'in, Türkiye'nin azınlıkları tanımadığı, sadece Türk vatandaşlarını tanıdığı gerekçesiyle¹⁴ Kopenhag kriterlerini henüz halkın önünde kabul etmeye hazır olmadığından anlaşılmıştır. Kemalizm bu şekilde kendi içinde bir azınlıklar sorunu yaratmaktadır. Çünkü, onların görüşe göre, azınlıklarla ilgili sorun olmadığı için bu konuda görüşme yapılması da gerekmez.

Bugüne kadar devlet arşivlerine girilerek, Türk geçmişi ve, özellikle Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü ve azınlıklara yapılan muamele konusunda yapılan bilimsel araştırmalar çok sınırlıdır. Bu tutum Türkiye'nin kendi siyasi kültürünü ve tarihini görmezden gelmesi ve kendi geçmişinin sancılı idaresi olarak tanımlanabilir. Tarihin yazılışında Osmanlı İmparatorluğunun tabiatında var olan zayıflıkların tanınması, Türkiye'nin kendisini, büyüklüğü haksız yere yabancılar tarafından görülmeyen, kendisine değer verilmeyen bir devlet olarak hissetmesini önleyebilir. Türkiye'nin özellikle, Ermeni ve Rumlara yaptığı muamele konusunda geçmişte yaptığı yanlışlarını düzeltmesi gerekir. Özellikle Kürtler başta olmak üzere diğer azınlıklara yapılan muamele de buna eklenebilir. Hep gururu incitilmiş ve hep mağdur olmuş gibi tarihi efsaneleri bırakmak ve işin kolayına kaçan yöntemlerle karşı imaj yaratmaktan kaçınmak, yani kısaca geçmişin kabul edilmesi, günümüz Türkiye'sinde çoğulcu demokratik siyasi kültürün kurulması için yararlı olacaktır.

14 Die Zeit, 25 Mart 1999, sayı 13.

II.1.2 Türkiye iç siyasetinde devletin ve ordunun rolü

Türkiye'nin modernleşmesini ele alabilecek sosyal sınıfın yokluğunda bu görev, en iyi şekilde organize edilmiş ve en deneyimli yetkililerden oluşan devlet bürokrasisine ve orduya düşmüştür. Bu durum bürokrasinin ve ordunun yurtiçinde epey güçlenmesine neden olmuştur. Bunun sonucu ordu, hemen hemen kendisine hiç dokunulamaz derecede bir mevki sağlayan ve iç politikaya önemli oranda damga vurabilen bir kurum haline gelmiştir. Türk ordusu 1960, 1971 ve 1980 yıllarında darbe vasıtasıyla politikaya bulaşmıştır. Çünkü, askerlerin kanısına göre, Kemalist miras kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak Türk ordusu her defasında devlet yönetimini yeri geldiğinde yine sivil hükümetlere bırakmıştır. Fakat askerler bunu yaparken de siyasi görüşmelerin Kemalist devlet ideolojisi sınırları içinde yürütülmesini şart koşmuşlardır.

1980 darbesini yapan askerler tarafından düzenlenen anayasa, ordunun, Türk devletinin bütünlüğünü koruma görevi üstlenmiş olduğunu ve Kemalist devlet ideolojisinin ve laik Türkiye Cumhuriyeti'nin bekçisi olduğunu belirlemektedir. Bundan dolayı, Türkiye'nin oluşumu ve gelişimindeki eşsiz rolünden dolayı, ordunun kendi kendine verdiği göreve yani istikrarın temel taşı olduğuna geniş yer verilmektedir. Ordunun, Türk siyaset sahnesindeki veya perde arkasındaki hissedilen mevcudiyetinin gerekçesi, zaman zaman komünizm veya İslami irtica tehlikesi arasında değişmektedir.

Türk askerlerini harekete geçme zorlayan durumları açıklamak için Türkiye'nin 1970'li yılların sonundaki durumunu kısadan ele almamız gerekmektedir. Bu yıllarda silahlı komünist gruplar Türkiye'nin bazı bölgelerini 'kurtarılmış bölge olarak' ele geçirdiler ve dolayısıyla bu bölgelerde Türk devlet otoritesi yok oldu. Söylentilere göre, karşı taraftaki Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye girme isteğinde bulunma hazırlıkları yapan Karadeniz kıyısındaki Fatsa, bazılarının göre iyi bir ünle bazılarının göre ise şaibeli bir ünle belleklere geçmiştir. Aynı dönemde Erbakan ve İslamcılar, 1979 yılında İran'da radikal islamcıların isyanından pek memnundular. Onlar da Konya'da serbest bir İslam bölgesi yaratmayı denediler. Türk devlet otoritesinin bu yerlerde yok olmasından başka, bu dönemde sol ve sağ grupların arasında çıkan sokak çatışmalarının askeri darbe için yeterli sebep olup olmadığı artık her zaman tartışma konusu olacaktır. Ancak Türkiye'nin bu karışık durumu, o zamanki sivil politikacıların sorumsuz davranışlarının sonucu idi. Bu nedenle askerler halen, siyaset sahnesindeki rollerini yasallaştırmak için politikacıların kullandığı populizmi, görevi kötüye kullanmalarını, adam kayırmalarını ve yolsuzluklarını örnek olarak göstermektedirler. Bu işin iki yönü vardır: Ordu istikrar rolünü oynamaya hazır olduğu sürece sivil politikacılar bu olumsuz davranışlardan vazgeçmez, çünkü siyasi istikrar için kendilerini sorumlu hissetmeleri gerekmez.

Ordu siyasi rolünü, daha çok perde arkasında oynamaktadır. Bunun yanı sıra Genelkurmay son üç yıldır çok düzenli olarak görüş bildirmektedir.¹⁵ Bunlar genellikle politikacılara yönelik olup Kemalizm yolundan sapmamak için uyarı olarak görülmektedir. Eğitim sistemindeki değişiklikler ve kamu kurumlarında başörtü yasağı kurallarına sıkıca uyulması, askerlerin geçmiş yıllarda meşgul olduğu sorunlardan ancak bir kaçıdır. 1983 yılında ülke yönetimini yine sivillerin ellerine geri vermelerinden itibaren ordunun siyasi profilinin eskisi kadar yüksek olmadığını iddia etmek abartılı olmaz.

15 Son olarak bu 8 Ocak 1999 tarihinde yapıldı. Genelkurmay'ın basın merkezinin açılışı nedeniyle 'Current Issues' adlı bir belge dağıtılmıştır. Bu belge, Türk siyasi sistemi, ordunun davranması ve insan haklarının uyulması hakkındaki anlaşmazlıkları aydınlatmayı amaçlar, ancak Türkiye'nin yanlış anlaşılması konulu uzunca bir demec ve, başka ülkelerindeki çarpıklıkları teshir etmeye yönelik pek başarılı olmayan bir deneme hale alır.

Milli Güvenlik Kurulu askerlerin etkilerini hissettirdikleri siyasi bir organdır. Bu kurulda, genelkurmay başkanı ve ordu komutanlarının (kara, deniz, hava ve jandarma kuvvetleri) yanı sıra cumhurbaşkanı, başbakan ve milli savunma, içişleri ve dışişleri bakanları yer almaktadır. Milli Güvenlik Kurulunun karar alma şekli çok az bilinmesine rağmen, askerler sivil politikacılar karşısında öyle bir ağırlık oluşturmuşlardır ki, demokratik sistemin artık orduyu kontrol edemediği intibası oluşmuştur. Zaten askerlerin darbeye demokrasiye ara verme gücü Milli Güvenlik Kurulu üzerinde bir gölge oluşturmaktadır. Genelkurmay başkanı, Türkiye'nin en yüksek rütbeli subayı olup başbakanlığa hesap vermekle yükümlü olmasına rağmen, bağımsız hareket etmektedir. Ayrıca, ordunun kontrolü, Milli Savunma bakanında değil Genelkurmay başkanının elindedir.

1990'lı yılların başlangıcından itibaren ordu ülke içinde daha çok, siyasi sistemin laik özelliğine tehlike olarak görülmesi nedeniyle siyasi İslamcıları engellemeye çalışmaktadır. Bu, 1980 askeri darbesinden sonra, ordu tarafından belli bir İslamlaşmanın tanınmasına rağmen yine de yapılmaktadır. O zaman İslam, komünist harekete karşı yararlı bir ilaç olarak görülmekteydi. 1997 yılında zamanın başbakanı, Refah Partisi başkanı sayın Erbakan, askerlerin zorlamasıyla istifa etmiştir. Refah Partisi bir yıl sonra yasaklanmış ve sayın Erbakan 18 Nisan 1999 tarihli seçimlere katılma hakkından yoksun bırakılmıştır. 1998 yılında sayın Yılmaz kabinesinin düşmesinden sonra üst düzey komutanlar, Refah Partisinin yerine kurulan Fazilet Partisi başkanına 18 Nisan 1999 seçimlerinden önceki hükümeti kurma görevinin verilmemesi için önemli uyarılarda bulunmuşlardır.

Askerler siyasi rolleriyle Türk siyasi kültürüne önemli bir damga vurmuşlardır: Kemalist elit tabakada – sivil ve asker – siyasi ilişkileri düşmanlık terimlerinde yani Türkiye'nin bütünlüğüne, birliğine veya laikliğine iç ve dış tehdit şeklinde görme eğilimi vardır.

Özetleyecek olursak, Türk iç siyasetinde ordunun dengeleyici bir rol oynadığı ve bunu resmileştirmek için de Kemalizme harfiyen ve ruhen uyduğu iddia edilebilir. Bununla askerler aynı zamanda, Türkiye'de çoğulcu demokratik çabayla pek bağdaşmayan Türk siyasi sisteminin kapalı özelliğine katkıda bulunmaktadır.

II.1.3 Kemalizm baskı altında

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türk devleti çok partili sistemi yürürlüğe sokmuş ve özel girişimciliğin gelişmesine müsaade etmiştir. Bunlar da o zamanki hükümetin dikta politikasına karşı geniş çaplı iç direnişin etkisi altında olmuştur. Ayrıca, Amerikan kapitalizminin ve çoğulcu demokrasinin örnek etkileşiminden başka, Türkiye'nin Marshall yardımına bağlı şartları da bunda rol oynamıştır. Devletin, İslami yaşantıya karşı olan tutumu da bu dönemde biraz yumuşamıştır.¹⁶

Zaman geçtikçe bazı (sivil, ekonomik ve dini) serbestliklere müsaade edilmesi Türk devletinin Kemalist temelini kemirmeye başlamıştır. Çünkü, özellikle devlet ideolojisi, toplumun ve devletin karşılaştığı siyasi ve ekonomik sorunlara yeterli cevap verememektedir. Kemalizmin kendi eksikliklerini üstü kapalı tanıması, 1980'li yıllarda ve 1990'lı yılların başlarında başbakan, sonra cumhurbaşkanı sayın Özal'ın politikasını oluşturmuştur. Bu da, siyasi demokratikleşme, ekonomik canlılık ve İslam'ın milliyetçi Türk yaşantısını birbiriyle kombine eden bir Türk-İslam sentezine varma girişimi olarak görülebilir. Sayın Özal'ın ideali her Türk'ün kucağında hem 'bir laptop, hem de Kuran-ı Kerim'in bulunmasıydı. Ancak bu sentez başarılı olamadı, çünkü sayın Özal'ın hareketinin siyasi gücü azaldı. Buna hakkında rüşvet ve yolsuzluk şüphelerinin yoğunlaşması neden olmuştur.

16 Bunun için Zürcher (1995), s. 245 ve devamına bakınız.

Sayın Özal'ın döneminden itibaren Türk siyasi sistemi istikrarsızlıkla çalkalanmıştır. Yaklaşık sekiz yıl içinde, Türkiye'de ondan fazla hükümet kurulmuştur. Bunun temeli sadece siyasi görüş farklılıkları değil, başka etkenlere de dayanarak Türkiye'deki siyasi sisteminin parçalanmasıdır. İlk etapta çok renkli parti manzarası vardır. 18 Nisan 1999 tarihli seçimlere çok sayıda parti katılmıştır. 18 Nisan 1999 seçimlerinde beklediklerinden daha az oy alan iki merkez-sağ parti (Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi) vardır. Siyasi spektrumun en sağında, bu seçimlerde hiç beklenmedik şekilde oyların %18'inden fazlasını alan Milliyetçi Hareket Partisi bulunmaktadır. Bunun yanısıra, PKK lideri Öcalan'ın tutuklanmasının başarısından da faydalanan ve seçimleri etkileyen, oyların % 21.5'yle 18 Nisan 1999 tarihli seçimlerin genel galibi olarak görülen başbakan sayın Ecevit'in, iki merkez sol partiden biri olan, Demokratik Sol Parti'si vardır. Diğer merkez sol parti, Cumhuriyet Halk Partisi ise, barajı aşamaması nedeniyle bu seçimlerle parlamentoda yer alamamıştır. Bundan başka birde, Ocak 1998'de yasaklanan Refah Partisinin devamı olan islamcı 'Fazilet Partisi' bulunmaktadır. İslamcılar 1990'lı yıllar boyunca oy sayılarını gittikçe artırmış ve seçmenlerin bu partiye katılımlarını sağlayarak, sağ ve sol partilerin parçalanmasını da teşvik etmiştir. Beklentilerin tersine Fazilet Partisi 18 Nisan 1999 tarihli seçimlerde, oyların %20'sinden fazlasını almasına rağmen, en büyük siyasi parti olamamıştır. Yine de bazı önemli şehirlerin, örneğin İstanbul ve Ankara'nın, belediye başkanlıkları Fazilet Partisi'ndendir. Kürt partisi HADEP barajı aşamamış, ancak Türkiye'nin Güneydoğusunda yaklaşık 40 belediye başkanlığı seçimini kazanmıştır.

Yukarıda açıklanan seçim sonuçlarına göre, Mayıs 1999'ta, Demokratik Sol Parti'nin, Milliyetçi Hareket Partisi'nin ve Anavatan Partisi'nin koalisyonuyla Ecevit yönetimi kurulmuştur. Özellikle ilk iki partiden, milliyetçi bir yol takip etmeleri beklenmektedir. Ancak Milliyetçi Hareket Partisi bu yolu, başbakan sayın Ecevit'in Demokratik Sol Partiden çok daha sıkı takip edecektir. Bu da mutlaka hükümet politikasını etkileyecektir.

Türk siyasi sisteminin parçalanması aşağıda belirtilen nedenlerden dolayı da ayrıca artmıştır:

- *Türk toplumunun çeşitliliği*
Aslında bir tek Türkiye değil, çeşitli Türkiye'ler vardır. Modern Türkiye'nin yanında büyük devlet işletmeleri olan Türkiye, sanayileşen Türkiye'nin yanında kırsal Türkiye bulunmaktadır. Bu bağlamda önemli olan konu, gerçekten toplumsal bir devrim olarak adlandırılabilen kırsal kesimden şehre göçtür. Yaklaşık yarım milyon kişi her yıl Anadolu'nun kırsal bölgelerinden, özellikle İstanbul'a, büyük kentlere yerleştirmek üzere gelmektedir. Bu önceden tahmin edememe ve istikrarsızlık, halkın geçici olarak gecekondulara ve kentlerin varoşlarına yığılmasından da kaynaklanmaktadır.
- *Program yerine kişilere ciddi önem verilmesi*
Özellikle geçmişteki darbeler ve akabinde siyasi partilerin yasaklanması nedeniyle, şimdiki partilerin toplumdaki yeri köklü değildir. Eski politikacılardan bazıları, halkın baskısıyla defalarca geri dönmüş ancak, bazı 'eski' siyasi partilerin yasaşı devam etmiştir. Dolayısıyla siyasi liderlerin kişisel karizmalarının önemi, fikir ve görüş taşıyıcısı olan partilerin öneminden daha üst tutulmakta ve partiler, siyasi ve sosyal farklılıklara uzlaştırma perspektifi veren yeterli herhangi bir program da geliştirememektedir. Liderler zamanı gelince çekilmemekte ve yıllar boyunca aralarında oluşan rekabet nedeniyle ancak çok hassas dengelere başı koalisyonlar kurabilmektedirler. Genç nesle yükselme için sadece yeni parti kurma olanağı kalmakta ve bundan dolayı siyasi sistem daha da parçalanmaktadır.

- *Kamu hizmetleri açısından yetersiz sorumluluk*
Program yerine kişilere önem verilmesi, siyasi partilerin kamu işlerine ilgisini azaltmaya ve daha çok kişisel çıkarlarını korumaya aracı olmaktadır. Adam kayırma, yolsuzluk ve rüşvet suçlamaları her zaman karşılaşılan bir şeydir. Polis, jandarma ve hapishane görevlileri dahil, politikacıların ve memurların, örgütlü suçla yakın ilişkileri olduğundan gittikçe daha fazla şüphe duyulmaktadır. (Ordu hakkında bu tür kuşkular belirtilmez) Bu suçlamalar özellikle Türk siyasetçilerine karşı yapılmaktadır, dolayısıyla halkın da siyasete ve hükümete olan güveni azalmaktadır.
- Ayrıca, bu hususta siyasi partilere karşılık, hükümetlerarası olmayan örgütlerin Türkiye’de pek bulunmaması da sorunlara eklenebilir. Mevcut olanlar ise (Tüsiad adlı sanayici örgütü, bazı sendikalar ve insan hakları derneği gibi) devlet tarafından engellenmekte veya –ve bu özellikle insan hakları dernekleri için geçerlidir- bunların faaliyette bulunma olanağı hemen hemen hiçe indirilmektedir. Geniş alanda destek alan siyasi ve toplumsal konuları değerlendirmeyi mümkün kılan ve siyasi gündemi geliştirmeye yardımcı olabilen v.s. ‘civil society’nin (sivil toplumun) bünyesinde olması gereken kamu hizmetleri de henüz yetersizdir. ‘Civil society’ henüz yeteri kadar gelişmemiştir.

Globalleşme de Türkiye’ye de hissedilmekte ve dolayısıyla da Türk devletinin Kemalist özelliği gittikçe daha fazla baskı altında kalmaktadır. Ekonomik pazarlar günümüzde uluslararasıdır, medya ve diğer iletişim türleri de sınır tanımaz ve halk da daha fazla gezer olmuştur. Kısacası Türkiye artık dünyanın diğer yerlerinden gelen siyasi, ekonomik ve kültürel etkilere karşı (artık) kendi dünyasını perdeleyemez duruma gelmiştir.

II.1.4 İslâm dininin siyasi rolü

Kemalist devlet ideolojisi Türk halkına Osmanlı ve İslam benliği yerine ulusal ve laik bir alternatif vermeye çalışmıştır. Türkiye’nin batısındaki şehirlerdeki siyasi ve ekonomik elit tabaka (bu elit tabakanın temsilcilerinin Kemalizmin taşıyıcıları olarak görülebileceği oranda) bu yeni benliği benimsemiştir. Halkın geri kalanı için Kemalizm’in önemi daha azdır.

Muhakkak ki 1990’lı yılların başlarından itibaren siyasi İslam’ın yeni canlandırılmasından bahsedilebilir. Siyasetin ilham kaynağı olarak İslam’a dayanma düşüncesi, artık otorite sarsıcı olarak görülmediği için Türk devleti buna izin vermiştir. İslamcılar, Avrupa’daki Türk işçilerinin de maddi yardımıyla, toplumsal değişiklik için dinamik bir güç olarak kendilerini daha da fazla ön plana çıkarmışlardır. İslami hareket bu arada, sadece büyüyen dini bilinç nedeniyle değil, Türk devletin ihmal ettiği alanlarda da kolaylıklar sunarak toplumsal alanda kök salmıştır. Bunlara eğitim (ödenilebilir), sağlık hizmetleri ve barınma alanlarında olduğu gibi, fakir aileler için yazın temiz içme suyu ve kışın kömür tedariki gibi yardımları sayabiliriz. Bu arada kitap, kaset, gazete, televizyon v.s. konusunda kendi pazarı bulunan, ek bir İslam toplumu gelişmiştir.

Türklerin yüzde doksan dokuzu Müslüman, bunun da büyük bir bölümü de Suni mezhebindedir. Müslümanların çoğu dini inançlarını ılımlı bir şekilde yerine getirir. Halkın yaklaşık üçte biri olan Aleviler, şiiler ve dinin diğer öğeleri özde birleşen bir akıma bağlıdır. Dinin devlet açısından ve toplumun içinde bulunması gereken yeri hakkında ise Türkiye’de çeşitli görüşler mevcuttur.

- İlk etapta mevcut durumu muhafaza etmek isteyen Kemalistler vardır. Bunlar İslam’ın Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından devlet kontrolü altında olmasını desteklerler ve bu tür laiklik tarzını iyice kabul ederler. Daha liberal olan görüşler, mevcut durumdan memnun olmamakla birlikte, din ve devletin birbirinden ayrılmasını savunurlar.

- İkinci olarak ılımlı İslamcılar vardır. Bunlar Türkiye'nin laiklik özelliğini zayıflatmak istemektedirler. Bunun taraftarları, Orta Asya ve Orta Doğu ile yapılan ticari başlantılar nedeniyle ortaya çıkan, çoğunlukla Türkiye'nin doğusundan gelme, nispeten yeni ekonomik elit tabakadan kaynaklanan kişilerdir.
- Son olarak küçük bir grup, İslamcı irticacı bulunmaktadır. Bunlar Türk devlet düzenini reddedip, Türkiye'ye İran veya Suudi Arabistan ülkeleri şeriat düzenine göre şekil vermek istemektedirler.¹⁷

Fazilet Partisinde ılımlı İslamcılar şu anda çoğunlukta. Fazilet Partisi, ideoloji olarak dini gelenekler dahil, geleneksel Türk değerlerine yönelmekte ve batı tüketicilişini reddetmektedir. İslamiyet, Fazilet Partisi taraftarları için benlik, yasalaştırma ve güç kaynağı sunmakta ve en önemlisi daha iyi geleceğe perspektif göstermektedir. Yerel yönetimdeki Fazilet Partisi temsilcileri gerektiği gibi çalışmaktadırlar. Ayrıca bunlar, laik partilerin temsilcilerine göre yolsuzluk, adam kayırma ve diğer hoş olmayan işlere daha az karışmışlardır.

Daha ağırı İslami eğilimlerin, Türk devleti ve toplumsal düzeni için ani bir tehlike oluşturdukları da sık sık söylenir. Kemalizm taraftarları, siyasi İslam'a karşı muhalefet güçlerini harekete geçirmek için bunu korkutucu bir öge olarak ortaya çıkarmaktadırlar. Bu başlarda, sayın Özal'ın yönetiminde Türkiye'de serbest pazar ekonomisinin yürürlüğe girmesiyle, artık zenginle fakir arasındaki uçurumun korkunç boyutlara vardığı, çok ilerlemiş bir kapitalist sistemin gerçekleştirilmesi de anlamlıdır. Gittikçe büyüyen bu grubun ekonomik geri kalmışlığına Kemalizm de yeterince cevap verememektedir. Böylece, gittikçe siyasallaşan bir İslami harekette, aşırı İslami akımların gelişme şartlarının oluşup oluşmaması sorusu da akla gelmektedir.

II.2 Bölgedeki Türkiye

II.2.1 Stratejik ve bölgesel anlamı

Soğuk Savaş sırasında Türkiye'nin stratejik önemi sorusuna çok az değinilmiştir. Bu dönemde Türkiye NATO'nun (halen) bir üyesiydi, Avrupa Birliği'yle (Topluluğu'yla) ortaklık anlaşması yaptı ve bu nedenle Batıya ait idi. Soğuk Savaş sırasında Demir Perdenin diğer tarafındaki ideolojik karşıt karşısında safları kapatmak söz konusu idi. Türkiye'nin dengeli ve Batıya eğilimi kalmasına yönelik stratejik çıkar, eksik demokratikleşme, insan hakları ve azınlık hakları ihlali karşısındaki esnek tutumuna neden olmuştur.¹⁸ Bunların ve diğer sorunların şimdi daha da vurgulanarak gündeme getirilmesi, Türkiye'nin siyasi ikliminin Soğuk Savaş sonrasında gerçekten değişmiş olduğunu işaret etmektedir.

17 Bu irtica akımlarının açıklanması için Franz, E. (1997), 'Religion und Gesellschaft in der Türkei: Laizismus contra Islamismus in Gesellschaft und Politik'e bakınız. Bulunan yer: Döpmann, H.D. (Hrsg.), *Religion und Gesellschaft in Südosteuropa*, München: Südosteuropa-Gesellschaft, sayfalar 299-307. İslamiyet için özel olarak değil genel olarak irtica söyle açıklanabilir: 'dine ait bir ögeyi, yani gerçeğin objektif özelliğinin ve bunun tanınırlığı inancını mutlaklaştırılan dini akımlar içindeki eğilimdir. {—} İrtica akımları gerçek talepleri gittikçe daha yüksek yerlere kadar götürürler ve dinlerini, hayatın tüm alanları için zorlayıcı ve detaylı hükümleri olan kapalı bir model olarak sunarlar. {—} Tahammülsüzlük irticanın esas bir ögesidir'. Bu açıklama Stefan van Wersch'ten alınmadır. 'Islamitisch fundamentalisme en Nederlands buitenland beleid' (Internationale Spectator, yıl 49, sayı 10, Ekim 1995) sayfa 531.lands buitenland beleid' (Internationale Spectator, jrg. 49, nr. 10, oktober 1995), p.531.

18. Zürcher, E.J. (1998), 'Turkije: ouwe vrijster of begeerlijke bruid', *Internationale Spectator* 52, sayı 5, s. 273

Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri için, Soğuk Savaş günlerinden sonra bile, özellikle Orta Doğu, Kafkas, Orta Asya ve Rusya Federasyon hakkındaki Amerikan politikası açısından önemli stratejik bir ortak olarak kalmıştır. Örneğin; Türkiye'deki üsler Irak'ın hava kontrolü ('Provide Comfort' operasyonu) için vazgeçirilmeyen bir unsurdur, ayrıca bu üsler Sırbistan (küçük Yugoslavya) üzerindeki hava operasyonlarında da önemli rol oynamaktadırlar. NATO'nun güney kanadı ABD için ayrıca anlam olarak daha da önem kazanmıştır. Türk-İsrail ilişkilerinin yeni yeni yoğunlaşması Washington'da hoş karşılanmakta ve teşvik de edilmektedir. Türkiye şubat 1996'da İsrail'le askeri işbirliği anlaşması yapmıştır. ABD, İsrail ve Türkiye bundan sonra ortak askeri tatbikatlar yapmışlardır. ABD ayrıca Türkiye'nin önemli silah tedarikçisidir. Ancak Türk Silahlı Kuvvetleri, ambargolara karşı zayıf kalınmaması için yurtiçi üretime ağırlık vermiştir. Bunun yanısıra ABD ile olan ilişkiler Türkiye'ye Avrupa Birliği yönelik bir alternatifini sunmaktadır.

Aralık 1997 Lüksemburg Avrupa Konseyinde Türkiye, kendini Avrupa Birliği'ne aday üye ülke olarak tanınamış hissetmesinden itibaren, öncekilerden daha da etkili olarak çok boyutlu dış politikaya ağırlık vermiştir. ABD ve Avrupa Birliği'ne yönelik eski eğilimini bölgedeki ilişkilerini yoğunlaştırarak tamamlanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Türkiye'nin etrafındaki, geçmişte Sovyetler Birliği'ne ait bir çok ülkeyle olan tarihi bağlarını da sıklaştırmıştır. Bunun amacı ilk aşamada Türkiye'ye Avrupa Birliği açısından alternatif sağlamaktır. Türkiye'nin dış politika çıkarları şu anda Avrupa Birliği'nden daha ileriye gitmiştir. Bunda Avrasya bölgesi söz konusudur. Türklerin görüşüne göre, Türkiye tarafından yürütülen siyasi ilişkilerin kurulma süreçleri birbirini güçlendirmektedir. Avrupa Birliği ile olan ilişkiler ne kadar iyi olursa, Orta Doğu, Kafkas ülkeleri, Rusya Federasyonu, Orta Asya ülkeleri, Balkan ülkeleri v.s. ile olan ilişkiler de o kadar iyi olur. Türkiye'nin çok boyutlu dış politikaya ağırlık verme çabasının, Orta Asya'ya, Kafkasya'ya ve Arap ve İslam dünyasına açılmasının, maddi araçların eksikliğiyle kısıtlı olduğu da ifade edilmelidir. Türkiye, (İslam geçmişinden gelen laik bir devlet) Orta Asya'daki (dil yönünden) akraba devletler için, belli bir yere kadar model rolü olarak işlem görür. Örneğin; Türkmenistan Türk hükümetinin katkısıyla Slav alfabesinden Latin alfabesine geçmiştir.

Türkiye'nin bölgedeki durumu bundan başka şu konulara göre açıklanabilir:

- * Türkiye'nin İsrail ile sıkı bağları vardır. Araplara karşı İsrail'le ittifak izlenimini kaldırmak için aynı zamanda Ürdün'le de yoğun ilişkiler sürdürmektedir.
- * Türkiye ile Suriye arasında, diğer konular arasında, Suriye'nin PKK'nın silahlı isyanına verdiği destek olarak belirtilen bir rekabet vardır. Buna tepki olarak Türkiye 1998 sonbaharında PKK'ye verilen bu desteği sona erdirmek çabasıyla Suriye üzerindeki askeri baskılarını artırmıştır. Bunun en dikkati çeken sonucu, PKK lideri Öcalan'ın artık Suriye topraklarında saklanamaması ve oradan ayrılıp Avrupa ülkeleri ile Afrika'da (Kenya) geçen macera dolu uzun yolculuktan sonra özgürlüğünün Türk hapisanelerinde sona ermesidir. Suriye artık PKK desteğine son vermiş gibi görünmektedir.
- * Türkiye ile İran arasında Fars ve Osmanlı imparatorluğu arasındaki geleneksel düşmanlıktan doğan belli bir rekabet vardır. İran'ın, 1979 İslam devriminden sonra, din erki siyasi sisteminin başka ülkelere ihracına bağlı olarak Türkiye ile olan rekabetin ciddiyeti de değişmiştir.

I. Geçmişte ortak olarak sürdürülmüşse de, Kuzey Irak'ta Türkiye'nin askeri operasyonlarıyla Kürtlere karşı yapılan savaş, Irak ve daha az oranda Suriye için de bir problem kaynağı olmuştur. Irak üzerindeki Amerikan ve İngiliz hava operasyonlarına verilen destek de iki ülke arasındaki ilişkilerinin düzeltilmesinde olumsuz etki yapmaktadır.

II. Türkiye'den Irak ve Suriye'ye akan Fırat ve Dicle nehirlerinden gelen suyun miktarı konusunda Suriye ve Irakla anlaşmazlıklar vardır. Sulama ve enerji üretimi için her iki nehrin dağlık yörelerindeki bölümlerde yapılan set inşaatları nedeniyle Türkiye birkaç yıldır Irak ve Suriye'ye giden suyun akışını yönetmektedir.

Türkiye, WEU' nun ortaklık üyesidir. Avrupa Birliği' ne henüz üye olmamasına rağmen, WEU'nun tam üyesi olmak istemektedir. Çünkü o zaman Avrupa'daki güvenlik hakkındaki danışmayla tamamen ilgili olacaktır. Avrupa güvenliği (görüş açıları) danışmaları Avrupa Birliğinde daha fazla şekil aldıkça Türkiye de bununla pragmatik olarak ilgilenmek istemektedir. Nisan 1999'daki Washington NATO zirvesinde, danışma ve karar oluşumuyla direk ilgilenmedikçe, Türkiye'nin NATO araçlarını Avrupa ülkeleri askeri operasyonları yararına hazır bulundurmaya müsaade etmeyeceği (tekrar) anlaşılmıştır. Türkiye, duruma göre, NATO araçlarının hizmete hazır bulundurulup bulundurulmamasına bakacak ve konuyla ilgili karar oluşumuyla da zamanında ilgilenecektir. *AIV, Türkiye'nin bunlarla ilgilenmesini, hem Avrupa tarafından yönlendirilen askeri operasyonların istenilen şekilde yapılmasına bir gereklilik, hem de Türkiye'nin Avrupa Birliğinin bu ikinci ayağıyla (ayağın kısımlarıyla) ilgilenmesini daha yakınlaştırmaya yönelik bir şans olarak görmektedir.*

Her ne kadar Türk hükümeti, Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyeliği hakkında müzakerelerin gidişatıyla ilgili olarak kendini gücendirilmiş hissetse de, şu anda halen ne ikili ilişkilerin ne de NATO'nun bundan zarar görmemesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. Bu nedenle Türk hükümeti çok titiz olmakla birlikte yine de biraz da suni olarak Avrupa Birliğiyle ve Birliğin *üye ülkeleriyle* olan ilişkilerini ayırt etmektedir. Ayrıca, Birliğin Türkiye'ye olan tavrından dolayı, Birliğe üye olan NATO ülkelerinin, Türkiye ile ilişkilerinde zarar görülmemesi amaçlanmaktadır.

Türkiye'nin stratejik değerinin ekonomik yönleri, Soğuk Savaş yıllardan sonra daha da önem kazanmıştır. Türkiye Doğudan (Orta Asya'dan) Batıya (Avrupa'ya) giden enerji naklinde anahtar rol oynayabilir. Türkiye, Hazar Denizi bölgesinden ve Orta Doğu'nun bazı bölgelerinden enerji nakli (petrol ve doğal gaz) için kendisini önemli bir kesişme noktası olarak geliştirmek istemektedir. Stratejik konumundan dolayı, Hazar Denizi havzasından Avrupa'ya giden petrol boru hattı için Rusya Federasyonu'na alternatif bir güzergah sunmaktadır. Türkiye için inşa edilecek en önemli petrol boru hattı, Azerbaycan'ın başkenti Baku ile Türkiye'nin Güneydoğusunda süper tankerlere açık, Ceyhan limanı arasındaki boru hattıdır. Ayrıca böyle bir boru hattının yapımının gerektirdiği yüksek yatırımların şimdiki düşük petrol fiyatlarına göre kâr sağlayıp sağlayamayacağı sorusu da vardır. Bundan başka Hazar Denizi bölgesindeki petrol stokları hakkında yapılan yeni prognozlar, 1990'lı yılların başındaki rezerv beklentilerinin daha düşük olarak düzeltilmesi gerektiğini işaretlemektedir. PKK ile sürdürülen silahlı mücadele nedeniyle -gerçi bu azalıyor gibidir- Türkiye'nin Güneydoğusundaki istikrarsızlık da iş dünyasını halen tedirgin etmektedir.

Türkiye, örneğin; İslam Ülkeleri Birliği, D(development) 8, South Eastern Cooperation Initiative v.s. gibi bazı bölgesel birliklere katılmaktadır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin ('Black Sea Economic Cooperation') kuruluşu umut verici görülmektedir. Bu bölgesel işbirliği henüz tam kurulamadığından dolayı ABD ve Avrupa Birliği (üye ülkeleri) ile yapılan işbirliğine bir alternatif olamayacaktır. *AIV'nin görüşüne göre, Avrupa Birliğinin Türkiye'ye (yeniden) Meda fonlarını yönlendirerek maddi yönden destek vermesi ve diğer yandan ise bölgesel işbirliğini derinleştirmek üzere teşvik etmesi gerekir. AIV, Hollanda hükümetine, bunları sağlamak konusunda gayret göstermesi tavsiyesinde bulunmaktadır. Özellikle Türkiye'nin etrafındaki ülkelerinin büyüyen ekonomik önemine bakılırsa, bu hem Avrupa'nın hem de Hollanda'nın çıkarı için gereklidir.*

II.2.2 Türkiye'nin dış politikası ve İslamiyet

Türkiye'nin dış politikasında İslami gelenek, genellikle düşünüldüğü gibi ancak Erbakan yönetiminden itibaren değil, belli bir oranda eskiden beri rol oynamaktadır. 1980 – 1983 döneminde iktidarda olan askeri hükümet, İslam Ülkeleri Birliği'nin düzenli olarak yapılan konferanslarına ilk olarak bir hükümet temsilcisi yollamıştır. Askeri hükümet bu dönemde, darbe nedeniyle Batı devletlerinin finans musluğunu kapatmalarından dolayı maddi yardım ve kredi temin etmek üzere buna mecburdu.¹⁹ Sayın Özal, hem başbakanlığı hem de cumhurbaşkanlığı dönemlerinde, Türkiye'yi Doğu ve Batı arasındaki 'doğal köprü' olarak sunduğu iç politikasındaki Türk – İslam sentezine dayanarak Türkiye'nin dış politikasındaki İslami yönelimi vurgulamıştır. Türkiye, bugüne kadarki dış politikasında diğer ülkeler (iş dünyaları) için, bölgedeki ülkelerle ilişki kurma açısından sıçrama tahtası olarak görev almaya çalışmaktadır. Bu siyasi ve ekonomik köprü görevi, Türkiye'nin öz görüntüsüne bakıldığında diğer ülkelerin buna verdiği önemden daha fazla önem taşımamaktadır, çünkü diğer ülkeler yapacakları ilişkilerde doğrudan kontak kurmayı tercih etmektedirler. Bunu da ifade etmemiz gerekir. Yine de gittikçe daha fazla şirket Türkiye'ye yerleşmekte ve bunun ek amacı olarak da Orta Asya pazarlarına açılmak istemektedirler.

Sayın Erbakan'ın 1996 – 1997 döneminde Türkiye'nin dış politikasının İslami özelliğini vurgulamak istemesi yukarıda açıklanan temele dayalıdır. Bunda iç siyasi güç alanı ile özellikle askerlerin konumunu ihmal etmemiştir. Onun iktidarı zamanında İsrail'le olan işbirliği, ortak silah üretimiyle genişletilmiştir. Yine de sayın Erbakan, örneğin İran ve Libya ziyaretleriyle Türkiye'nin dış politikasını İslami bir politika olarak önemle sunmak istemiştir.

19 Franz, E. (1997), s. 306, 307.

III TÜRKİYE’DE İNSAN HAKLARI

III.1 Genel²⁰

Bölüm II’de Türkiye’nin siyasi sisteminin devletçilik geleneğine, otorite özelliklerine ve Türkleştirme politikasına işaret edilmiştir. Çoğulcu, demokratik sisteminin eksikliği Türkiye ile Avrupa Birliği (üye ülkeler) arasında mesafe yaratmaktadır. Zira, ister Avrupa’da ister Güney Amerika’da olsun bir çok ülke geçmiş yıllarda böyle bir sisteme geçmiştir. Çoğulcu demokratik sistemde önemli olan, sadece düzenli özgür seçimlerin yapılması değil, devletçe yapılan tüm yetki uygulamasının, parlamento ve serbest basın tarafından kontrol altında tutulması ve kamuoyuna açık tartışmalarda değerlendirilmesidir. Gerektiğinde, devlet yönetimi bawımsız bir hakimin huzurunda hesap vermek üzere de çağrılabilir. İnsan haklarına saygı bazında, ‘civil society’nin (sivil toplumun) bağımsız örgütlerinin kuruluşuna katkıda bulunmak gerekir. Bölüm II.1.3’de bunların Türkiye’de henüz yeterince gelişmemiş olduğu tespit edilmiştir.

Bölüm II’de belirtildiği gibi Türk ordusu, siyasi görüşmelerde, Türkiye Cumhuriyeti’nin oluşum tarihi ve Kemalizm ile açıklanabilecek bazı sınırlamalar ortaya koymuştur:

- Türkiye’nin ve milletin bölünmez bütünlüğü ve birliği değiştirilemez. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti, dini azınlıklardan başka herhangi bir azınlık da tanımamaktadır (II.1.1’e bakınız) Kendilerini azınlık (bunun temsilcisi) olarak tanımlayan kişiler ya Türkiye’nin birliğine zarar vermekle veya bölücülük yapmakla suçlanmaktadır.
- Türk devletinin laik karakteri tartışılmaz. Bu da Anayasanın 2. ve 3. maddelerinde belirlenmiştir. Dinin devlet kontrolü altında olduğu maddesi de değiştirilemez.

Türkiye’deki hassas gruplar, siyasi amaçları bu sınırların dışında olan gruplardır. Örneğin; bunlar; kendilerini azınlık hisseden ve bunu belirten kişiler (çoğunlukla Kürtler), din – devlet ilişkisini tartışmaya açan kişiler (siyasi İslamcıların bir kısmı), yukarıda belirtilen grupların haklarını savunan kişiler (genellikle insan hakları dernekleri temsilcileri) ve bu konuda halkın önüne rapor koyan kişilerdir. (gazeteciler). Örnek: 18 Nisan 1999 tarihli seçimlerden önce Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, PKK ile isnatlı veya isnatsız bağları nedeniyle Kürt yanlısı HADEP partisi hakkında soruşturma açmış ve seçim öncesinde bu partinin onlarca temsilcisi tutuklanmıştır. Nisan 1999 seçimlerinden sonra parlamentonun açılış töreni sırasında Fazilet Partisinin bir temsilcisi başörtüsü takmıştı. Bu partiye karşı derhal şikayette bulunmuş, çünkü bu hareket Türk devletinin laik özelliğine zarar vermiştir.

20 Türkiye’deki insan haklarıyla ilgili açıklama için şu kitaplara başvurulmuştur: Zwaak, L. (1998), ‘Turkey and the European Convention on Human Rights’. Castremans-Holeman, M. Van Hoof, F. & Smith, J. (eds.) *The Role of the Nation-State in the 21st Century: Human Rights, International Organisations and Foreign Policy*. Den Haag/Boston/London: Kluwer Law International, sayfa 209-228’de bulunur, Zwaak, L. (1998) ‘Human Rights News: Council of Europe’. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, cilt 16, sayı 4, sayfa 506-524, Poulton, H. (1998), *State before Freedom: Media Repression in Turkey*, London: Article XIX, Amnesty International (1998), *Jaarboek 1998*, Amsterdam, sayfa 408-412, Amnesty International (1998), ‘Concerns in Europe, January-June 1998: Turkey’. AI INDEX:EUR 01/02/98, sayfa 62-65 ve U.S. Department of State (1999), *Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1998* (Washington).

Özellikle yukarıda adı geçen grupların temsilcileri Türk devlet otoritesinin baskılarına maruz kalmaktadır. Gazeteciler için de, özellikle Kürt sorunu ve İslami irtica hakkındaki yazılarda otokontrol sansür söz konusudur. İnsan hakları ihlallerinin failleri çoğunlukla güvenlik kuvvetlerinden, yani, polis ve özellikle operasyon timleri veya terörle mücadele ekipleri, hapishane yetkilileri, jandarma ve, Türkiye'nin Güneydoğusundaki köy koruyucularından çıkmaktadır. Bu tür ihlallerin failleri yargıçlar tarafından da yeterince cezalandırılmamaktadır.

Türkiye, 1954 yılından itibaren Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Sözleşmeye (EVRM) taraf olmakla beraber, ölüm cezasının kaldırılmasını amaçlayan, EVRM'in altıncı protokolüne taraf değildir. Bunun yanı sıra Türkiye, Avrupa Konseyinin İşkenceye, İnsanlık dışı, Aşağılayıcı Muameleye veya Cezalandırılmaya Karşı Avrupa Sözleşmesine ve Birleşmiş Milletlerin İşkenceye Karşı Sözleşmesine de taraftır. Türkiye ayrıca 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini de kabul etmiştir. Kısacası, PKK lideri Öcalan'ın tutuklanması sonrasında şubat 1999'da 2000'i aşan Kürt eyleminin tutuklanması veya Türk yetkililerinin 'Human Rights Association' (İnsan Hakları Derneği) başkanı sayın Birdal'ın Geuzenpenning ödülünü almak üzere Mart 1999'ta Hollanda'ya gitmesine izin vermemeleri gibi örneklerle, Türkiye'ye bu konudaki politikasından dolayı hesap sorulması için yeterli nedenler vardır.

Türkiye, Avrupa Konseyine üye ülkelerin çoğunun da kabul ettiği gibi Avrupa Konseyinin ulusal azınlıkları korumaya ilişkin anlaşmasına taraf değildir. Daha önce belirtildiği gibi Türkiye sadece dini azınlıkları tanımaktadır.

Aşağıda insan haklarının önemli ihlalleri gözden geçirilecektir. Ancak en başta Türk hukuk sisteminde, örneğin; adalete düzenli olarak politika bulaştırılması ve önemli miktarda hakim eksikliği gibi yapısal noksanlıkların ifade edilmesi gerekir. Buna karşılık Türk hükümeti geçişimiz günlerde Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin yapısını üç hakimden birisi artık asker kökenli olmayacak şekilde değiştirmiştir. Ancak yargılamanın bağımsız olmasına katkıda bulunan bu olumlu gelişme bile, Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nde duruşmaların kapalı olmasına ve, sorgulama sırasında sanığın avukatının hazır bulunamamasına rağmen polis tarafından alınan sorgulama ifade raporlarının mahkemece delil olarak kabul edilmesine engel olamamaktadır. Bunun güvenlik birimleri tarafından uygulanan insan hakları ihlaliyle bağlantısı apaçıktır. *AIV, Türk hükümetin –Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nn yapısını değiştirmiş olmasında- hukuk sisteminin diğer noksanlıklarını telafi etmek üzere teşvik edilmesi görüşündedir. Özellikle bu tür mahkemelerin rolü azaltılmalıdır.* Burada, Strasbourg Avrupa Adalet Divanının devlet güvenlik mahkemelerinin EVRM'e uygun olmadığı konusunda verdiği kararı da not etmek gerekir.

III.2 Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Sözleşme

Türkiye 1954 yılında -ilk ülkelerinden birisi olarak- Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Korumaya İlişkin Sözleşmeye (EVRM) katılmış, ancak şahsi şikayet hakkını Ocak 1987'de tanımıştır. Türkiye Avrupa Adalet Divanının yargılama gücünü 1990 yılından itibaren tanımaktadır. Yine Türkiye düzenli olarak, 15. maddenin gerektirdiği yükümlülüklerden kaçma olanağını kullanmıştır. ('Savaş zamanı veya ülkenin bütünlüğünü tehlikeye düşüren herhangi başka bir olağanüstü hal durumunda') 1987 yılında ilan edilen ve halen Türkiye'nin Güneydoğusundaki altı ilde uygulanmakta olan olağanüstü hal, örneğin; basın özgürlüğünün kısıtlamasını, ayrıca kamu düzenini tehdit edici olarak belirlenen kişilerin bu bölgeden çıkartılmalarını ve bu kişilerin 30 gün boyunca tamamen dış dünyadan kopuk vaziyette gözetim altında tutulmalarını içermektedir.

Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi, 1995 yılındaki Bakanlar Konseyinde, insan hakları politikası ve Kürt azınlığa yapılan muamele düzeltilmedikçe, Türkiye'nin Birliğe üyeliğinin ertelemesi çağrısını içeren bir karar almıştır. (Tavsiye 1266, 1995) Bakanlar Konseyi bugüne kadar bunu işleme koymamıştır ancak Türkiye konusunu gündeminde tutmaya karar vermiştir.

Avrupa İnsan Hakları Divanı, Türkiye'ye karşı açılan davaları düzenli olarak işlemektedir. Divanın, 1998 yılında Türkiye'nin mahkumiyetine karar verirken dayandığı önemli gerekçeler, haksız olarak ölüme neden olma, mağdurların etkili hukuki araçlar hakkından, dilekçe verme hakkından, etkili hukuki korunma hakkından, yargılamanın makul bir süre içinde yapılma hakkından ve davanın adil bir şekilde sürdürülmesi hakkından mahrum bırakılma ve düşünce özgürlüğü taahhüdünün yetersizliği gibi gerekçelerdir. Ancak bütün bu davalar bile Türkiye'nin, Avrupa Konseyinin üyeliğinin yeniden düşünülmesine gerekçe olmamıştır.

III.3 İşkenceye ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalandırmaya Karşı Avrupa Sözleşmesi

Türkiye şubat 1988'de, İşkenceye ve İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalandırmaya Karşı Avrupa Sözleşmesini onaylanan ilk ülke idi. İşkenceye karşı Avrupa Komisyonu 1990'lı yıllarda, Türkiye'de sistemli olarak işkence yapıldığını tespit eden üç rapor (1992, 1996 ve 1999'da) yayımladı. Komisyonun en son raporu 5 – 17 Ekim 1997 tarihlerindeki bir ziyaret hakkındadır ve daha önceki raporların tersine Türk hükümetinin izniyle 23 şubat 1999 tarihinde yayımlanmıştır. Komisyon, sadece bir defasında bilerek yanlış bilgi verilmesi dışında, Türk yetkilileriyle iyi bir işbirliği yapmış olduğunu bildirmektedir. Komisyon, Türkiye'nin durumunun iyiye doğru gittiği görüşüne katılmaktadır. Özellikle başbakanın Aralık 1997'de yayımladığı sirkülerinden oldukça memnun olduğunu ifade etmektedir. Komisyon, bu sirkülerin tam olarak uygulanması halinde, Türkiye'yle insan hakları konusunda bir değişim noktasına gelmiş olacağından söz edilebileceğini belirtmiştir. Buna rağmen komisyon'un, Türkiye'de halen işkence yapılması ve, hükümlerin ve talimatların düzeltilmesine rağmen, örneğin; karakol ve hapishanelerdeki uygulamalarda eksiklikler bulunduğunun ispat etmesi de bir gerçektir.

III.4 Düşünce özgürlüğü

Düşünce özgürlüğü Türkiye'de büyük sınırlamalara tabidir. Bu, daha çok 'Güneydoğu'daki bölücülük' (PKK) ve Türk devletinin laikliği ile ilgilidir. Anayasanın 13. maddesi, devletin vatani ve milletiyle bölünmezliğini garantilemek üzere temel hak ve özgürlüklerin yasal olarak sınırlandırmasını öngörmektedir. 14. maddedeki anayasal hak ve özgürlüklerden hiç birinin, Türk devletinin vatani ve milletiyle bölünmezliğine zarar vermek üzere kullanılmayacağı yazılıdır. Bu maddelere dayanarak siyasi partiler, güç kullanma çağrısıyla olsun veya olmasın, ya bunların devletin laik özelliğine zarar verme denemelerinden yada vatanın ve milletin birliğini tartışmaya açmalarından dolayı anayasaya aykırı ilan edilip yasaklanmaktadır.

Türk yasaları, bunlara dayalı düşünce özgürlüğünün kısıtlayabilecek bir çok maddeyi içermektedir. Türk Ceza Kanununun 158. ve 159. maddeleri devlet kuruluşlarına hakareti cezalandırmayı içerir. Ceza Kanununun 312. maddesi, 'açıkça halkı kanuna itaatsizliğe tahrik eden' kimsenin altı aydan iki yıla kadar hapis ve 'halkı sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kine tahrik eden' kimsenin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası öngörmektedir. Bu son madde, örneğin sol eylemcilere, İslamcılara ve Kürt sorununa dikkat çeken kişilere karşı kullanılmaktadır.

Bu bağlamda 1991 tarihli Terör Mücadele Kanunu önemlidir. Bu kanun, terörün çok geniş bir tanımını içermektedir. 6. maddesinde, 'devletin bölünmez bütünlüğü'ne zarar verme ve 'Türkiye Cumhuriyeti'ne ve Devleti'nin varlığına karşı tehlike oluşturmak dahil, devlete yönelik tehlike olarak yorumlanabilecek düşüncelerin dile getirilmesini yasaklamaktadır. Düşünce özgürlüğüne sınırlamalar getiren diğer yasalar, 1950 tarihli Basın ve 1951 tarihli Atatürk'ü Koruma Yasalarıdır. Gazetecileri Korumaya yönelik Türkiye Komisyonu'nun verilerine göre 1998 yılının sonunda 25 gazeteci, yayımladıkları makalelerden dolayı hapis-haneye atılmıştır. Düşünce özgürlüğünün sınırlandırılmasının biraz esnek olmasını ve insan haklarını ihlal eden kişilerin takibatının kolaylaştırılmasını amaçlayan yasalar 1998'de parlamentoya sunulmuş, ancak henüz işlenmemiştir.

III.5 Kayıplar ve yargısız infazlar

Türk yetkilileri, ülkenin Güneydoğusunda Kürt eylemcilerin öldürülmesi ve kayıpla ilgili ve sorumluklarını kabul etmiş olmakla birlikte, suçluları bulmak ve bunları yargılamak için çok az girişimde bulunmuşlardır. Gazeteciler bu konuyla ilgili röportaj yaptıkları zaman, orduya 'hakaret' nedeniyle kovuşturma riski taşımaktadırlar. Amnesty International'ın (Uluslararası Af Örgütü'nün) verilerine göre, 1997 yılında Türkiye'nin Güneydoğusunda en az dokuz kişi 'kaybolmuştur' ve 20 kişi, yargısız infaz özelliğini gösteren durumlarda öldürülmüştür. Amnesty, 'silahlı mücadele gruplarının' (burada büyük olasılıkla PKK amaçlanmaktadır) bilerek ve rasgele seçilmiş esirleri ve sivilleri öldürdüklerini bildirmektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı da PKK tarafından, örneğin savaş dışı kişilerin öldürülmesi de dahil, uygulanan 'widespread abuses'tan (çok yaygın kötüye kullanımlardan) bahsetmektedir.

ABD Dışişleri Bakanlığının verilerine göre Güneydoğudan başka bölgelerde de aşırı güç, işkence ve eziyet sonucu gözaltında ölenler dahil yargısız infazlar, 'esrarengiz ölümler' ve kayıplar söz konusudur. Gerçi kayıpların sayısı, Türkiye'deki insan hakları derneklerinin rakamlarına göre azalmaktadır ama yine de 1998 yılında en az 30 olay bildirilmiştir. Ancak bu konuda sorumlu kişilerin mahkumiyetinden çok az bahsedilir. ABD Dışişleri Bakanlığı bu bağlamda 'climate of impunity'den (dokunulmazlık ortamından) bahsetmektedir. Üç yıldan daha uzun bir süreden beri 'Cumartesi Anneleri', yetkilileri kaybolan yakınlarının durumunu açıklamaya zorlamak amacıyla her hafta İstanbul'da sessiz bir gösteri yapmaktadırlar. Bu gösteriler Mayıs 1998'ten beri Türk polisi tarafından saha sık engellenmektedir.

III.6 Kadın hakları

Türk yasaları ve hükümleri, kural olarak kadınlara, erkekler gibi eşit statü tanınmasına rağmen, kültür ve gelenekler bu eşitliği gerçekleştirmek için epey büyük bir engel teşkil etmektedir. Kadınlar Türkiye'de halen zaten çok geniş olan, sosyal sigortasız sektörlerde, ziraat, ticaret veya kahve-lokanta-otel gibi sektörlerdeki aile işletmelerinde çalışmaktadırlar. Kadınlar çalışmalarıyla aile gelirlerine katkıda bulunmaktadırlar. Benzer görevlerde erkek ve kadın ücretinin aynı olması gerekirken iş dünyasında ve memurlukta ayrımcılık muhakkak vardır. Aynı ayrımcılık (daha) yüksek görev tayini için de geçerlidir.

Ocak 1998'te evlilik içinde kadınlara karşı şiddet kullanılması cezaya tabi olmuştur. Aile içi şiddet oldukça sık olduğu halde, bu konuda çok az şikayette bulunmaktadır. Bunun böyle olması, şiddete başvurulmasının aile içinde kalması ve ilgisiz kişilerin buna karışmaması gereken, öncelikle ve daha da önemlisi kişisel bir sorun olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. Aynısı evlilik içindeki kötü muamele içinde genel olarak geçerlidir. Başka bir sorun, zina yaptığından şüphe edilen kadınların öldürülmesidir. Bu daha çok

kırsal bölgelerde ve büyük şehirlerin kenar semtlerinde olmakta ve ailenin namusunu temizlemek amacıyla yapılmaktadır. Bu konuda genellikle şikayette bulunulmaz. Kaderini gelenek ve göreneklere göre belirlemek istemeyen kadımlara yönelik barınma ve sığınma yerleri de Türkiye’de yok denecek kadar azdır. Türkiye’de pek fazla kadın örgütü bulunmamaktadır, var olanlar ise tam özgür değildir. Kadın haklarını ve öz çıkarlarını koruma amacıyla kurulan bu örgütlerin çalışmalarının Türk devlet yönetimi tarafından engellenmemesi beklenmektedir.

III.7 İşçi hareketi ve sendikal haklar

Bunların ciddi, sistematik ve uzun vadeli olarak ihlal edilmesi nedeniyle Türkiye’deki işçi hareketi ve sendikal haklara dikkat çekmek için epey neden vardır. Burada sendikal özgürlük, toplu sözleşme hakkı, işte ve meslekte ayrımcılığın kaldırılması ve çocuk işçilerin korunması söz konusudur. Türkiye özellikle 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra işçi hareketlerini ve sendikal hakları büyük oranda ihlal ettiği için Uluslararası Çalışma Örgütü (IAO) tarafından eleştirilmektedir. Kasım 1982 Anayasasında IAO normlarına zıt düşen bazı maddeler bulunmaktadır. Aynı şey, bu maddelere dayalı sendikal örgütlenme ve toplu sözleşme yasaları için de geçerlidir. Bu yasalar geçtiğimiz yıllarda yeniden düzenlendiği halde yine de esasta IAO normlarına aykırıdır.

Sendikaların görev şartları oldukça kötüdür. Bunlar Uluslararası Bağımsız Sendikalar Birliğinin (IVVV), 1997 yılında Dünya Ticaret Örgütü için düzenlenen, Türk hükümetinin sosyal politikası hakkındaki raporunda belgelenmektedir.²¹ IAO’nun yıllık Uluslararası İş konferansında Türkiye hemen hemen her yıl 98 (toplu müzakere özgürlüğü) ve 111 (iş ve meslekte ayrımcılık) no’lu sözleşmelerin ihlalden dolayı eleştirilmektedir. 1997 yılındaki eleştiri de hükümetin 1993 yılında onaylanmış olduğu 87 no’lu Sözleşmenin (sendika özgürlüğü) uygulanması hakkındaki ilk raporuna istinaden yapılmıştır.

Türkiye, IAO’nun yedi insan hakkı sözleşmesinden beşini onaylamıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı, Haziran 1998’deki Uluslararası İş Konferansında T.C. Büyük Millet Meclisinin diğer iki sözleşmeyi, yani 29 (zorunlu iş) ve 138 (asgari yaş) no’lu sözleşmeleri de kabul ettiğini beyan etmiştir. Türkiye, IAO’nun bu yedi sözleşmesini onaylandıktan sonra konuyla ilgili iki yılda bir Uluslararası İş ve İşçi Bulma Kurumuna rapor vermesi gerekmektedir. Bunun akabinde IAO Uzmanlar Komisyonu her iki yılda bir yasalar ve bunların uygulamaları hakkında görüş bildirecektir. Türkiye’nin, IAO’nun insan haklarıyla ilgili yedi sözleşmesini tamamen kabul etmesi halinde, bu açıdan Avrupa Birliğine üye bazı ülkelerden daha ileride olacaktır. Çünkü üye ülkelerin hepsi bu yedi IAO sözleşmesini henüz onaylamamıştır.

IAO’nun baskısı altındaki zor bir başlangıçtan sonra geçtiğimiz yıllarda, IAO’nun insan hakları sözleşmelerini uygulamaya geçirmek üzere Türk yasalarında bazı düzeltmeler yapılmıştır. Özellikle Avrupa Komisyonu ve üye ülkeler konuya işçi ve işverenleri de dahil ettiklerinde, Avrupa Birliği ve Türkiye arasında konuyla ilgili yapılacak düzenli diyaloglar daha çok yasaların uygulanmasına yönelecektir. Böyle bir diyalog, IAO’nun üçlü özelliğine ve Avrupa Birliğinin ondört üye ülkesi (sadece Lüksemburg bunu henüz onaylamamıştır)

21 Haziran 1997 Uluslararası İş Konferansının sekseninci oturumuna sunulan IAO Uzmanlar Komisyonu raporundaki 98 IAO Sözleşmesi’nin (Toplu Müzakere) Türkiye tarafından uygulanması hakkındaki metne, bu metne dayanarak Türk hükümetiyle Konferansın sözleşmelerinin uygulanması Komisyonundaki tartışmanın özetine, ayrıca IVVV 1997 yılı Türkiye hakkında ‘Annual Survey of Violations of Trade Union Rights’teki metne bakınız.

ve Türkiye tarafından onaylanan IAO 144. sözleşmesine (uluslararası iş standartlar hakkında üçlü danışmaya) uygundur. Avrupa Birliği, Türkiye'ye, örneğin; işçiler ve işveren sendika görevlilerinin ve uzmanlarının eğitilmesi ve karşılıklı değişimle ve bu konuyu Avrupa Birliği ülkelerinde merkezi olup da Türkiye'de şubeleri bulunan çok uluslu işletmelerin dikkatine sunarak, bu konuda olumlu not almak üzere çeşitli şekillerde yardımcı olabilir.

III.8 Sonuç

Genel terimlerde demokrasi ve insan hakları saygı konularındaki ciddi eksikliklerin Türkiye ile Avrupa Birliği'nin arasını açtığı söylenebilir. Bunu kapatmak sorundur. Bu alanda Türkiye'nin, Avrupa Birliğine yaklaşma ve hükümlere dahil edilen norm ve değerleri gerçekten uygulama konularında ciddi olduğunu göstermesi gerekir. Bu hükümler genellikle son yıllarda biraz düzeltilmiştir. şimdi önemli olan, verilen sözlerin uygulamaya dönüştürülmesidir. Uygulamada bazı eksiklikler vardır. Zaten mevcut yasalar aslında siyasi ve halka açık tartışmanın sonucu değildir. Bölüm IV'te Türkiye ve Avrupa Birliğinin siyasi gündemi çerçevesinde, demokratikleşme ve insan haklarına saygı alanlarında bazı ipuçları verilmektedir.

IV EKONOMİK PERSPEKTİF

IV.1 Türkiye'nin ekonomik şeması

Türkiye ekonomisi İkinci Dünya Savaşından itibaren hızlı bir gelişim yaşamıştır. Sanayi ve hizmet sektörü, 1960'lı yıllardan itibaren 1997 yılı Gayri Safi Milli Hasılanın %24,8 ve %55,1'i gibi hızlı bir büyüme göstermiştir. (1960'da: %16 ve %36) Tarım sektörünün aynı dönemdeki payı GSMH'nin %42'sinden 1997'de %14,2'ye kadar düşmüştür. Yine de tarım, Türkiye'nin çalışan nüfusunun yaklaşık %40'ına iş olanağı sağlamaktadır.

1980'li yıllara kadar izlenen ithalat teşvik modeli yerine, devletin rolünün azaldığı ve pazarın öneminin arttığı liberal ekonomiye geçilmiştir. Bundan sonra Türk ekonomisi daha liberal ve uluslararası pazardaki rekabet gücüne ulaşabilir olmuş uluslararası ticaretin önemi de daha fazla ağırlık kazanmıştır. 1980'den itibaren Türk ekonomisi dünyada en hızlı büyüyen ekonomilerden biridir. Buradaki tek sorun, büyüme rakamlarının çok yüksek olduğu dönemler arasında ekonominin hiç büyümediği veya çok az büyüdüğü, hatta azaldığı dönemler de ('stop-go' özelliği) olmasıdır. Ayrıca ekonomik büyüme daha çok Türkiye'nin kuzeyinde ve batısında, yani belli bir kaç bölgede yoğunlaşmaktadır. Bundan dolayı büyük (bölgesel) gelir farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Aşağıda, işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı ve AT rekabet gücünü kaldırılabilir kapasiteden ibaret Kopenhag kriterlerinin odak noktası olan, Türk ekonomisinin kısa bir şeması verilecektir.²²

IV.1.1 İşleyen bir piyasa ekonomisi

Türk ekonomisi, piyasa koşullarına uyulanmış kanuni çerçeve, dinamik bir özel sektör ve ticaret için liberalleştirilmiş kurallarla çalışan kurumların bulunması dolayısıyla, serbest piyasa ekonomisi özelliklerini taşımaktadır. Türk ekonomisi, dünya piyasasına yönelik açık bir ekonomidir ve uluslararası gelişimlere uyum sağlayabilecek bir kapasiteye sahiptir. Kayıt dışı ekonomik etkinliklerin boyutu tahminlere göre kayıtlı ekonominin üçte biri kadar tutmaktadır.

Türkiye, Rusya Federasyonu ve Asya'daki ekonomik krizden zarar görmüştür. Bu krizler genel olarak dünya ticaretini ve dolayısıyla da Türk ihracatını etkilemektedir. (İhracatın Rusya Federasyonu için 1998 yılında %35, Asya için ise %43 düşme tahminleri vardır) Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile ticaretinin büyük bir oranı zaten, kayıt dışı bavul ticaretinden ibarettir. Bunun boyutunun yaklaşık 8 milyar ABD Doları olduğu, ve bunun da Rusya Federasyonunun kayıtlı ticaretinin yarısından fazlasını tuttuğu tahmin edilmektedir. Türk ekonomisinin büyümesinin azalmasının başka bir nedeni de yatırım eksikliğidir. Buna rağmen Türk ekonomisinin büyümesi için öyle bir potansiyeli vardı ki büyümenin şimdiki düz çizgisi bile orta vadeli perspektifleri değiştirmeyecektir.²³

Avrupa komisyonu 'Regular Report'ta (Yıllık Raporda), Türkiye'nin, Avrupa Birliği iç piyasasına, bunu altüst etmeden, katılması için gerekli makro ekonomik dengeler ölçüsüne sahip olmadığı sonucuna varmaktadır. Buna yapısal sorun olarak da; Türk hükümetinin bütçe açığı, kötü vergi tahsili ve, özellikle yabancı, yatırımların yetersizliği belirtilmektedir.

22 AIV bu konu için Avrupa Komisyonu Kasım 1998 tarihli 'Regular Report on Turkey'e dayanmıştır.

23 "Economic Outlook of the Turkish Economy as of January 1999"- TUSIAD

Devam eden bütçe açığı (1997 yılında GSMH'nin %9.5'i) çok yüksek orandaki enflasyonun da önemli bir nedenidir. Enflasyon oranı 1998 yılında %50'nin üzerinde idi, bazı aylarda %90'a bile ulaştığı oldu. Faiz oranı 1998 yılında yaklaşık %50 idi. Oldukça yüksek olan sürekli enflasyon çok ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Yüksek enflasyon ekonomiyi altüst etmekte ve, özellikle düşük gelirli grupları etkileyerek haksızlıklara yol açmaktadır. Enflasyon, ve enflasyonun yüksek kalma beklentisi, mali sektörün iyi çalışmamasına ve dış yatırımların beklentilere göre geri kalmasına neden olmaktadır. Türk yetkililerce enflasyonun kontrol altına alınması oldukça yüksek orandaki ekonomik büyümeyi daha da güçlendirebilir. Enflasyonun 1999 yılının ilk yarısında daha da arttığına dair işaretler bulunmaktadır.

Hükümetin yıllık giderlerinin en büyük yükleri, savunma (6 milyar dolar), sosyal giderler (6 milyar dolar) ve borç ödemeleridir (3 ile 4 milyar dolar arası) Türk hükümetinin 1999 yılında bütçe açığının artması benzerdir. Hükümetin toplam borcu Türkiye'nin GSMH'nin yaklaşık %37'sine denk gelmektedir.

Ekonomide daha fazla reform yapma girişimleri, Türkiye'deki siyasi istikrarsızlığa takılmıştır. Ard arda gelen koalisyon hükümetleri, devam eden bütçe açıklarına ve buna bağlı olan enflasyona ve vergi sisteminin eksikliklerine bir çözüm bulamamıştır. Yılmaz yönetimi bunu biraz düzeltmiş, ancak hükümetin düşmesiyle ve Ecevit'in geçici hükümetinin sınırlı yetkileri nedeniyle bazı önemli yasalar tamamlanamamıştır. (örneğin bankalar yasası, sosyal sigorta sisteminin reformu, özelleştirme)

Türk devletinin, yüksek iç borçlardan dolayı, enflasyondan faydalandığı yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Zira ödenecek borç, gerçi nominal olarak aynı kalmakta ve yüksek faiz eklense de, enflasyon nedeniyle reel olarak gittikçe azalmaktadır. Bu nedenle kısa vadeli olarak enflasyonun düşürülmesi Türk devletinin gerçek borç yükünün ağırlaşmasına neden olacaktır. Uzun vadeli olarak, hükümet bütçesi düzene sokulduğu ve mali iç piyasa bu nedenle daha dengeli olduğu zaman bütçe açığı yine de iç tasarruflarla en iyi şekilde finanse edilebilir. Kısa vade için harcanması gereken çaba, pahalı kısa vadeli iç borçları, IMF'nin de yardımıyla, ucuz ve uzun vadeli döviz borçlarına çevirmek yönünde olmalıdır. Türk Lirasının kuru zaten dalgalı döviz kuru sisteminde düzenli olarak ayarlanmaktadır. Merkez Bankası Türk Lirasının yüksek ya da düşük kurdan değerlendirilmesine genellikle izin vermemiştir.

Türk hükümetinin bütçe açısından başka bir sorunu da, hak eden kişilere yönelik olarak sosyal sigorta sisteminin geniş çaplı yapısıdır. Örneğin, kişinin yaşını ne olursa olsun, belli sayıdaki hizmet yılından sonra emeklilik ödenir. Sistemin 1997 yılında Türkiye'nin GSMH'nin yaklaşık %2.5'i kadar bir açığı vardı. Örneğin IMF'in beklentisine göre, 2002 yılında bu açık GSMH'nin %5'i veya %6'sı oranına kadar yükselecektir. Bunun da bütçeye işlenmesi imkansız gibidir. Türk hükümetinin bu sistemi yeniden düzenleme konusundaki başarısızlığına, bir de makro ekonomideki istikrarsızlık da eklenmektedir. Zaten bunda da enflasyonun bozucu etkisi rol oynamaktadır çünkü emekli maaşlarının ve diğer ödeneklerin alım gücü hızla azalmaktadır.

Söylenildiği gibi Türkiye az bir oranda yabancı yatırımcı çekebilmiştir. İç pazarın büyüklüğüne ve yüksek ekonomik büyüme hızı gösteren yıllara göre, şu an daha fazla yabancı yatırım beklenilebilirdi. Makro ekonomik istikrarsızlık ve kurallardaki eksiklikler, bunun için en önemli engel teşkil etmektedir. 1993-1997 döneminde toplam yabancı yatırımlar yılda ortalama 731.2 milyon \$ tutmaktadır. Bu yıl ise sadece GSMH'nin %0.5'inden bile fazla değildir. Kıyaslamak üzere: İsrail, İspanya, Portekiz ve Yunanistan

yıllık olarak GSMH'nın yüzde bir veya ikisi kadar yabancı yatırım çekebilmektedir. Macaristan'a daha fazla dış yatırım yapılmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi, mevzuattaki eksiklikler bundan sorumlu olmakla birlikte yabancılar için şeffaf olmayan bürokratik prosedürler, onların Türk pazarını tanımaması ve Türkiye'deki ve etrafındaki ülkelerindeki siyasi istikrarsızlığı da bunu etkilemektedir. Ayrıca Türkiye'de birçok yabancı ürün, lisans altında veya ortaklık içinde üretilmektedir. 1998 yılında, genel toplamın yaklaşık dörtte biri oranında yaptığı yatırımla Hollanda Türkiye için en büyük yabancı yatırımcı ülke olmuştur.

IV.1.2 AB rekabet gücüne karşı gelme olanağı

Haziran 1998'den itibaren IMF ile birlikte hazırlanmış, enflasyonu kontrol altına tutma amacıyla olan, bir istikrar programı yürürlüğe girmiştir. Ecevit yönetimi çalışmaya bağladıktan sonra bu program yenilenmiştir. IMF'nin yaklaşık 10 milyar dolar finans yardımı karşılığında, en önemli amaç enflasyonun düşürülmesi ve hükümetin bütçe açığının azaltılması olan, Ecevit yönetimin, Türk ekonomisinin tamamen yeniden yapılanması niyetleri bulunmaktadır. Hükümetlerin hızla değişmesi nedeniyle enflasyonla mücadeleye daha önce yetersiz ilgi verilmiştir. Hükümet bütçesinin açıkları dolayısıyla da enflasyon geçtiğimiz yıllar bazı aylarında %100'e kadar yükselmiştir. Ek bir sorun da mali sektörün, Avrupa Birliğine üye ülkelerdeki bankalarla rekabet etmesini zorlaştıran bozuk bir yapıya sahip olmasıdır. Türk bankalarının toplam aktif değerlerinden en az %40'ı devlet bankalarının elindedir. İş dünyası için finansman olanaklarının eksikliği genelde sadece parasızlıktan kaynaklanmamaktadır. Özel bankalar iş dünyasına hizmet etmek için oldukça küçüktür. Ama en önemli sorun, çoğunlukla devletin elinde olan büyük bankaların kredi vermekten çok, hükümetlerin borçlanma araçları daha kârlı olduğu için kendilerini bu araçlara yatırım yapma ve bu araçların ticaretine yöneltmeleridir.

Türk ekonomisi dünya ekonomisiyle uyum halindedir. 1997 yılında ithalat ve ihracat GSMH'nin %23.9'u ve %29.5'i tutmaktaydı. Avrupa Birliği, Türkiye'nin en önemli iş ortağıdır (1997 yılında GSMH'nin %51.2'si) ancak eski Sovyetler Birliği ülkeleri bu açıdan ağırlık kazanmaktadırlar. (1997 yılında GSMH'nin %12'si) Bu da Türk ekonomisini, bu ülkelerin ekonomilerinin büyük eksikliklerine kapılabilir hale düşürebilir. 1999 yılında Türkiye'nin ruble krizinin sonuçlarından korunamadığı ve bu nedenle daha önce Sovyet Birliğine bağlı olan ülkelere daha az ihracat yaptığı görülmektedir. Türk ekonomisi ayrıca Irak'a karşı uygulanan yaptırımlardan da oldukça zarar görmektedir. Körfez Savaşına kadar, Irak Türkiye için, çeşitli mallar ve transit ticaret (petrol transiti, nakil yolları, sınır ticareti v.s.) açısından önemli bir ekonomik ortaktı. Bu gelirler, yılda 500 milyon \$'dan fazlayken, şimdi hemen hemen sıfıra inmiştir. Ancak Türkiye İraktan çıkan petrolün ihracından az da olsa faydalanmaktadır. ('oil for food'-gıda için petrol programı)

Türkiye 1983 yılından itibaren devlet işletmelerini özelleştirme politikası izlemektedir. Başlangıçta özelleştirmenin hızı yavaş olmasına rağmen 1998 yılında büyük oranda gerçekleştirilmiştir. 1998 yılında bundan edinilen 2 milyar \$ dolayındaki kazanç, özelleştirme sona erdiğinde 3.6 milyar \$ olacaktır. Tamamlanmış önemli projeler: Etibank'ın satışı (155 milyon \$), GSM lisanslarının satışı (1 milyar \$) ve en büyük Türk bankalarından birindeki %12 devlet payının satışı (İş bankası, kazanç 628 milyon \$). 1999 yılında, aralarında Türk Hava Yolları ve Telecom'un satışları da olmak üzere toplam 4 milyar \$ tahmin edilen kazanç getiren 25 özelleştirme projesinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Hükümetlerin değişmesi nedeniyle, planlanan tüm projeler uygulanamamıştır. Gerekli tüm kuralların hazır olmamasıyla birlikte karar alma mekanizmasının şeffaf olmayışı da özelleştirme için büyük bir handikap oluşturmaktadır. Bu da adam kayırma, rüşvet v.s. gibi diğer yolsuzluklara yol açmaktadır. Bu tür suçlamalar 1998 yılında Yılmaz yönetiminin düşmesine neden olan siyasi krizi doğurmuştur.

Türkiye’de bölgelerarası ekonomik gelişmişlik seviyesi açısından da oldukça büyük farklılıklar vardır. Bu nedenle geride kalmış bölgelerde (özellikle Orta Anadolu, Türkiye’nin doğusu ve güneydoğusundaki iller) ekonomik gelişimleri teşvik etmek amacıyla bazı kalkınma programları hazırlanmıştır. Ortak ekonomik bölge çerçevesinde ‘Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ için de program geliştirmiştir. Ecevit yönetimi Türkiye’nin Güneydoğusundaki büyük çaptaki sanayi projelerinin (elektrik üretilmesi, sulandırma çalışmaları, yol yapımı v.s.) bölgenin ekonomik yönden kalkınmasına yardımcı olacağını beyan etmiştir. Türk hükümetinin bunun finansmanı tamamen kendisinin karşılayabilmesi şüphelidir. Türk şirketleri yavaş da olsa Türkiye’nin Güneydoğusuna yatırım yapmaya başlamıştır. Bunu tahminen PKK’nın artık askeri yönden fazla bir şey yapamaması intibasından dolayı yapmaktadırlar. Fırat ve Dicle nehirlerinden yapılacak sulamadan dolayı açılan büyük tarım alanlarına yabancılar içinde, en çok İsrail şirketleri ilgi göstermektedir.

IV. 2 Gümrük Birliği²⁴

Avrupa Birliği, gümrük birliği nedeniyle Türkiye’ye daha fazla ihracat yapmaya bağlamış ve bundan dolayı da Türkiye’nin zaten eksi olan ticari bilançosu daha da kötüye gitmiştir. Diğer taraftan gümrük birliği Türkiye’nin dünya piyasasına katılmasına yardımcı olan daha liberal ekonomik bir hava yaratmıştır. Gümrük birliği 31 Aralık 1995 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Gaye, ithalat üzerindeki karşılıklı tarifelerin kaldırılmasıdır. 1965 yılında, tarım ürünleri Türk ihracatının %75’ini oluştururken 1996 yılında bu oran ancak %10’dur. Yarı mamul veya mamul ürünler, özellikle tekstil ve konfeksiyon, şu anda Türkiye’nin ihracatının %80’ini oluşturmaktadır. Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne ihraç ettiği ürünlerin yarısı bunlardan ibarettir. Türkiye ve Avrupa Birliği Gümrük Birliği’yle yapılan müzakerelerde tarım ve hizmetler konusunda bir anlaşmaya varamamış ancak bu konuda müzakerelere devam edilmesi konusunda uzlaşmışlardır.

Gelişmiş Avrupa Birliği’nin yakınlığı ekonomik yönden Türkiye için önemlidir. 1997 yılında Türkiye’nin toplam ihracatının %42.6’si, ithalatın ise %49.7’si Avrupa Birliği’ne yapılmıştır. Almanya, Türkiye’nin en önemli ticari ortağıdır ancak İtalya da bu konuda önemlidir. Hollanda’nın Türkiye’yle olan ticari bilançosu pozitif olmakla birlikte, bu durum tüm Avrupa Birliği için de geçerlidir. Türkiye’nin başka bir önemli ticari ortağı da Amerika Birleşik Devletleridir.

Gümrük Birliği, Türkiye ekonomisini Avrupa Birliği’ninkiyle rekabet edebilir hale getirmeye katkıda bulunmaktadır. Gümrük birliği nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti yasalarının Avrupa Birliği’nin norm ve standartlarına uyarlanmasında büyük mesafe kaydetmiştir. Yukarıda belirtilen tarife duvarlarının yıkılması da Türkiye’nin ekonomik büyümesi için önemlidir. Gümrük Birliği ihracat (dış) piyasalarına giriş sunmakta, Türkiye’nin ekonomisini rasyonalize etmeye yardımcı olmakta ve yatırım ve plasmanlar yararına dünya piyasasından maddi araçların ülkeye getirilmesini kolaylaştırmaktadır.

1997 yılında Türkiye ve Avrupa Birliği arasında, gümrük birliği çerçevesinde tarım sektörünün ele alınması hakkındaki görüşmeler devam etmiştir. Korumacı önlemlerin kaldırılmasına başlanması konusunda anlaşılmıştır. Türk hükümeti, bir Ocak 1998 tarihinde yürürlüğe girmiş olan, sığır eti, canlı sığır, süt ürünleri ve diğer gıda maddelerinin tarife kotaları hakkındaki anlaşmaları hemen hemen hiç yerine getirmemektedir. Bu tereddütler,

24 Gümrük birliği ve oluşumu ve bunun geçmişi için ‘1959’tan bugüne Avrupa birliğinin Türkiye konusundaki tavrı’ adlı ilaveye bakınız.

Türk tarımını tanımlayan yüksek orandaki (yüksek sübvansiyonlar, ucuz krediler, taahhüt edilmiş satış v.s.) korumacılıktan anlaşılmaktadır. Genellikle tarımdaki küçük işletmelerde verim düşüktür. Yapılmış anlaşmaların tereddütlü olarak uygulanmasının arka planında, bazı büyük Türk gıda şirketlerinin rol oynadıklarını düşünmek tamamen olanaksız değildir.

Türkiye'nin tarım ve 'agribusiness' (tarım yan sanayi) alanlarında önemli bir değişimin arifesinde bulunması beklentisi haklı görülmektedir. 1997 yılında çalışan nüfusun %40'ı tarımda olmasına rağmen, bu nüfusun GSMH'ye katkısı %15'den daha az idi. Önümüzdeki yıllarda tarım, hem işletme ekonomisi ve yetiştirme tekniği hem de ekoloji anlamında modernize edilecektir. Türkiye, yoğun toprakbilimsel ve tarımsal ekolojik araştırmalarından anlaşıldığı gibi büyük tarım olanaklarına sahiptir. Bu güç geliştirilirse, Türkiye bölgedeki çok sayıda ülkenin gıda tedarikine önemli katkıda bulunabilir. Bunun yanı sıra, katma değeri yüksek ürünlerin ihracatına yönelik yüksek verimli tarımın geliştirilmesine de başlayabilir. Tarım alanında bu gücün geliştirilmesi sermaye, bilgi ve uzmanlık gerektirir. Burada anlatılan dönüşüm süreci çalışmaya başladığında, bunun verimlilik artışının yanı sıra işten çıkartmalarına da yol açabileceği beklenilmektedir.

Bölüm VI'da gümrük birliğinin derinleştirilmesi ve genişletilmesine yönelik politika tavsiyeleri bulunmaktadır.

V AVRUPA BİRLİĞİ VE İTHAL ÇATIŞMALAR

Üye ülkeler arasındaki karşılıklı ilişkilerde güç kullanımının tamamen olanaksız hale gelmesi Avrupa Birliği'nin gerçek bir başarısıdır. Üye ülkelerin birbirlerine karşı güç kullanımı beklenemez ve bunun için de hazırlık yapamazlar. Bu nedenle Avrupa Birliği güvenlik toplumu olarak da tanımlanır. Bu başarının üye ülkeler arasındaki karşılıklı ilişkilerde aldığı merkezi konuma göre, bu özelliğin, Avrupa Birliği'nin devam genişlemesinin siyasi buyruğunda kaybolmaması gerekir.

AIV'nin çıkış noktası Avrupa Birliği'nin, çözüm ihtimali olmayan ithal çatışmaları kendi içine kabul etmemesidir. Eğer aralarındaki bir çatışmayla ilgili olarak, taraflar güç kullanımını olanaksız kılma istekliliği ve siyasi çözüm gayreti göstermezlerse, çatışmanın gidişatı, yükselen gerilimler, Avrupa Birliği'nin yönetemediği bir dinamiğe yol açabilir ve bunun sonuçları Birlik için de önceden hesaplanamaz. Zaten bu nedenlerle 1990'lı yılların ortasında Avrupa Birliği'ne ilgisi olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinden Mart 1995 Paris'te yapılan İstikrar Paktına (plan Baladur) katılmaları istenmişti. Karşılıklı ilişkilerde iyi komşuluk ilişkilerine şekil verme çabasında olan ilgili devletlere, komşu ülkelerle ve azınlıklarla olan sorunlarını çözmeleri AB'ne katılma müzakerelerinin baş şartı olarak koğulmuştur. Bu da İstikrar Paktına eklenen birçok beyan ve anlaşmalarla uygulanmıştır. Avrupa Birliği ilgili taraflarca istenilmesi halinde karşılıklı tartışma noktaları düzenlenmesine refakat etme ve yardımda bulunma sözü vermiştir. *AIV'nin görüşüne göre İstikrar Paktına esas olan benzer bir düşünce gidişatı, Türkiye'yle ve Türkiye, Kıbrıs ve Yunanistan arasındaki ilişki kompleksi gözden geçirildiğinde Kopenhag kriterlerine değerli eklemeler getirebilir.*

V.1 Türkiye ve PKK'nın silahlı mücadelesi

Yukarıda yazılanlarla önemli olduğu kadarıyla Türkiye'deki azınlıkların durumu ele alınmıştır. Türkiye'de en çok göze çarpan azınlık sorunu şu anda, PKK'nın Türkiye'nin Güneydoğusu'ndaki silahlı isyanından dolayı da Kürt sorunudur. Türkiye'nin Güneydoğusu'ndaki halk, bazen tam anlamıyla, iki ateş arasında kalmaktadır. Bu bölgede Türk hükümeti ve PKK tarafından yapılan insan hakları ihlalleri büyük endişeye yol açmaktadır.

Şubat 1999'da PKK lideri Öcalan'ın tutuklanması ve akabinde PKK'nın silahlı mücadele cephesini Türkiye'nin başka yerlerine taşıma tehdidi, ve Kürtlerin Avrupa ülkelerindeki gösterileri, bu mücadelenin ne tür bir gayretle sürdürüldüğü gösterir. Bu şartlarda siyasi bir diyalog çok uzaktır. Özellikle PKK lideri Öcalan'ın ölüm cezasına mahkum olmasının silahlı mücadelenin yoğunlaşmasına neden olabileceği ihtimali de bulunmaktadır. Ancak PKK lideri Öcalan, hakkındaki dava sırasında, kendisine ölüm cezası verilmesi halinde, Türkiye'yi silahlı mücadeleyi yoğunlaştırmakla tehdit etmekle birlikte, taraftarlarına silahlı mücadeleyi durdurma çağrısında bulunmuştur. Başbakan sayın Ecevit ise PKK taraftarlarını silahlı mücadeleyi bırakmaya çağırmıştır. PKK saflarından ayrılıp teslim olan taraftarlara ödün verilmesi üzere bir de yasa hazırlanmaktadır. Ecevit yönetimi ayrıca yatırım ve ticari teşvikle yönelik ekonomik yardım programlarıyla Güneydoğu Türkiye'nin sosyal ekonomik kalkınmasını teşvik etmek istediğini de açıklamıştır. Zaten Avrupa Komisyonu 1997 yılında MEDA programı çerçevesinde bu bölgenin ekonomik kalkınmasının teşvik edilmesini önermişti. Bu öneri halen Avrupa Parlamentosundadır.

PKK lideri Öcalan'a karşı sürdürülen davanın işlemi, başkalarının arasında Avrupa Konseyi, Amnesty International ve Avrupa Birliği tarafından da değerlendirilmiştir. Bu davada açık ve bağımsız yargı işleminin hem ulusal hem de Avrupa seviyesindeki normlarına şu ana kadar saygı gösterilip gösterilmemesi konusunda görüşler ise değişmektedir. Bunda PKK lideri Öcalan hakkındaki davanın halen temyiz halinde olması da önemlidir. Ölüm cezası temyiz davasında onaylandığı taktirde, bunu parlamento ve cumhurbaşkanı tarafından da onaylanması gerekecektir. Ayrıca PKK lideri davası Strasbourg'taki Avrupa İnsan Hakları Divanı'nda da açılmıştır. Daha da genel anlamda bunları sadece PKK lideri Öcalan'ın kaderine başlamak için, hem Kürt sorunu çok karışık hem de Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler çok yönlüdür. Gayet sonunda ölüm cezası infaz edilirse, bu durum Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki ilişkilerde kısa vadeli olarak sonuçsuz kalmaz.

Azınlıklar sorunu olarak Kürtler hakkındaki sorunların açıklanmasıyla, çok sayıdaki Kürt'ün Türk toplumuyla tamamen uyum halinde olduğunu unutmamak gerekir. Kürtlerin çoğu Türkiye'nin Güneydoğu'sunda değil, Batısında (bunun büyük kentlerinde) oturmaktadır. Bu nedenle kendilerini Türk devletinin içinde serbestçe ifade etmek isteyen Kürtlerle PKK'nın silahlı militanları arasında bir ayırım yapılmaması daha da şaşırtıcı olmaktadır. Bundan faydalanan tek bir örgüt vardır, o da PKK'dir. *AIV'nin görüşüne göre, konuyla ilgili uluslararası kurallar ışığında Türk toplumunda Kürt benliğinin hissedilip yaşanması için yer edinilmesi gerekir. Türkiye, Avrupa Birliği'nin üyeliğini kazanmak istiyorsa, Kürtlerle olan sorunlarını sadece silahla değil siyasi bir ortamda çözme çabasında olduğunu da göstermelidir.*

V.2 Sürekli ihtilaf konusu, Kıbrıs

V.2.1 Genel

Kıbrıs meselesinin çetrefilliği adadaki BM barış gücünün kalış müddetinden de anlaşılmalıdır. 1964 yılından itibaren burada bulunan BM Barış Gücüne 1998'dan sonra Hollanda da katılmıştır. Bu arada, Birleşmiş Milletler bağlantısında, aralarında Kıbrıs için her iki tarafın da reddettiği, sorunlarına Dayton'a benzeyen bir ele alınış şekli öneren ABD'li diplomat Holbrooke'un da bulunduğu, sayısız aracı bu konuda başarılı olamamıştır. Sanayileşmiş ülkeler grubu ve Rusya Federasyonu ile tamamlanmış olarak (G8) Haziran 1999'ta, tarafların 1999 sonbaharında önceden şart koşmadan müzakere yapmak üzere çağrılmalarıyla Kıbrıs sorununa iyi yöne doğru bir ivme kazandırmak istenmiştir. Bu da 29 Haziran 1999 tarihli Güvenlik Konseyinin 1250 sayılı kararıyla tarafları görüşmelere çağırarak Birleşmiş Milletlerin himayesinde olacaktır.

1960 yılındaki bağımsızlığından önce Kıbrıs hemen hemen her zaman, Osman İmparatorluğu, sonraları ise Britanya İmparatorluğu gibi büyük hükümdarlıkların bir parçası olmuştur. 1960 yılında Kıbrıs bağımsız olmuş ve üç ülke - Birleşik Krallık, Türkiye ve Yunanistan - yeni cumhuriyetin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve güvenliği için taahhütte bulunmuşlar. 1960 Garanti Antlaşmasında ayrıca, Kıbrıs'ın başka bir ülkeyle birlik oluşturamayacağı ve Türk veya Rum bölgelerine de ayrılamayacağı teyit edilmiştir.

1960 yılından kısa bir zaman sonra Kıbrıs siyasi ve anayasal bir krize girmiştir. Bu da her iki toplumda çok sayıda can alan silahlı bir mücadeleyi beraberinde getirmiştir. Yapılan arabulucuktan sonra 1964 yılında Birleşmiş Milletler Barış Gücü (UNFICYP), silahlı çatışmaya son vermek amacıyla Kıbrıs'a gelip yerleşmiştir. UNFICYP başlangıçta bunda başarılı olamamıştır. 1960'lı yıllarda devam eden silahlı çatışma sırasında her iki toplumun temsilcileri arasında da görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmeler o zaman, Kıbrıs'ın şimdiki cumhurbaşkanı Klerides ve sadece Türkiye tarafından tanınmış 'Kuzey Kıbrıs Türk

Cumhuriyeti' cumhurbaşkanı Denktaş'ın önderliklerinde yapılmış ancak bu görüşmelerden herhangi bir sonuç çıkmamıştır.

Kıbrıs'ta Yunan yanlısı bir darbeden sonra Türkiye, sayın Ecevit'in daha önceki başbakanlığında 1974 yılında araya girmiş ve Türk ordusu Kıbrıs topraklarının yaklaşık %37'sini işgal etmiştir. Savaş sonucu, onbinlerce Kıbrıslı Türk adanın kuzeyine ve 100.000 Kıbrıslı Rum'un adanın güneyine kaçmıştır. 1974 yılından itibaren Kıbrıs gerçekten bölünmüş ve Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum toplumlar hayali bir yeşil hat tarafından ayrılmıştır. Gerilimin hızlı ve beklenmedik şekilde her an ateşlenebileceği, 1996 yılında tekrar anlaşılması ve sınır hattının her iki tarafında da can kaybına neden olan olaylar olmuştur.

Kıbrıs'ta resmi olarak bu konuda başkalarının yanı sıra, Avrupa Birliği ve (garanti gücü rolünde) Birleşik Krallık tarafından desteklenmiş olarak sadece Birleşmiş Milletler aracılığıyla yapılmaktadır. G8'nin Haziran 1999 tarihli çağrısı ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin 29 Haziran 1999 tarihinde kabul edilen 1250 sayılı kararının, – bunda tarafların önceden şart koşmadan görüşmeleri sürdürmelerine teşvik edilmektedir – aracılığıyla mevcut çıkmazın aşılabileceği şüphelidir. Şu ana kadar her iki toplumun temsilcileri de, görüşmeler başlamadan önce bazı hazırlık şartları koşmuşlardır. Kıbrıslı Rumlara göre adanın tamamen askerden arındırılması şarttır; Kıbrıslı Türklere göre ise bu şart kabul edilemez çünkü bu, Türk askerlerinin adadan ayrılmasının başlangıcını oluşturacak ve bundan sonra, 1974 yılından öncesi gibi Kıbrıs Türk toplumu korumasız kalacaktır. Kıbrıs Rum Kesimi'ne eşit değerli, 'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin egemen birliğinin tanınması Kıbrıslı Türklere tarafından görüşmelerin şartı olarak koşulmaktadır. Bu da Kıbrıslı Rumlar için kabul edilemez çünkü böyle bir tanınma Kıbrıs'ın bölünmesini meşru kılacaktır. Geçmişte Kıbrıslı Rumlarla Türklerin aralarında anlaştıkları konuları belirleyen Birleşmiş Milletler 1992 'set of ideas'i (fikirler teatisi) de mevcuttur. Genel bir düzenleme için görüşmelere bundan devam edilebilir. Somut işbirliği alanında da, yine Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenmiş, gerçi kabul edilmemiş ancak her iki topluma birlikte çalışmalarda somut şekilde yardımcı olabilecek güven verici on dört önlem paketi vardır.

Şimdi 1999 yılındayız ve Birleşmiş Milletler tarafından ve bu çerçevede yapılan tüm gayretlere rağmen soruna bir çözüm başlangıcı bile bulunmadığının tespit edilmesi gerekir. Daha önce belirtildiği gibi Garanti Antlaşmasında Kıbrıs'ın bir Rum ve Türk bölgesine bölünemeyeceğinin belirlenmiş olması nedeniyle bu durum daha da sorunludur. Bu arada hem Yunanistan, hem Türkiye hem de Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler bundan zarar görmektedirler. Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üyeliğinin 2003 yılında gerçekleşeceği görüşü savunulmasına rağmen şimdiki yaklaşımda bir çözüm ümidi görülmemektedir. Bu, hem Kıbrıs sorununun daha da şiddetlenmesine yol açabilir hem de, bölünmemiş Kıbrıs'ın gerçekleşmesine yönelik şimdiki antlaşma yükümlülüğü ve AB'ne katılmanın gerçekleşmesiyle gelecekte birbirleriyle uyum halinde seyreden bir ortam oluşturup oluşturmama sorusunu ortaya çıkartır. Belki belli bir anda, ilgili tarafların kabulüyle birlikte, Kıbrıs'ın kesin bölünmesi dahil alternatiflerin düşünülüp tartışılması gerekebilir. Kıbrıs sorunu uluslararası çevreler dışında kaldığı sürece, bu çözüm yolunu tamamen ayrıntılandırmak pek pratik değildir. Bu nedenle AIV bu olanağı sadece dile getirmekle yetinmekte ve şu anda Kıbrıs hakkındaki (uluslararası) tartışmalarda sürdürülen şekle daha uygun önerilere yönelmektedir.

V.2.2 Kıbrıs ve Avrupa Birliği

Kıbrıs ile Avrupa Birliği (Topluluğu) arasında 1973 yılından itibaren bir Ortaklık Anlaşması bulunmaktadır. 1990 yılı üyelik başvurusundan önce, 1988 yılından itibaren, hemen hemen

sadece Kıbrıs'ın Rum bölgesiyle, ekonomik ilişkilerinin yoğunlaşmasına neden olan Avrupa Birliği (Topluluğu) ve Kıbrıs arasında gümrük birliği yapılmıştır. AB'nin Kıbrıs'la katılım müzakereleri başlatma kararı Yunanistan için, Türkiye'yle yapılacak bir gümrük birliğini kabullenmesi karşılığında olmuştur. Avrupa Birliği'nin arka plandaki düşüncesi, katılım müzakerelerinin adadaki Kıbrıslı Rum ve Türk toplumları arasında adanın bölünmesiyle ilgili çıkmazın aşılmasına yardımcı olmak idi. Bu da ayrıca Türk-Yunan ilişkilerine esneklik getirecekti. Avrupa Komisyonu daha önce, 1990'lı yılların ortalarında Kıbrıs'ın katılımıyla ilgili avis'ini 1993 yılında bildirdikten sonra, ilgili tarafların çözümle ilgili görüşmelerinin teşvik edilmesi için müzakerelere 18 ay süren bir ara vermişti. O zamanda bunda başarılı olmamıştı.

1998 yılında Kıbrıs'la AB'ne katılım müzakerelerine resmi olarak başlanmıştır. Avrupa Komisyonu, şu anda Kıbrıs'ın 'acquis communautaire''yi devralınmasında başardığı gelişmeleri araştırmaktadır. Pratikte bu 'acquis-screening' Kıbrıs'ın Rum bölgesiyle sınırlı kalmaktadır. Kıbrıs Rum hükümetinin Kıbrıs'ın tüm toprakları üzerine egemen olamaması nedeniyle 'acquis'in (edinilmenin) tüm Kıbrıs'ta uygulanacağına dair garanti verilemez. Kıbrıs 2003 yılında Avrupa Birliği'ne katılmak istediğini belirtmiştir.

Bu bağlamda Lüksemburg'ta ifade edilen, gelecekte Kıbrıs'ın AB'ne katılımının adadaki her iki toplumun yararına olması için Avrupa Konseyi'nin gayreti de önemlidir. Ayrıca, Avrupa Konseyi, katılımı ilgili müzakereleri sürdüren delegasyona Kıbrıslı Türklerin de katılımı gereğinin önemini vurgulamıştır. Şu anki müzakereler sadece Kıbrıs Rum toplumunun temsilcilerinden ibaret bir delegasyon tarafından sürdürülmektedir. Kıbrıslı Türkler, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kıbrıslı Türklerin adına konuşmaya yetkili olmaması nedeniyle Avrupa Birliği'ne katılım başvurusunun haksız olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Ayrıca kendi görüşlerini, ne Türkiye'nin ne de Yunanistan'ın Kıbrıs'la öncelikli bir ilişkide bulunamayacağını içeren Garanti Anlaşmasına dayandırmışlardır. Kıbrıs'ın, Yunanistan'ın üyesi olduğu, ancak Türkiye'nin üyesi olmadığı Avrupa Birliği'ne katılımıyla, Türkiye tarafından desteklenen Kıbrıslı Türklerin savına göre, Garanti anlaşmasının bu öngörüşü ihlal edilecektir. Bu nedenle (Rum) Kıbrıslı Klerides'in önerisine rağmen Kıbrıslı Türk temsilciler müzakere delegasyonuna girmeyi reddetmekte devam etmektedirler. Tam tersine, katılım müzakerelerinin başlamasından itibaren Kıbrıslı Türklerin lideri Denктаş artık Avrupa Birliği'ne katılmak istemediği intibası vermektedir. Yine Denктаş Avrupa Birliği temsilcilerini artık kabul etmemekte ve katılım müzakerelerinin sırf Kıbrıslı Rumlardan ibaret olan bir delegasyonla başlamasından dolayı Kıbrıs Türk toplumunun hiç bir koşul altında katılım sürecine katılmak istemediği apaçık bildirmektedir. Katılım müzakerelerinin başlangıcından itibaren Türkiye ve Kıbrıs Türk toplumu arasındaki işbirliği de epey yoğunlaşmıştır.

Hollanda hükümetinin görüşü, katılım müzakerelerinin, tercihen Birleşmiş Milletlerin himayesi altında Kıbrıs sorununun siyasi çözümüyle birlikte yürümesidir. Hollanda için, şimdiki şartlarda, Kıbrıs'ın mevcut bölünmesine çözüm bulunmadan AB'ne katılımın sonunda mümkün olmayacağı çıkış noktası geçerlidir. Hem Kıbrıs'la yapılan müzakerelerin özel sorunlarını hem de GBVH'nin işlevi ve bağlantısıyla olan sorunları belirleyen bir beyanname, 1998 yılında katılım müzakerelerinin bağlamında Fransa, İtalya, Almanya ve Hollanda tarafından dile getirilmiştir. Yunanistan'ın tepkisi, bu iddia nedeniyle tüm aday üye ülkelerinş olarak muamele görmeyeceği, dolayısıyla tüm katılım sürecinin tehlikeye düşünebileceği idi. Bu, Kıbrıs'ın katılımcılar arasında bulunmaması durumunda, Avrupa Birliği'nin genişlenmesinin tümüyle bloke edilmesi olanağının ifade edilmesi anlamına gelir.

V.2.3 Kıbrıs'ın AB'ne katılmasına karşı başka bir tavır

Daha önce yazılanlardan Kıbrıs sorununun çetrefilliği yeteri kadar anlaşılmiştir. İlgili dört ayrı tarafın – Kıbrıslı Rum, Kıbrıslı Türk, Yunanlı ve Türk – işbirliği olmadan soruna bir çözüm bulunamaz.

Zamanın ilgili tarafların yararına işleyeceği ümidiyle (Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği üyesi olacağını, Kıbrıslı Türkler ise adanın kuzey bölgesinin en sonunda bağımsızlık kazanacağını beklemekte) her aracılık denemesinde diplomatik formüllerin tekrarlanmasıyla sınırlı kalmaktadır. Sonuçta, bir çözüme yaklaşılmadan aradaki sorunlar daha da büyümektedir.

Yukarıda yazılanlardan, AIV'nin Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne katılımı hakkındaki müzakerelerle ilgili olarak düşünceleri şöyledir:

- *AIV, Hollanda hükümetinin, Kıbrıs'ın şimdiki şartlarda Avrupa Birliği üyeliğinin sonunda mümkün olamayacağı görüşüne katılmaktadır. AIV, Kıbrıs'ın üyeliğinin şu anda gündemde olmadığını varsaymaktadır. Zira Kıbrıs'ın şu anda Avrupa Birliği'ne katılımı, AB'nin siyasi çözüm beklentisi olmayan ve ayrıca güç kullanımının da mümkün olabileceği bir çatışmanın içine çekilmesi anlamına gelir.*
- *AIV, Avrupa Birliği'nin Kıbrıs'la yapılacak katılım müzakerelerine girme niyetinin henüz istenilen sonucu vermediğini tespit etmektedir. Katılım müzakereleri, şu ana kadar, ilgili tarafların çatışmalarını bir çözüme yaklaştıran çabalara katkıda bulunmamıştır. Tersine katılım müzakerelerinin kendisi ve sürdürdükleri yöntem çatışma konusu olmuştur. AIV'nin görüşüne göre bu durumda Kıbrıs'la yapılacak olan katılım müzakerelerinin somut bir sonucu olamaz. Üyelik perspektifi istenilen etkiyi yaratmazsa, Kıbrıs'ın –aslında Kıbrıs'ın bir bölümü– Avrupa Birliği kapısından içeri girmesi ve üye ülke olmasından sonra da bu etki kesinlikle ortaya çıkmayacaktır. Avrupa Birliği bunu kullanmak isterse AB'ne üyelik perspektifi, Kıbrıs'taki durumu etkilemek açısından Kıbrıs üyeliğinden daha fazla olanak sunmaktadır.*
- *Söylendiği gibi Yunanistan, Kıbrıs'ın diğer aday üye ülkelerle eşit muamele görmemesi durumunda Avrupa Birliği'nin genişlemesini kabul etmeyeceğini açıkça ifade etmiştir. Ancak AIV, bunda siyasi, içerikli bir bağlantı görmemekte ve bu bağlamda Kıbrıs'ın, diğer olası katılımcıların tersine bölünmüş bir ülke olmasına dikkat çekmektedir. AIV'nin görüşüne göre, yakın geçmişte bu durum haksız olarak ihmal edilmiştir. Kıbrıs'ın artık eşit muamele görmemesi gerekir çünkü, diğer aday üye ülkelerin tersine Kıbrıs bölünmüş ve AB'ne katılım müzakerelerinin ilgili tarafların aralarındaki siyasi çatışmalara karşı takındıkları tavırlara herhangi bir etkisi olduğuna dair belirtiler görülmemiştir.*

V.3 Yunanistan ve Türkiye: yumak olmuş ilişkiler

Yunanistan ve Türkiye birbirlerine karşı aşırı hassastırlar. Yunanistan, büyük orduya sahip, kendinden epey büyük komşu tarafından kendisini tehdit ediliyor hissetmektedir. Türkiye, başka konular arasında, Yunanistan'ın Avrupa Birliği üyeliği dolayısıyla kendisini siyasi açıdan geride kalmış hissetmektedir. Her iki ülkede de birbirleri hakkında bulunan olumsuz görüşler yansımakta ve bunlar birbirine benzer davranışa yol açmaktadır. Ulusal duyguları körükleyen siyasetçiler, ortak çıkarlardan çok rekabeti vurgulayan medya, kamuoyuna şekil vermektense kamuoyu tarafından yönetilen hükümetler bu tür davranışlara örnektir. Her iki ülkenin hükümetleri sürekli olarak birbirlerine tepki göstermekte veya tahmini karşılıklı önlemlerle birbirleriyle yarışmaktadırlar. Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerde Ege Denizi ve Kıbrıs'la ilgili sorunlar en önemli ihtilaf konularıdır. Bunun yanı sıra azınlıklara yapılan muameleler hakkında karşılıklı kınamalar (Batı Trakya'daki Türkler, Türkiye'nin Batısındaki Yunan azınlığı, Yunanistan tarafından –tahmini veya gerçek- PKK'nin silahlı mücadelesinde yardım) sürekli duyulmaktadır.

Yunanistan ve Türkiye arasındaki ilişkiler yumak olmuştur. Yunanistan'ın tavrı nedeniyle hem Avrupa Birliği'ne üye ülkelerle Türkiye arasındaki ilişkiler de baltalanmakla hem de Yunanistan ve Avrupa Birliği'nin diğer üye ülkeleri arasındaki ilişkiler de bu olumsuzlukların içine itilmeyle çalışılmaktadır. Yunanistan, Türkiye ile olan ilişkileri hakkında Avrupa Birliği'ndeki karar oluşumu sistematik olarak sorunlaştırmaktadır. Türkiye ile gümrük birliği antlaşma yapılması bunda istisnadır. Çünkü o zaman buna karşılık olarak Kıbrıs'la katılım müzakerelerin başlamıştır.

Avrupa birliği gümrük birliği çerçevesinde Türkiye'ye şu yardımları vaat etmiştir.

- 375 milyon Euro²⁵ değerinde MEDA programı (Barselona işlemi) çerçevesinde düzenli yardım
- 375 milyon Euro değerinde gümrük birliğine destek olarak özel yardım
- 750 milyon Euro değerinde EIB tarafından verilecek krediler
- Türkiye'nin ekonomik reform programının uygulanması için makro ekonomik destek. Bunun için meblağ belirlenmemiştir.

Yunanistan'ın vetosu nedeniyle bu yardım pek gerçekleşmemiştir. Yunanistan EIB'in verdiği kredileri ancak küçük çapta kabul etmektedir. Yunanistan'ın, Türkiye'ye gümrük birliğine bağlı maddi yardımı kabul etmemesinin nedeni, Ege Denizindeki İmia/Kardak adası hakkındaki anlaşmazlıktır. Bu konudaki siyasi kriz geçmiş olmasına rağmen Yunanistan tavrını değiştirmemiştir. Yunanistan şimdi bu adayı ve Ege Denizindeki adaları konu alan diğer anlaşmazlıklarda Türkiye'nin Uluslararası Adalet Divanı'nın yargı yetkisini tanıması gerektiği gerekçesini öne sürmektedir.

Yunanistan'ın bu tavrını Birliğe üye ülkelerin de rahatlıkla kabul etmeleri, onların Türkiye'yle olan ilişkilerini geliştirme açısından ne kadar karşı çaba sarf etmek isteyecekleri sorusunu da ortaya çıkartmaktadır. Bu ülkeler şu anda Yunanistan'ın arkasına saklanabilirler ve taraf tutmaları da gerekmez. Gümrük birliği finansmanının şimdilik Bakanlar Kurulunda tamamlanamayacağı görülmektedir. Bu nedenle alternatifler aranmaktadır. Paranın bir kısmının kalkınma yardımı olarak (375 milyondan yaklaşık 150 milyonu) belirlenmesi önerisi bulunmaktadır. Bu konuda, oy birliğiyle değil, oy çoğunluğuyla karar verilebilir. Bu öneri Avrupa Parlamentosundadır. Yunanistan şimdi, Avrupa Divanında böyle bir karar alınmasına itiraz edeceğini beyan etmiştir. Bu da yılların geçmesi anlamına gelir. Kısa vadeli olarak bu yoldan bir fayda beklenilemez. Divanının, uzun vadeli olarak, Türkiye ile olan gümrük birliği yardımının bir kısmını bu şekilde hazır bulundurmaya izin vermesi de şüphelidir. Avrupa Birliği'ne üye diğer ülkelerin, Yunanistan'ın bu olumsuz tavrına karşılık yukarıda belirtilen olanakları devreye sokmaktan başka yapacak başka bir şeyleri yoktur. Bu arada Türkiye tarafından, maddi yükümlülüklerini yerine getirmemesi nedeniyle Avrupa Birliği'ne artık güvenli bir ortak olmadığı yönünde kınama yapılmaktadır.

V.4 Yanlış hesap Bağdat'tan döner.

Avrupa Birliği'nin şimdiki politikası istenilen sonucu vermemektedir.

- * Yunanistan 1981 Avrupa Birliği'ne katılırken Yunanistan ve Avrupa Birliği, bu katılımın Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkileri etkilemeyeceğini beyan etmiştir. Benzer bir beyan, 1975 yılında Yunanistan'ın katılım müzakerelerine bağlanmasında da

25 Avrupa Parlamentosu bu paraların 'civil society', insan hakları ve demokratikleşmeye harcanması gerektiği belirlemiştir. Bunun için 2. eke bakınız.

verilmişti. Avrupa Birliği içinde, Türkiye ile olan ilişkilerini daha da geliştirmek açısından bu beyanlara göre davranılmalıdır.

- * Yunanistan Avrupa Birliği'nin üyesi olduğunda, bu durumun Türkiye üzerindeki görüşlerini yumuşatacağına ve aralarındaki ilişkilerin uzun vadeli olarak istikrar getireceğine dair beklenti vardı. Ancak bunun etkisi tam tersine olmuştur. Avrupa Birliği'nin üyeliğinin avantajlı ortamıyla Yunan görüşleri sertleşmiş ve yapısal tutum için tüm dürtüler kaybolmuş gibidir. Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne üyeliği Türkiye'ye karşı olan güvensizlik hissini muhtemelen ortadan kaldıramamıştır. Ayrıca, yine amaçlanmayan başka bir etki de Türkiye'nin görüşlerinin de buna karşılık sertleşmesidir.
- * Avrupa Birliği üyesi olmak isteyen Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine kısaca, komşu ülkelerle olan ilişkilerinin düzeltilmesi ve azınlıklarla ilgili ihtilafı konuların çözülmesinden ibaret olan bazı şartlar koşulmuştur. Bunun arkasındaki düşünce, yeni üye ülkelerin komşu ülkelerle ve/veya azınlıklarla ilgili çözülmemiş anlaşmazlıklarının Avrupa Birliği bünyesi içine alınmamasıdır. Denildiği gibi bu amaç için İstikrar Paktı oluşturulmuştur. Avrupa Birliği'nin şimdiki politikası Yunanistan'ın –Avrupa Birliği'ne üye bir ülke olarak- başka ülkelere koşulan standartlara göre hareket etmemesine yol açmıştır. Ancak Avrupa Birliği'nin diğer üye ülkelerinin Yunanistan'a bunun için siyasi bir zemin sağlamış olduklarının da not edilmesi gerekir.

Kıbrıs'la AB'ne katılım müzakerelerinin başlamasıyla birlikte çözüme yaklaşılması amaçlanmakta ve ilgili tarafların görüşlerinin yumuşaması ümit edilmekteydi. Ancak Kıbrıs'ın şimdiki bölünmesi çözüme yaklaşımdan ziyade belki eskisinden daha da fazla çözümden uzaklaşmış görünmektedir. Bir taraf (Kıbrıslı Rumlar) bu durumda kendini avantajlı bir konumda hissetmekte ve bu konum gereği herhangi bir yapıcı yaklaşımda bulunmak bir yana aksine sert görüşler bile savunmaktadır. Ancak bu durum diğer tarafça da (Kıbrıslı Türkler) tepkili sert görüş ifade etmek için bir gerekçe olarak gösterilmektedir. Ayrıca Türkiye ve 'Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti', açıkça olmasa da Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne yaklaşmasını zorlaştırma amacıyla ilgili yoğun temaslar geliştirmektedir.

Yukarıda yazılan konuların ışığı altında AIV, çözümlere katkıda bulunamayacağı görünüşüyle Avrupa Birliği'nin bu çatışmayı kendi içine ithal etmemesi gerektiği kanısındadır. Bu demektir ki Kıbrıs konulu çatışmanın Avrupa Birliği'ne ithal edilmesinden kaçınılacaktır. Bu açıdan da AIV V.2.3'daki paragrafta Kıbrıs'la yapılan katılım müzakerelerinin somut bir sonuca varamayacağını savunmaktadır.

Bu açıdan Türkiye – Yunanistan – Kıbrıs ilişkilerinin karmaşıklığına bakılması gerekir. AIV'nin kanısına göre Avrupa Birliğinin, Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türkler, Yunanlılar ve Türkler arasındaki ilişkilerinin düzeltilmesine katkıda bulunma girişiminde daha etkin bir rol oynaması gerekir.

Avrupa Birliği içindeki diğer on dört üye ülkenin, Türkiye ile olan ilişkilerini belirleme konusunda, artık Yunanistan tarafından çanta gibi taşınmaması gerekir. Avrupa Birliği'nin öncelikle gümrük birliği çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekir. şu ana kadar anlaşıldığı gibi, maddi yardımın Türkiye için hazır bulundurulmasına yeteri kadar çaba sarf etmemiştir. Yunanistan, artık sürdürdüğü bu olumsuz tavrın bir yarar sağlamayacağı konusunda ikna edilemezse, diğer on dört ülkenin, Avrupa Birliği dışında, ayrı ayrı devletler olarak, Avrupa Birliği'nin yardımlarda eksik kalması nedeniyle bunu telafi etmek üzere maddi araçlarını Türkiye için serbest bırakma-

ları gerekir. AIV, Hollanda hükümetinden bunun sağlanmasını talep etmektedir. Ek olarak: AIV'nin görüşüne göre Hollanda'nın da Türkiye'ye, onunla olan ikili ilişkilerinde bu maddi telafiyi sunması gerekir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin genişlemesiyle ilgili fonlara hakkı olmadığından ve şimdi, ülkede kişi başına düşen milli gelirinin fazla yüksek olması nedeniyle artık Oret (Kalkınmayla ilgili İhracat Programları) programı hakkından da mahrum olması nedeniyle bu telafi Türkiye'ye sağlanacak fonun başlangıcı oluşturabilir. Bunlar da Hollanda hükümetinin Türkiye'yle olan ikili temasları yoğunlaştırabileceği maddi araçlardır.

- * Bu bölümde anlatıldığı gibi Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin İstikrar Paktına esas olan düşünceye benzer olarak ve G 8 inisiyatifi ve Birleşmiş Milletlerin çabalarına uyarlanmış olarak Avrupa Birliği'nin, ilgili tarafları Kıbrıs sorununa bir çözüm bulmaya teşvik etmenin denenmesi gerekir. AIV, Hollanda hükümetinin bu görüşü daha da vurgulayarak ortaya atmasını önermektedir. Sorumluluğu ilk etapta ilgili tarafların –Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türkler, Yunanlılar ve Türkler- alması ve Avrupa Birliği'nin, sorunun çözümlmesine yönelik istekliliklerine bağlı olarak, sadece sağlam hizmet sunabildiğini apaçık ortaya koyması gerekir. Bu da, örneğin 'good offices'in (sağlam hizmetlerin) sunulması, pratik sorunların çözümü için uzmanların hazır bulundurulması ve, anlaşmazlığın çözümünde ilerleme kaydedildiğinde maddi destek vaadi verilmesinden ibaret olabilir.
- * İlgili taraflara, AB'ne üyelik söz konusu olmadan, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin İstikrar Paktının arkasındaki düşünceye benzer olarak aralarındaki ilişkilerini düzeltilmiş olmaları gerektiğinin açıkça belirtilmesi gerekir. İlgili taraflar, Avrupa Birliği'nce sağlam hizmet bulunmasına rağmen söz konusu konularda çözüm bulamazlarsa burada takip edilen düşünceye göre ne Kıbrıs ne de Türkiye Avrupa Birliği'ne üye olamaz.

VI TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN SİYASİ GÜNDEMİ

VI.1 Kırk yıldır çift anlamlılık

Türkiye ve Avrupa Birliği (Topluluğu) yaklaşık kırk yıldır çift anlamlı terimlerle görüşme sürdürmüşlerdir. Aralarındaki ilişkiler 1963 yılında yapılan AET – Türkiye Ortaklık Antlaşması hakkında müzakerelerin başladığı tarih olan 1959 yılına kadar uzamaktadır. (Avrupa Birliği'nin Türkiye karşısında takındığı tavrın tarihsel özeti için '1959'tan bugüne Avrupa Birliği'nin Türkiye konusundaki tavrı' adlı ilaveye bakınız. Bunda da Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler hakkında önemli belgeler özetlenmektedir.) Ortaklığın ilk baştan verimli gelişiminden sonra ilişkiler sonradan, özellikle 1980'deki askeri darbeden dolayı ekonomik ve siyasi nedenlerden dolayı fazla gelişme göstermemiştir. Buna rağmen Avrupa Birliği (Topluluğu) ilişkilerin yoğunlaştırılmasının gerekli olduğunu sözlü açıklamalarla devamlı tekrarlamakta ve Türkiye'nin üyelik yolundaki hevesini kırmamaktadır.

1987'de Türkiye Avrupa Birliği'nden (Topluluğundan) üyelik talebinde bulunur. Avrupa Birliği'nin 1990 tarihli (topluluğunun) olumsuz tepkisinde, Türkiye'nin sosyal-ekonomik yönden üyelik için henüz hazır olmamasının, Türkiye ile Yunanistan'ın arasında aşılabilir farklılıklar bulunmasının ve Türkiye'de demokratikleşme, insan ve azınlıklar hakları sorunlarının katılım için engel teşkil ettiğini öne sürülmektedir. Yine de, Türkiye ile olan bağları sıkılaştırmak amacıyla Avrupa Birliği (Topluluğu) siyasi bir diyalog ('en yüksek seviyede') ve gümrük birliği oluşturulmasını önermektedir.

Beş yıl sonra, 31 Aralık 1995 tarihinde Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki gümrük birliği yürürlüğe girmiştir. Bölüm V.3'te anlatıldığı gibi Yunanistan, gümrük birliği çerçevesinde Türkiye'ye verilecek 375 Ecu değerindeki maddi yardımın verilmesini kabul etmemektedir.

1990'lı yılların ikinci yarısında Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ve bunun kuruluşları (yani Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu, Genel Kurul ve Avrupa Konseyi) düzenli olarak, Türkiye'deki demokratikleşme, insan hakları ve azınlıkların durumu hakkında endişelerini belirtmişlerdir. Ayrıca zaman içinde değişebilecek, siyasi sinyaller, Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin ve kuruluşların Türkiye'yle yapacakları işbirliğinden çıkardıkları (çıkarmak istedikleri) sonuçlara göre birbirinden oldukça farklıdır. Bu yetersiz uyarlanma –bir aşızdan konuşmamak- Avrupa Birliği tarafından, Türkiye ile olan ilişkileri doğru yola yönlendirmek için 'yapısal bir belirsizlik' olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu Türkiye için, daha çok Avrupa Birliği rotası hakkında belirsizlik yaratmaktadır.

Türkiye, Lüksemburg Avrupa Konseyi sonuçlarından (Aralık 1997) hiç memnun olmadığını göstermiştir, çünkü (diğer) aday üye ülkelerle eşit muamele görmemiştir.²⁶ Ayrıca,

26 Aday üye ülkesi terimi, Avrupa Birliği'ne katılım hakkında müzakereler yapılan ülkeler (Kıbrıs, Macaristan, Polonya, Estonya, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya) ve katılım müzakerelerine geçmek üzere yaptıkları hazırlıklar görülen ülkeler için kullanılır. (Bu katılım öncesi strateji, Romanya, Slovakya, Letonya, Litvanya ve Bulgaristan için geçerlidir) Türkiye her iki grup ülke konumuna da girmemektedir. Ancak Türkiye, yukarıda belirtilen ülkeler gibi Avrupa konferansına davet edilmiştir. Tüm bu ülkeler hakkında, yani Türkiye dahil, Avrupa Komisyonu Kasım 1998'te Avrupa Birliği'ne olası üyelik hazırlıklarının gelişmeleri hakkında rapor vermiştir. ('Regular Reports' denilen Yıllık Raporlar) (Türkiye'nin 'Regular report'u hakkında '1959'tan bugüne Avrupa Birliği'nin Türkiye hakkındaki tavrı' adlı ilaveye bakınız)

Yunanistan'la ilişkilerin düzeltilmesi, insan haklarının uygulanması ve azınlıkların korunması, ve Kıbrıs sorunu çözümü konularında, Türkiye'nin görünüşüne göre, kendilerine tek taraflı şart koşulmaktadır. Avrupa Konferansına katılım bunun için yeterli telafi olmakta ve dolayısıyla Türkiye bugüne kadar da buna katılmamaktadır.

Türkiye'nin gösterdiği tepkiden, Avrupa Birliği ile olan ilişkilerinde psikolojik etkenlerin önemli bir rol oynadığı da anlaşılmaktadır. Lüksemburg kararlarına verilen tepki, 'Sèvr' duygusuyla açıklanmaktadır. (II.1.1 bölümünde anlatıldığı gibi Türkiye, Birinci Dünya Savaşından sonra yapılan bu anlaşmadan dolayı kendini rencide edilmiş hissetmektedir). Avrupa ülkeleri, Türkiye'nin bu konuda karar hakkı olmadan, Türkiye'nin kaderini bir kez daha belirlemek istemişlerdir. Lüksemburg'da alınan kararlardan dolayı Türkiye, Avrupa Birliği tarafından eşit bir ortak olarak muamele görmediğini ve dolayısıyla Avrupa'nın bir parçası olarak tanınmadığını hissetmektedir. Avrupa Birliği'nin diğer devletlerle katılım müzakereleri başlamasında ve AB'ne katılım öncesi stratejisi düzenlemesinde onlara Türkiye'ye göre öncelik verilmesi apaçık bir gerçektir. Bu, kırk yıl öncesine uzanan ilişkilere rağmen, Türkiye'nin sıranın en arkasına alınmış olduğu anlamına gelir.

Türk devleti Avrupa misyonu hakkındaki görüşlerini her zaman açıkça ifade etmemiştir. Coşku ve ilgisizlik sürekli değişmektedir. Lüksemburg Avrupa Konseyi'nden itibaren Türk hükümeti Avrupa Birliği karşısında mesafeli davranmaktadır. Ankara'da artık Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi Birliğe dahil etme niyetinde olduğuna güvenilmemektedir. Türkiye'deki elit tabakanın siyasi pusulası halen Avrupa'yı göstermesine rağmen, Avrupa siyasi gündemini hesaba katma isteği eskisine nazaran daha da azalmıştır. Türkiye'deki iş dünyasında ise bu konuda tereddütler bağlamıştır. Avrupa Birliği'nin belirsizliği, Türkiye'yi birlikten gelen değişken sinyaller için de hassas kılmaktadır

Lüksemburg Avrupa Konseyinden sonra Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkiler hakkında karşılıklı belge düzenlenmiş olmasına rağmen, bunlar Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ilişkide herhangi bir düzeltme yaratamamıştır. İçinde Türkiye'ye her defasında ufuğun öte yanında üyelik gösterilen, Avrupa Birliği tarafından belirlenen olumlu vaatlerin zıtlıkları artık gizlenememektedir. Türkiye artık üyeliğe ulaşır gibi olduğunda Avrupa Birliği bunu yine Türklerin ulaşamadığı yere götürme imkanını bulabilir. Bu çekme ve itme işi, karşılıklı anlaşmazlığa ve gerginliğe yol açmaktadır. Türkiye'nin gerginliği, Avrupa Birliği'nin sürekli Türkiye'den uyum sağlamasını istemesi ancak bunu yaptığında bile kendisine bir Avrupa devleti olarak eşitlik tanınmamasından ileri gelmektedir. Avrupa Birliği tarafından ise, Türkiye'nin Avrupa'yı istemesi her fırsatta tekrarlandığı halde bu niyetin yeterli pratik sonuçlarla desteklenmemesini anlayışla karşılamamaktadır. Sonuçta her iki taraf da birbirlerini aşırı iyi niyetler içinde saplanıp kalmakla suçlamaktadır. Bu durumda Türkiye tarafından üyelik perspektifinin yetersizliği, Avrupa Birliği tarafından ise pratik konuların düzenlenmesinde gayret yetersizliğinden söz edilebilir.

Bunun bir örneği Almanya başkanlığında Haziran 1999'da Köln'deki Avrupa Konseyinin Türkiye'nin aday üye ülke olarak kabul edilmesi çabalarıdır. Bu, Türkiye'nin taviz verici tavrına rağmen, başka nedenlerin arasında Yunanistan ve İtalya'nın da engel olması nedeniyle başarılamamıştır. AIV'nin kanısına göre, bu, pratik işbirliğinin derinleşmesiyle birlikte yapılmadıkça Türkiye'nin aday üye ülke olarak tanınması ancak sembolik değerli siyasi bir adım olarak kalmaktadır.

Hem Türkiye hem de Avrupa Birliği yıllardır birbirlerine sarf ettikleri çift anlamlılıktan belli bir oranda yararlanmışlardır. Buna göre Türkiye'nin Avrupa Birliğini ve Avrupa Birliği'nin de Türkiye'yi de *filen* benimsemesi gerekmemektedir. Anlaşmazlık ve gerginlik, çift anlamlılığı o kadar ilerletmiştir ki Türkiye ve Avrupa Topluluğu arasında artık bir

uzaklaşma olduğundan söz etmek bile fazla aşırı sayılmaz. Bu çift anlamlı ifadeler artık ilişkilerdeki çatlakları kapatamaz olmuştur. Bu nedenle AIV, Avrupa Birliği tarafından Türkiye ile olan ilişkilerin geleceği konusuna açıklık getirilmesinin denenmesini önermektedir.

VI.2 Üyelik tartışmasından somut işbirliğe kadar

AIV için Türkiye'nin Avrupa Birliği açısından önemli bir ülke olması en başta gelmektedir. Türkiye, hem siyasi hem ekonomik hem de güvenlik politikası açısından stratejik önemi devam eden bölgesel bir güçtür. Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki ilişkilerin yeni bir temelde kurulması yönünden AIV'nin görüşüne göre, şimdilik Avrupa Birliği'ne üyeliğin istenirliği konusunda sürdürülmemesi gerekir. Buna karşılık olarak Avrupa Birliğinin Türkiye'yle olan gümrük birliğini yoğunlaştırmak için somut adım atması gerekir. Avrupa Birliği'nin artık Yunanistan'ın vetoların arkasında saklanmaması, kısacası, Avrupa Birliği'nin kendisi güvenilir bir ortak olarak göstermesi gerekir.

İlişkilerin yeniden canlandırılması ve somutlaştırması aşağıda yazılı düşüncelerle savunulmaktadır.

1. Zihinsel olarak kabul

Burada, Türkiye prensip olarak Avrupa Birliği üyesi olabilir mi? sorusu sorulmaktadır. Bu soru bölüm I'de gündeme gelmiştir. Türkiye ile Avrupa Birliği (üye ülkeleri) arasındaki siyasi kültürel farklılıkların kabulüyle birlikte, Türkiye'nin dini (İslam) veya tarihi (Osmanlı) nedeniyle reddedilmediği, prensip olarak Avrupa Birliği'nin üyesi olabileceği tespit edilmiştir. İki tarafın da siyasi kültürel farklılıklarını kapatmalarında bunu başarıp başaramayacakları daha çok kendi gayretlerine bağlıdır. Böyle bir süreç için zaman gerekmesi doğaldır.

2. Pratik işbirliği

Türkiye ile Avrupa Birliği (üye ülkeleri) arasında hem siyasi, askeri hem de ekonomik yönden çok sayıda işbirliği yapılmaktadır. Bu pratik işbirliğinin bir kısmı Avrupa Birliği dışında, NATO'da (güvenlik) OVSE'de (siyasi) ve Avrupa Konseyi'nde (genellikle insan hakları), OESO'da ve WTO'da (ekonomi) v.s. şekil almaktadır.

3. Resmi katılım

1. ve 2. şıklar resmi katılıma zemin hazırlayabilirler. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğinin, Türkiye ve Avrupa Birliği'nin birbirlerini eşit ortak olarak kabul ettikleri ve pratik işbirliği yardımıyla birbirlerine yaklaşma fırsatı oldukları sürecin son bölümünde olması gerekir.

AIV'nin kanısına göre, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılma sorunu hakkındaki anlaşmazlık, pratik işbirliğinin daha çok yoğunlaşması hakkındaki tartışmayı zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Türkiye ile yapılacak katılım müzakerelerinin, kesin olarak başarılı olacakları zamandan önce bağlanmamasını açıkça kabul etmek gerekir. Bu arada her iki tarafta da – Türkiye ve Avrupa Birliği üye ülkeleri ve kuruluşları – birbirlerine uyum sağlama istekliliğinin de artması gerekir. Bu da uzun vadeli bir süreçtir.

- Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde 17 ile 21 milyon arası Müslüman bulunmasına rağmen Avrupa Birliği, Türkiye ile olan siyasi kültürel farklılıkları kapatma noktasının ancak daha başlangıcındadır. Bu bağlamda Türkiye'nin gelecekteki Birliğe katılımı, İslamiyetin ve İslam kültürünün Avrupa ilişkilerinde bir yer edinmesi eğilimini ancak daha da güçlendirecektir.

- Avrupa Birliği, Türkiye gibi büyük bir ülkenin katılımına kendisini henüz hiç hazırlamamıştır. Tarım politikasının, yapısal ve bağımlık fonlarının maddi sonuçları şu anda hesaplanamaz. Daha da önemlisi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'nde, üye ülkeler ve Birliği'nin kuruluşları arasındaki karşılıklı ilişkileri derinden etkileyecek, önemli bir güç etkeni oluşturacaktır. Avrupa Birliği şu ana kadar Türkiye'nin gelecekteki olası üyeliğinin bu yönlerine henüz eğilmemiştir.
- Türkiye, Avrupa misyonu hakkında kararsızdır. Türkiye, örneğin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine kıyasla Avrupa görüşleri, bakış açıları, normları ve değerleriyle daha az ilgilenmektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye ülkelerle siyasi, ekonomik ve hukuksal yönden tamamen bütünleşmesi, Türkiye'deki iç siyasi ilişkilerde öyle büyük değişiklikler beraberinde getirecek ki, gümrük birliğinin bunun yanında sözü bile edilemeyecektir.
- Türkiye, Avrupa Birliği'nde geçerli Avrupa tipi demokrasinden epey uzaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından uygulandığı gibi Türkiye'nin Kopenhag kriterlerinde sınanması Türkiye'nin buna uymadığını göstermektedir. Daha doğrusu bazı durumlarda bunlara uymak istememektedir. Bilindiği gibi sorunlar, ekonomik kriterlerin uygulanmasından ziyade, daha çok, yetersiz demokratikleşmede, insan haklarına ve azınlıklara gösterilen saygının yetersizliğinde bulunmaktadır.²⁷

Avrupa Birliği üyeliği Türkiye için henüz daha uzakken bunun zihinsel olarak kabulü ve pratik işbirliği hem Türkiye'ye hem de Birliğe yararlı getireceği gibi kendiliğinden de değerlidir.

VI.3 Pratik işbirliği için Türkiye – Avrupa gündemi

Türkiye ile Avrupa Topluğu arasındaki ilişkilerin yakın tarihi içinde o kadar büyük hayal kırıklıkları ve anlaşmazlıklar vardır ki artık ileriye yönelik adımlar atılması imajı veren öneriler ve politika tavsiyeleri öne sürmek gösteriştan başka bir şey olmayacaktır. Türkiye'nin üyeliği henüz çok uzaktadır ve artık bu beklenti, ufuğun arkasında görünen çok uzaktaki kara misali, işlevini kaybetmiştir. 18 Nisan 1999 tarihindeki seçimlerden sonraki yurtiçi ilişkiler daha da çok milliyetçiliğe yönelmektedir. Bu nedenle fazla hayal kurmadan, Türkiye ile Avrupa Birliği'ni birbirine yaklaştırmayı sağlamayı amaçlayan somut adımlarla ortamı düzeltmeyi denemek daha iyidir. Bu da aşağıda belirlenen Avrupa - Türk gündeminin amacıdır.

Bunda Avrupa Birliği'nin kendisinin, Türkiye'de uyandırdığı beklentileri de hesaba katması gerekir. Türkiye, Ortaklık anlaşmasına esasen, Avrupa Birliği'ne üyelik hak olduğu iddiasını savunmaktadır. Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin ise, Türkiye'yle birlikte çalışma siyasi gayreti aynen geçerlidir ve burada üyelik olasılığının da araştırılması gerekir.²⁸ Ancak 1963'te yapılan Ortaklık anlaşması ekonomik (parasal) ve siyasi alanda sıkı işbirliği yapılan bir Avrupa Birliği'yle değil Avrupa Ekonomik Birliğiyle yapılmıştı. Ne olursa olsun, bu atılım pratik gerekçeler açısından işbirliğinin aşırılık merkezinin ekonomide

27 Kopenhag kriterleri bölüm I'deki 12. dipnotta belirtilmiştir.

28 25 Mart tarihli Die Zeit gazetesinde Basbakan sayın Ecevit: 'Wir betrachten es auf der Grundlage des Assoziierungsabkommen von 1963 als unser Recht, EU-Mitglied zu werden' dedi. Ortaklık Anlaşması'nın.

olması, yani Avrupa Birliği'nin ilk ayağında (sektörel bütünleşme) en önemli iş olarak görülmektedir. Gümrük birliği bunun temelini kurmuştur. Avrupa tarafından yönlendirilen askeri operasyonlar hakkındaki karar oluşumunda Türkiye'nin zamanında devreye girmesi Avrupa çıkarları hariç ikinci ayaktaki işbirliğiyle kısıtlı kalabilir, çünkü Türkiye NATO üyesidir. Türkiye Birliğin üçüncü ayağına katılmadan henüz uzaktadır, ancak yine de bunun bazı konuları işbirliği için uygundur. Türkiye – Avrupa gündemi geliştikçe, Avrupa Birliği'nin ikinci ve üçüncü ayaklarının işbirliğine de katılabilir.

VI.3.1 Hazırlık

* Bölüm V'de iddia edildiği gibi Avrupa Birliği'nin öncelikle gümrük birliği çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekir. Anlaşıldığı gibi şu ana kadar Türkiye'ye maddi yardımın verilmesi için yeteri kadar gayret gösterilmemiştir. Yunanistan, onun olumsuz tavrının artık verimli olamayacağı konusunda ikna edilemezse, diğer ondört ülke, Avrupa Birliği'nin ihmali karşılığında bunu Avrupa Birliği dışında devlet olarak tek tek telafi etmek üzere Türkiye'ye karşı maddi araçlarını serbest bırakacaklardır. AIV, Hollanda hükümetinden bunu sağlamasını talep etmektedir. Ek olarak, AIV'nin kanısına göre Hollanda'nın da ikili ilişkisinde Türkiye'ye karşı bu maddi telafiyi sunması gerekir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin genişlemesiyle bağlantılı fonları hak etmemesi ve artık, kişi başına düşen ulusal gelirin yüksek olması nedeniyle Oret (Kalkınma ile ilgili İhraç programları) programı hakkını da kaybetmiş olması nedeniyle bu telafi Türkiye fonunun başlangıcını oluşturabilir. Bu fon, Hollanda hükümetinin Türkiye ile olan ikili kontaklarını yoğunlaştırdığı maddi araçlardır.

* Türkiye'den, Avrupa misyonu hakkındaki düşüncesini açıkça ifade etmesi ve prensip olarak Kopenhag kriterlerini kabul ettiğini göstermesi beklenilmektedir.²⁹ Burada sorunlar daha çok demokratikleşme, insan hakları uygulamaları ve azınlıklara saygı kriterlerinde ortaya çıkmaktadır. Ekonomik kriterlerde bu kadar sorun yoktur. Ankara'dan bu konuda yapılacak açık bir ifade Avrupa Birliği içindeki işbirliği için taraftarların Türkiye'yi savunmasını kolaylaştıracaktır. Bu sadece gelecekteki üyelik nedeniyle değil, Kopenhag kriterlerini kabul etme çabasının da değerli olması nedeniyle de yapılmalıdır. AIV, Türkiye'nin bu konuda açıkça görüşünü bildireceğinden dolayı, siyasi kültürün ve yurtiçi ilişkilerinin derin değişikliklerini beraberinde getiren uyarlamaları yerine getireceğini taahhüt edeceği bilincindedir. İlerleyen demokratikleşme, insan hakları uygulaması ve azınlıklara saygı alanlarında gözle görülür gelişimler olmadığı sürece Türkiye ile Avrupa Birliği arasında siyasi mesafe hiçbir zamankapanmayacaktır.

VI.3.2 Gümrük birliği ve daha fazla ekonomik işbirliği³⁰

* AIV, Türkiye'ye istenildiğinde teknik yönden yardımda bulunulmasını ve idari alanda daha sıkı işbirliği yapılarak gümrük birliğinin etkisinin daha da güçlendirilmesini önemli görmektedir. Bunda, gümrük birliğinin uygulanmasının idari ve teknik yönden en iyi şekilde yürütülmesi söz konusudur. Menşei kuralların birikiminde, gümrük nakli ve tek belge hakkındaki anlaşmalarda, ayrıca Avrupa Birliği tarafından üçüncü kişilerle yapılan öncelikli anlaşmalarda (bunlar genellikle gümrük birliğini etkilemektedir) destek yada işbirliği düşünülebilir.

29 Ancak basbakan sayın Ecevit geçenlerde kamu önünde tüm kriterleri kabul etmediğini belirtmiştir. 'Dem Kopenhager Minderheitenkonzept können wir uns nicht anschliessen.' (Die Zeit, 25 mart 1999)

30 *Bu politika tavsiyeleri için her ikisi de Avrupa Komisyonu'ndan çıkan Türkiye'nin Avrupa Stratejisi ve 'Regular Report on Turkey' kaynak olarak kullanılmıştır.*

- * Türkiye gümrük birliği çerçevesindeki yasaları hemen hemen tamamlanmıştır. Bu nedenle Avrupa Komisyonu tarafından ortaya atılan, hükümlerin uygulanmasıyla yükümlü Türkiye'deki idari memurların Avrupa Komisyonu hizmetlerinde staj görmeleri düşüncesi AIV tarafından da makul görülmektedir. AIV bu önerinin genişletilmesini teklif etmektedir. 1. Bu karşılıklı değişim programı şeklinde yapıldığında Avrupa Birliği memurları da oraya gittiğinde Türkiye'deki kanunların uygulanmasıyla ilgili sorunlar karşısında daha duyarlı olabilir. 2. AIV, Gümrük birliği çerçevesindeki yasaların uygulanmasına yönelik olarak Türkiye'yle ikili temele dayalı karşılıklı değişim programı başlatılmasını önermektedir.
- * AIV, Hollanda hükümetinin, gümrük birliğinin işlemesi için doğrudan önemli olan alanlarda Türkiye'yle yapılacak danışmaların yoğunlaştırılmasına katkıda bulunulmasını önermektedir. Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerde doğrudan yatırım ve diğer sermaye akımlarının (özellikle banka, sigorta şirketleri, yatırım v.s.e araçlarıyla) gittikçe daha önemli bir rol oynanması beklendiğinden AIV bu alanda Türkiye'yle danışmalar yapılmasının güçlendirilmesini ve etkin destekler sunulmasını önermektedir. Türkiye tarafından ise, bu danışmaların Avrupa Birliği kanalı ile sürdürülmesi isteği belirtilmiştir.
- * Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle olan negatif dış ticari bilançosu gözönüne alınarak sadece ticari engellerin nasıl ortadan kaldırılacağına bakılmakla kalınmayacak, ayrıca, şu ana kadar yapılanlardan daha da vurgulu olarak, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne yaptığı ihracatı artırması teşvik edilecektir. Bunun ilk adımı olarak Avrupa Birliği, Ankara'daki Ekonomi Bakanlığıyla işbirliği yaparak pazar şansı yüksek ihracat sektörlerinin dökümünü çıkarabilir.
- * Bunun iç piyasanın çalışmasıyla ilgili önemine göre, AIV, Hollanda hükümetinin Türkiye'yle devlet siparişleri alanında müzakerelere bağlamasını tavsiye etmektedir.
- * Yüksek enflasyon ve mali sektörün (örneğin banka, sigorta, emeklilik sistemi ve sosyal güvenlik sistemi) geniş anlamda eksik çalışması, genel olarak Türk ekonomisinin sürekli gelişmesinde en önemli engeller olarak görülmektedir. Sosyal güvenlik sistemindeki gerekli reformlar ile iç sermaye ve para piyasasının da aynı nedenle güçlendirilmesi arasındaki bağlantı da belli olmaya başlamıştır. AIV bu nedenle Avrupa Birliği'nin (ve bu alanda özel uzmanlık sahibi Hollanda'nın) bu alandaki işbirliğini daha da güçlendirmesini ve, Dünya Bankası ve IMF koordinasyonu içinde bu ülkeye teknik destek sunulmasını önermektedir. Bu alandaki işbirliğinin en çok ekonomik hayatı felce uğratan enflasyonun önemli nedenlerinden bazıları ile mücadeleyle yönelmesi gerekir.
- * AIV, Ankara'yla serbest sermaye dolaşımı hakkında (ortaklık anlaşmasının 50., 51. ve 52. maddelerine devam ederek) siyasi bir diyaloga başlanmasını önermektedir. Konular, Türkiye'nin daha da liberalleşmesi (yabancı yatırım, taşınmaz mal işlemlerindeki sınırlamaların iptali, banka sektörü ve sigortacılık alanlarında yasaların uygulanması v.s.) ve Euro'nun yürürlüğe girmesiyle bunun gümrük birliği ve ekonomik işbirliğine getirdiği sonuçlar olabilir.
- * AIV, bu sektörün, Türk ekonomisi ve Avrupa Birliği iç piyasasının işlemesi için önemi nedeniyle, hizmetlerin serbest dolaşımı hakkındaki Türkiye ile olan müzakerelerin kuvvetle ele alınmasını önermektedir. Ekonomik işbirliği için perspektif veren önemli sektörler, örneğin; nakliye ve telekomünikasyondur. Avrupa Komisyonu'nun, Türkiye'yle hizmet sektörleri konusunda öncelikli anlaşma yapma çabasının desteklenilmesi gerekir.

- * Gümrük birliğinin, tarım alanında daha da gelişim potansiyeli vardır. Bu konuda Avrupa Birliği açısından, piyasa girişi hakkındaki anlaşmalarının çekinerek uygulanması oldukça önemlidir. AIV, tarım ürünlerinin serbest dolaşımının sağlanması için Avrupa Komisyonunun programını desteklemektedir. Bu çerçevede tarife ve diğer ticari engellerin azaltılması hakkındaki görüşmelere hızlandırılmış olarak devam edilmesi istenilmektedir. Böylece bu alanda gümrük birliği de tam olarak gelişebilecektir.
- * Hollanda, Türkiye'deki tarım ve tarım işletmelerinin sürekli gelişmesine ikili temele dayanarak katkıda bulunabilir. Türkiye'de bu konuya büyük ilgi duyulmaktadır. Bu konuda bilgi ve tecrübenin hazır bulundurulması ve Türkiye'yle olan bilgi aşlarının da yoğunlaştırılması teşvik edilebilir. Bu konuda somut olarak şunlar düşünülebilir: 1. bilimsel destekleme ve değişim programı, 2. danışma şirketleri ve bilgi kuruluşları için işbirliği programı, 3. Türkiye'deki gelişen şirketlerle iş kolları işbirliği bağlantısı, 4. Türkiye'deki tarım işletmelerinde, özellikle çiçek soğanları, kesme çiçekleri ve üretim sektöründe yatırım yapmak üzere Hollanda'lı şirketlere yönelik (örneğin kredi garantisi şeklinde) bir teşvik programı.
- * AIV, prensip olarak Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ekonomik işbirliğinin tüm yönlerini içerecek, makro ekonomik diyalogda Türkiye'yle devamlı bir işbirliğine şekil verilmesini önermektedir. Büyük bir yabancı yatırımcı olarak Hollanda için Türkiye'deki enerji, mali sektör ve taşıma sektörü özellikle önemlidir. Enerji nakli konusunda Türkiye'nin stratejik konumunun ispatına gerek yoktur. Türkiye ayrıca Enerji Sözleşmesini de imzalanmıştır. İç pazarın özelleştirilmesi ancak yeni yeni bağladığı için işbirliğini daha da geliştirme potansiyeli vardır. Taşıma alanında zaten işbirliği yapılmaktadır, çünkü Türkiye iki nakliye koridoru ve alanına dahildir. (Akdeniz ve Kara Deniz) Bu işbirliği daha da güçlendirilebilir.
- * Tüketiciler ve halk sağlığı koruma alanlarındaki işbirliği daha çok yoğunlaştırılabilir. Burada, bir sorun olduğunda zamanında devreye girecek bir uyarı sistemi, Avrupa Birliği tarafından verilen teknik ve maddi yardım, Türkiye'de personel eğitimi ve laboratuvar kurulmasında yardım gibi konular söz konusudur. Türk tüketiciler derneğinin de Avrupa Birliği tarafından maddi olarak desteklenmesi gerekir.

VI.3.3 Açıklık çabası

- * Avrupa Birliği'nin (Avrupa konseyi veya Genel Kurul), artık Avrupa Parlamentosunun yaptığı gibi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliğinin tarihi veya siyasi kültürel argümanlarla reddedilmeyeceğini (bölüm I'de ifade edildiği gibi) açıkça söylemesi gerekir. Türkiye prensip olarak Avrupa Birliği'nin üyesi olabilir. Bunun için de (daha fazla) pratik işbirliği perspektifinin oluşması gerekir.
- * Bölüm V'te anlatıldığı gibi Avrupa Birliği, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin İstikrar Paktına esas olan düşünceye benzer olarak ve G 8 girişimi ve Birleşmiş Milletlerin gayretleriyle uyum halinde, ilgili tarafları Kıbrıs sorununun çözümüne gayret göstermeleri için harekete geçirmeye çalışacaktır. AIV, Hollanda hükümetinin, bu görüşünü daha da vurgulu olarak ifade etmesini tavsiye etmektedir. Sorumluluğun ilk etapta ilgili taraflarda -Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türkler, Yunanlılar ve Türkler- olduğu ve Avrupa Birliği'nin, soruna çözüm getirme istekliliğine bağlı olarak sağlam hizmetler sunduğunun da açıkça belirtilmesi gerekir. Bu da örneğin 'good offices' sunulması, uygulamadaki sorunların çözümü için uzmanların hazır bulundurulması ve çatışmanın çözümünde ilerleme olduğunda maddi destek perspektifinden ibaret olabilir.

- * AIV, Kıbrıs'ın üyeliğinin şu anda gündemde olmadığı kanısındadır. Zira Kıbrıs'ın şu anda AB'ne katılımı, siyasi çözüm ümidi olmayan ve güç kullanımını da olanaklı kılan bir çatışmanın Avrupa Birliği bünyesine ithal edilmesi anlamına gelir.
- * AIV, Avrupa Birliği'nin Kıbrıs'la katılım müzakerelerine başlama niyetinin henüz istenilen sonucu veremediğini tespit etmiştir. Şu ana kadar yapılan katılım müzakereleri, ilgili tarafları çatışmanın çözümüne yaklaştırma gayreti göstermelerine herhangi bir katkıda bulunmamıştır. Tersine bizzat katılım müzakereleri ve sürdürdükleri yöntem çatışma konusu olmuştur. AIV'nin görüşüne göre, bu şartlarda Kıbrıs'la yapılan katılım müzakerelerinin somut bir sonuca varmaması gerekir. Üyelik perspektifi istenilen etki vermediği taktirde, bu etki Kıbrıs'ın –aslında Kıbrıs'ın bir bölümü- Avrupa Birliği kapısından içeri girip üye ülke olmasından sonra bile kesinlikle ortaya çıkmaz. Gayet bundan faydalanılmak isteniliyorsa, üyelik perspektifi, Avrupa Birliği'ne Kıbrıs'taki durumunu etkilemek için Kıbrıs'ın üyeliğinden daha fazla olanak tanımaktadır.
- * Söylenildiği gibi, Kıbrıs diğer aday ülkelerle eşit muamele görmediği taktirde, Yunanistan tarafından Avrupa Birliği'nin genişlemesinin genel olarak kabul edilmeyeceği engeli ortaya atılmıştır. AIV, bunda herhangi bir siyasi içerikli bağlantı görmemekte ve bu bağlamda Kıbrıs'ın diğer olası katılımcıların tersine, bölünmüş bir ülke olduğuna dikkat çekmektedir. AIV'nin görüşüne göre bu konuya yakın geçmişte haksız olarak dikkat edilmemiştir. Kıbrıs'ın artık eşit muamele görmemesi gerekir çünkü o, diğer aday üye ülkelerin tersine, bölünmüştür ve yapılan katılım müzakerelerinin, ilgili tarafların siyasi çatışmaları karşısındaki tavırlarına herhangi bir etki yapma belirtisi de yoktur.
- * İlgili tarafların, aralarındaki ilişkilerini üyelik söz konusu olmadan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin İstikrar Paktına benzer şekilde düzenlemiş olmalarının belirlenmesi gerekir. İlgili taraflar aralarındaki sorunlara çözüm getirme konusunda başarılı olamazsa, burada takip edilen düşünceye göre ne Kıbrıs ne de Türkiye Avrupa Birliği'nin üyesi olamaz.

VI.3.4 Türkiye'nin bölgesel konumu

- * Avrupa Birliği'nin, Ankara tarafından getirilen ikilem ve sağduyuyla birlikte Türkiye'nin önemli bölgesel bir güç olması konusunda kendisini duyarlı hissetmesi gerekir. Türkiye, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'ne doğru geleneksel yönelimine yeni bir alternatif olarak bölgedeki ilişkilerini yoğunlaştırarak çok yönlü dış politika çabası göstermektedir. AIV'nin görüşüne göre, Türkiye'nin şu anda bölgede Batı'yla işbirliğine alternatif olabilecek, işbirliği başlantıları bulunmamaktadır. Türkiye, kültürel olarak, İslam geçmişiyle laik bir ülke olması nedeniyle bölgedeki diğer ülkeler arasında belli bir seviyede model rol işlevi görmektedir. Avrupa Birliğinin (yeniden) Meda fonlarını hazır bulundurarak Türkiye'ye maddi yönden destek vermesi ve bundan başka, bölgesel işbirliğini farklı bir şekilde derinleştirmek üzere teşvik etmesi gerekir. Türkiye, çevresindeki ülkelerin büyüyen ekonomik önemine göre Avrupa'nın çıkarı için de gereklidir.
- * Tavsiye isteğinde sorulan, Türkiye'nin Avrupa Birliği ilişkileri için alternatif oluşturup oluşturmadığı sorusu açıkçası olumsuz yanıtlanamaz. Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail ile olan ilişkileri ve bunları geliştirme olanağı Türkiye'ye stratejik bir alternatif sunmaktadır. Gerçi bunlarda daha çok güvenlik konusu vurgulanmaktadır.

VI.3.5 Ordu ve güvenlik hizmetleri

- * Türkiye’de, ordunun anayasanın ve Kemalizm’in koruyucusu olarak görülmesi inkâr edilemez. Bu konum Türk halkının gözünde orduyu hemen hemen dokunulamaz kılar. Ayrıca ordu, rüşvet ve yolsuzlukla mücadele alanında iyi hallidir. Bu anlamda da ordunun örnek işlevi vardır. Yine de ordunun siyasi rolü ile, Avrupa Birliği’ne üye ülkelerde geçerli olan demokratik normların arası gergindir. Bu nedenle Avrupa Birliği, Türkiye’deki ilişkileri hesaba katarak, Türkiye’nin askeri kesimi gittikçe daha fazla demokratik sisteminin kontrolü altına alması için adım atmasına yardım edecektir. Demokrasi geliştikçe ordu da yavaş yavaş siyasetten geri çekilecektir. Burada sadece Avrupa Birliği’nin Türkiye’deki demokratikleşme konusunda duyduğu istekler söz konusu değildir. Türkiye’de de ordunun siyasi rolünü geri plana itmek isteyen sesler yükselmektedir. Buna ulaşmak için ayrıntılı öneriler geliştirilmiştir.³¹
- * Türkiye’nin, ordunun ve güvenlik hizmetlerinin yapısı ve tutumu hakkında bilgi verilmesi konusunda OVSE’ne yapılan anlaşmaları yerine getirmesi gerekir. Bunun için Türkiye’den yapılan mevcut ilişkileri açıklaması beklenilebilir. (şeffaflık)
- * Türkiye’nin Güneydoğusunda, insan hakları ihlallerinin askerlerden başka en çok güvenlik kuvvetlerinde ve poliste yapıldığı görülmektedir. Avrupa Konseyi, alıştırma ve bilgilendirme vasıtasıyla güvenlik kuvvetlerinin Avrupa’da kabul edilen normlara göre çalışmasına katkıda bulunma amaçlı bir program hazırlamaktadır. Bu programın uygulanmasıyla güvenlik kuvvetleri ve polisin üzerindeki siyasi kontrolü güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. AIV, Hollanda hükümetini, bu programı desteklemekle birlikte bunun uygulanması için yeterli maddi araçları hazır bulundurmaya (ve Hollanda’nın payının da gerçekten serbest bırakılmasına) dikkat vermeye çağırılmaktadır.
- * Polis teşkilatının ikili değişim programları vasıtasıyla Avrupa’da kabul edilmiş normlara göre hizmet vermeye yönlendirilmeleri gereklidir. Bu da zamanla, özellikle uyuşturucu ticareti ve insan kaçakçılığı konularındaki suçlarla yapılan mücadele yararına olacaktır.

VI.3.6 İnsan haklarının uygulanması

Türkiye, taraf olduğu uluslararası insan hakları sözleşmeleri hükümlerinin uygulanmasını ciddiye alacaktır. Türkiye’nin insan hakları politikası, aşağıda yazılı tedbirler alındığında, daha da güvenilir olacaktır.

- * Devlet Güvenlik Mahkemelerinin rolünün daha da azaltılması
- * Avrupa İnsan Hakları Divanı kararlarının eksiksiz olarak yerine getirilmesi ve bu mahkeme tarafından söylenen insan hakları ihlallerinin gelecekte de önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması

31 Tüsiad adli isveren organizasyonunun bir raporunda, Türk politikasında iç ve dış güvenliğin birbirinden ayrı düşünülmesi ve ordunun bu son konuda sınırlı kalması savunulmaktadır. Ayrıca bu raporda, Genelkurmay başkanının artık Yüksek Askeri Şura tarafından değil, Savunma Bakanının önerisi üzerine Türkiye Cumhurbaşkanlığı tarafından tayin edilmesi için güçlü bir savunma yapılmaktadır. Ayrıca Milli Güvenlik Kurulunun, yapılan toplantılarda kendisini uluslararası güvenlik sorunlarıyla sınırlı tutması gerekmektedir. Bunlara ulaşmak için gereken adli tedbirler raporda detaylandırılmıştır. (‘Perspectives on Democratisation in Turkey’ – Tüsiad (Turkish Industrialists’ and Businessmens’s Association, İstanbul 1977, sayfalar 87 – 90)

- * Dava işleminin kamuya açık olmasının taahhüt edilmesi ve, gözaltı türü ne olursa olsun, sanık avukatlarının hemen sanıkların yanlarında olması ve onlarla yapılan kontak sırasında denetim yapılmaması
- * Diğerlerinin yanı sıra, suçlulara karşı sıkı kovuşturma politikası uygulayarak ve, işkencelere karşı BM Komitesi ve Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi'nin tavsiyelerini yerine getirerek tutuklulara işkence edilmesi ve kötü, insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleyle maruz kalmalarına son verilmesi
- * Türkiye'nin, ölüm cezasının iptalini amaçlayan EVRM'in altıncı protokolüne taraf olması gerekir.
- * Barışçıl gösteri hakkının gerektiğinde koruma altında tanınması ve uygulanması
- * Barışçıl şekilde dini inançların ifade edilmesi dahil, din özgürlüğünün tanınması ve buna saygı gösterilmesi
- * Kürtçe yayımları ve radyo, televizyon yayınları dahil, çoğunluğun Kürt olduğu illerde de, düşünce ve basın özgürlüğüne tamamen saygılı olunması
- * Evlilik içinde suistimal ve kötü muameleyle maruz kalan gibi zayıf durumdaki kadınlara koruma sunulması. Buna, özellikle kırsal alanlarda yapılacak etkin bir bilgilendirme politikası da dahildir.
- * Kayıp kişilerin akıbetlerinin araştırılmasının ivedilikle ve ciddi bir şekilde ele alınması
- * Örneğin; alıştırıcılar, işveren ve işçi organizasyon görevlilerinin ve uzmanlarının karşılıklı değişimi vasıtasıyla ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde merkezi olup da Türkiye'de şubeleri bulunan çok uluslu işletmelerinin konuya karşı duyarlı olmaları dolayısıyla, Avrupa Birliği Türkiye'nin işçi hareketi ve sendikal haklar alanında daha iyi bir imaj göstermesine yardımcı olacaktır. Bu haklar çıkış noktası olarak kullanılarak, gerekli anda daha hassas konularını benzer şekilde pratik olarak ele alınmasının ilk denemeleri de yapılabilir. (sendikal özgürlükler, iş ve meslekteki ayrımcılık)

VI.3.7 Kürtler dahil azınlıklar

- * Türkiye'nin oluşum tarihi, dini azınlıklar hariç (Rum Ortodoks, Ermeni Hıristiyan ve Yahudi azınlıklar) Türkiye'nin başka bir tür azınlık tanımadığını açıklayabilir. Yine de Türkiye'nin, bunu kendi bütünlüğüne yönelik tehdit olarak görmeden, azınlıkların (örneğin; Alevilerin, Süryanilerin, Lazların, Kürtlerin v.s.) benliğini tanıyabilmenin bir yöntemini bulması gerekir. Türkiye Kopenhag kriterlerine uymak istiyorsa, birde en azından azınlık yoktur tabusunu yıkmaması gerekir.
- * Avrupa Birliği'nin, Türk hükümetine ve PKK'ya Türkiye'nin Güneydoğusundaki silahlı mücadeleyi sona erdirmeye çağırın bir beyanda bulunması gerekir. Bu beyanda aynı zamanda terörün her türlü kınanacaktır.³² Avrupa Birliği, yukarıda izah edilen beyanın bir bütün olarak kabul edilmesini amaçlamalıdır. Gayet bu Yunanistan'ın engellenen dolayı başarılı olamazsa, Avrupa Birliğine üye diğer on dört ülkenin böyle bir beyanı kabul etmesi gerekir.

32 Türkiye'deki terör tanımı için U.S. Department of State (1999), Turkey Country Report on Human Rights, özellikle sayfa 6'ya bakınız.

- * AB'ne daha başka çatışma ithal etmek istememe fikri, Türkiye'nin Güneydoğusundaki silahlı çatışmaya bir çözüm bulunmadıkça Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye üyelik sunamayacağına beraberinde getirmektedir. Eğer Türk hükümeti tarafından soruna silahlı güç yerine ciddi siyasi bir çözüm arandığını anlaşılırsa, yine siyasi bir jest şeklinde, Türkiye'nin Güneydoğusuna, MEDA programı çerçevesinde (yeniden) bir fon hazır bulundurulurken Avrupa Birliği tarafından maddi destek hakkı verilmesi düşünülebilir.

VI.3.8 İkili ilişkiler

- * AIV, Hollanda'nın, Türkiye'deki büyük yabancı yatırımcı sıfatıyla Türk iş dünyasına Hollanda'da şans tanınmasına yönelik bir teşvik programı yapmasını tavsiye etmektedir. Bu işbirliği vasıtasıyla da Hollanda şirketlerinin karşılıklılık ilkesiyle Türk piyasasına girmelerini muhafaza etmesine veya bunu sağlamasına yardımcı olabilir. Bunun yolu, bunları koordine eden işveren kuruluşların –Türkiye'de Tüsiad, Hollanda'da VNO- birleriyle ilişki kurmaları için çağrı yapılmasıyla hazırlanabilir.
- * İlişkilerin zengin çeşitliliğini daha da teşvik etmeyi ve derinleştirmeyi amaçlayan ikili ziyaretler yapılarak, Hollanda hükümetinin Türkiye'ye karşı duyduğu ilginin altı şu ankinden daha fazla çizilebilir. Bununla verilen siyasi sinyal, sadece Türkiye yönüne değil, Hollanda'daki Türk toplumu yönüne de gitmektedir.
- * Hollanda hükümetinin, sadece Avrupa bağlantısına değil, ikili ilişkilerin temeline de dayanarak Türkiye ile Hollanda arasındaki karşılıklı değişimi, şu ana kadar olduğundan daha fazla teşvik etmesi gerekir. Öğrenim bursları hazır bulundurulurken öğrencilere bir süre için Hollanda veya Türk üniversitelerinde okuma olanağının yaratılması, Hollanda'da ya da Türkiye'de eğitimlerinin bir bölümünü yapan hakimler, Türkiye'deki mevcut kadın örgütlerinin teşviki için Hollanda'daki kadın gruplarındaki faal kadınlar, Hollanda'da ve Türkiye'de önyargısız haber verilmesinin teşviki açısından gazeteciler bu ikili ilişkiler çerçevesinde örnek konular olarak verilebilir. Bunun yanı sıra Hollanda hükümetinin (ve Hollanda'daki toplumsal orta tabakanın) Türkiye'deki hükümetlerarası olmayan örgütlerle yapılacak diyalogtan kaçınmaması gerekir. Türk hükümetin eksik olduğu durumlarda tüketiciler, işverenler, işçiler, kadınlar, insan hakları v.s. örgütleri kamuoyu yararına önemli derecede konuşma sözcüsü olacaklardır. Bunun temeli, hem hükümetlerarası hem de hükümetlerarası olmayan örgütlerin temsilcilerinin katıldığı Alman – Hollanda konferansları örneğine göre güncel konular hakkında periyodik düzenlenecek Hollanda – Türk konferanslar tarafından kurulabilir.

AIV Hollanda hükümetine, Türkiye ile olan ikili ilişkilerin yoğunlaştırılmasının teşvik edilmesi ve bunun için olanak yaratılması ve maddi araçların serbest bırakılması çağrısında bulunmaktadır. Türkiye'de ziyaret ve karşılıklı değişim için çok ilgi vardır. Yine Türkiye'de Avrupa Birliği'yle olan ilişkilerdeki hayal kırıklığından sonra, ikili ilişkilerin bu tür alternatiflerine çok önem verilmektedir.

Prof.dr. R.F.M. Lubbers

Uluslararası Sorunlar
Tavsiye Kurulu Başkanı
Postbus 20061
2500 EB Lahey

Stratejik Politika Yönelimi
İdari Birliği
SBO
Bezuidenhoutseweg 67
Postbus 20061
2500 EB Den Haag

Tarih 6 temmuz 1998
Sayı SBO-534/98
Sayfa 99/6
Ek(ler) -
Konu Türkiye hakkında tavsiye raporu isteği

İlgili DEU ve DIE
Telefon (070) 348
Faks (070) 348
E-posta

Giriş

Türkiye, birçok nedenin yanısıra, sadece stratejik konumundan dolayı bile büyük önem taşıyan bir ülkedir. Muhteşem kara kitlesi ve büyük nüfusuyla birlikte Avrupa için hayati önem taşıyan iki istikrarsız bölge arasında sıkışıp kalmıştır. Bunlar, Balkanlar ve Orta Doğudur. Türkiye bu son bölgenin üç büyük oyuncusunun, yani İran, Irak ve Suriye'nin, komşu ülkesidir. İsrail ile de iyi ilişkiler sürdürmektedir.

Bundan başka Türkiye, konum olarak Kafkas ülkeleri (buradaki ülkelerden biriyle, yani Azerbaycan'la dostça ilişkiler sürdürmektedir), üzerinden Avrupa'ya (örneğin) Türk topraklarından geçen boru hattı vasıtasıyla nakledilecek önemli petrol ve doğal gaz stoklarıyla, Hazar Denizi bölgesi ve Orta Asya cumhuriyetleri açısından da stratejik öneme sahiptir.

Ülke 1952 yılından itibaren NATO üyesidir. Avrupa Birliği de Türkiye'yle sıkı bir bağ sürdürmektedir. 1964 yılı sonunda (o zamanki) AET ve bu ülke arasında, 28. Maddede belirtilen uzun vadeli katılım perspektifli bir Ortaklık Anlaşması yürürlüğe girmiştir. 1 Ocak 1996 tarihinde AB ile Türkiye arasında bir gümrük birliği yürürlüğe girmiştir. Türkiye şu anda AB'ne tam üyelik için adaylığını vurgulu olarak ortaya çıkarmaktadır, ancak üyelik için Kopenhag ve Lüksemburg Avrupa Konseylerinin koştığı siyasi ve ekonomik kriterlere uyuncaya kadar epey uzun bir yol alması gerekir. Cardiff Avrupa Konseyinde, katılım perspektifine içerik vermeyi amaçlayan bir stratejiyi gerçekleştirmenin başlangıcı yapılmıştır. Bu katılım perspektifinin –belirtilen kriterleri muhafaza ederek- Türkiye'nin Batıya kalıcı olarak yönelmesine de katkıda bulunarak, önümüzdeki zaman içinde nasıl inanılır ve ikna edici bir şekilde gerçekleştirilebileceği önemli bir soru olarak kalmaktadır.

AB politikası

Lüksemburg Avrupa Konseyi sonuçları Türkiye için bazı olumlu öğeler içermektedir. Buna göre katılım perspektifi onaylanmış ve Türkiye'yi katılıma hazırlamak üzere özel bir 'Avrupa Stratejisi'ne karar verilmiştir.

Türkiye ise bu sonuçtan memnun değildir. Genişleme sürecinde kendisine onbir katılımcıdan ayrı olarak 'aday üye ülke' statüsünü verilmemesi nedeniyle kendini dışlanmış hissetmiştir. Ayrıca, Birliğin 1995 yılında gümrük birliğini gerçekle tirme çerçevesinde, AB'nin Türkiye'ye söz verdiği özel yardımın çözülmesine henüz karar verilmemesi de Türkiye'yi çok üzmüştür. (zaten Avrupa Stratejisinin gerçekleşmesi için bu maddi yardım önemliydi) Son olarak Lüksemburg Konseyi sonuçlarının, AB bağlarının daha da güçlendirilmesi için bazı önemli siyasi konularda (insan hakları, azınlıklar, Ege Denizi, Kıbrıs) ilerlemeyi şart koşması da Türkiye'nin gücüne gitmiştir. Türkiye, Lüksemburg Konseyine tepki olarak adı geçen 'şartların' ilgili olduğu alanlarda Birlikle olan siyasi diyalogu ertelemiştir.

Siyasi diyalogun ertelenmesi iptal edilmemesine rağmen, Türkiye, Cardiff Avrupa Konseyinin sonuçlarına ılımlı olumlu tepki göstermiştir. Bu sonuçlarda Türkiye artık ayrı tutulmamış ve Türkiye'nin üyelik hazırlıklarının 1963 Ortaklık Anlaşmasının 28. maddesi ışığında düzenli olarak değerlendirilmesine söz verilmiştir. Bunun yanısıra Avrupa Konseyi, Komisyondan Avrupa Stratejisinin fiilen gerçekleşmesine dair öneri sunmasını talep etmiş ve Komisyon bu Stratejinin nasıl desteklenebileceği konusunda düşünceğini ifade etmiştir.

Komisyon geçen Mart ayında birçok alanda ilk hazır önerilerini sunmuştur. Avrupa Stratejisi, özellikle insan hakları alanında, siyasi diyalogun genişlemesi olanaklarını öngörmektedir. Ayrıca bu konuda gümrük birliğinin çalışmasının düzeltilmesi de düşünülebilir. Tarım alanında da epey düzeltilecek konu vardır. Bunun yanısıra hizmetlerin serbestleştirilmesi de hemen hemen hiç işlenmemiş bir alandır. Adalet ve İçişleri'nin önemli alanlarında Türkiye ile işbirliği için ilk ve ümit verici hamleler başlatılmıştır. Bu bağlamda göç sorunu da akla gelir. Kaçak göç ve iltica politikası alanlarında da işbirliği şarttır. Bunun yanı sıra örgütlü suçlar (uyuşturucu ticareti, kara para aklamak) mücadele alanında da işbirliği aranmaktadır.

Avrupa Stratejisinin gerçekleşmesi, sağlam maddi destek olmadan pek mümkün değildir. 1995 yılı gümrük birliği çerçevesinde Türkiye'ye vaat edilen, bloke edilmiş maddi yardımın çözülmesi olanakları da aranmaktadır. AB anlaşması 130. W maddesi gereğince ilgili sözleşmenin sınırlı oy çoğunluğuyla kabul edilmesinin olumsuz tarafı, Türkiye'nin bu yardımı kalkanın ülke olarak alacağıdır.

Sorular:

Yeni Avrupa Stratejisi en iyi şekilde nasıl tamamlanabilir? Hangi alanlara öncelik verilmesi gerekir? Gümrük birliği çerçevesinde vaat edilen maddi yardımın verilebilmesi için ne tür çözümler düşünülebilir?

Kıbrıs sorunu

Bundan bir kaç yıl önce AB bünyesi içinde yapılan geniş kapsamlı bir uzlaşma, Yunanistan'ın AB'nin Türkiye'yle Gümrük Birliği yapmasını kabul etmesine yol açmıştır. Bu uzlaşma, Kıbrıs Cumhuriyetiyle AB'nin katılımıyla yapılacak müzakereleri içermekteydi. AB ile Türkiye arasındaki bağların sıklaştırılması, çift toplumlu ve çift bölgeli Kıbrıs federasyonu şeklinde

Kıbrıs meselesinin çözümüne katkıda bulunacaktı. Ancak bu çözümden artık daha da uzaklaşmış görülmektedir. Türkiye, Kıbrıslı Türklerle birlikte Kıbrıs'ın AB'ne katılımına karşıdır çünkü Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti eşit müzakere ortağı olarak kabul edilmemiştir.

Burada ne kadar bir müzakere teklifi yapıldığı sorusu sorulabilir. Bir taraftan Türkiye ve Kuzey Kıbrıs hiç bir şartla 1974 yılından önceki durumun geri getirilmesini kabul etmeyecek, diğer taraftan ise Türkiye belki, (yukarıda belirtilen şekilde yani Kıbrıslı Türklerin özerkliği için verilecek sağlam garantilerle) somutlaşmış AB'ne katılım perspektifi karşısında Kıbrıs'ın AB'ne katılımı konusunu biraz daha esneklikle değerlendirecektir.

Soru: AB bu şartlar altında Türkiye'yi (Türkiye-Yunanistan ilişkisi dahil) Kıbrıs'ın geleceğine yapıcı katkıda bulunmaya nasıl teşvik edebilir? Türk katkısı hangi şekil alabilir? AB buna nasıl yardımcı olabilir?

Güvenlik ve Atlantik toplumuna dahil edilmesi

Türkiye, hem AB'nin hem de Avrupa Ekonomik Alanı'nın (EER) üyesi olmayan Avrupalı tek NATO üyesi olmakla birlikte hem Avrupa Konseyinin hem OVSE'nin üyesi, hem de WEU'nin ortak üyesidir.

Soğuk Savaştan sonra Türkiye barış, güvenlik ve istikrar açısından batı için büyük önem taşımaktadır. Buna göre ilk etapta NATO ile Rusya'nın istikrarlı stratejik ilişkisi için çok önemlidir. Ayrıca NATO ülkelerinin ciddi siyasi ve ekonomik (örneğin petrol) çıkarlarının bulunduğu büyük gerilimli bir alan içindedir. Türkiye kendine komşu istikrarsız bölgelerdeki krizin yönetimi konusuna önemli katkıda bulunabilir.

Durumun tersine bakıldığında NATO, bu yeni güvenlik ortamında Türkiye'nin güvenliği için de esastır. Türkler eskiden beri ilk etapta, aralarında rekabetin her zaman büyük rol oynadığı Rusya ile olan ilişkilerini düşünmektedir. Ancak doğal olarak Türkiye için NATO, örneğin kitle imha silahlarının üretimiyle ilgili olabilecek, komşu bölgelerdeki risk faktörleriyle alakalı olarak da büyük önem taşımaktadır.

AB ülkeleri Amsterdam anlaşmasında, WEU'den yararlanabilecek ortak bir savunma politikası kurmayı teyit etmiştir. NATO tarafından ittifak içinde, Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliğine (EVDI) şekil verilmesine karar verilmiştir. AB, WEU'ye askeri operasyonların uygulama emri verdiğinde Türkiye, -AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikasına (GBVB) katılmamasına rağmen- bununla ilgili olacaktır. Çünkü aslında WEU'nin ortaklık üyeleri hemen hemen tüm WEU etkinliklerine katılmaktadır. Bu da özellikle NATO'nun askeri malzemelerinin kullanılması gereken durumlarda geçerlidir.

Soru: Türkiye'nin AB'ne katılım perspektifi tamamlandığında onun NATO üyeliği bunda bir rol oynayacak mıdır? Türkiye'nin (şimdilik) AB'ne katılımının ertelenmesi –ve bundan doğan, onun EVDI'yle ilgili olmaması– NATO içinde bu ülkeyle yapılan işbirliği için ve daha da genel olarak Türkiye'nin Batıya yönelmesi için bir risk oluşturur mu? Bundan dolayı Avrupa Konseyi ve OVSE'deki işbirliği baskı altında kalabilir mi?

Bölgedeki Türkiye

Türkiye'nin stratejik konumu sadece güvenlik açısından önemli olmakla kalmaz bu konumu ister Birliğe gelecek üyeliğine ek olsun, ister olmasın, bölgedeki işbirliği başlantıları kurmak için de kullanılabilir.

Türkiye 1991 yılında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün girişimcisiydi ve ayrıca, o ana kadar belirtilen bu iki ülkeden başka sadece Pakistan'ın da üyesi olduğu, 1992 yılında İran'ın girişimiyle genişlemiş Economic Co-operation Organisation (ACO)'nun bir parçasıdır. Azerbaycan'la ve Orta Asya'daki beş cumhuriyetten dördüyle bir çeşit dil, din ve kültür akrabalığı mevcuttur. Bu durum, -Türkiye gibi- çoğunlukla halkı Müslüman olan ülkeler için, laik Türk modeli, demokratik anayasa ve piyasa ekonomisiyle İran İslam Cumhuriyetine karşı bir alternatif olu tura bilir. (sadece Tacikler etnik olarak İranlılarla aynı ırktandır)

Türkiye, İslam Konferansı Örgütüne (ICO) üye olmakla, Arap ülkeleriyle olan 'tarihsel soğukluğa' rağmen, İslam dünyasına da girebilmektedir. Ülkenin Balkanlar'da da iyi kontakları vardır. (Örneğin FYROM, Arnavutluk ve Bulgaristan)

Soru: Türkiye bölgede ('Greater Middle East') ve İslam dünyasında siyasi, ekonomik ve kültürel alanda ne tür yer almaktadır? Türkiye'nin genel olarak Batıyla ve özellikle AB'le işbirliğinin daha da derinleşmesine alternatif oluşan veya Batıyla yada Birlikle olan bağlantılara ek olarak kendisi için cazip olan bölgesel işbirliği bağlantıları var mıdır? Birlik Türkiye'yi kendi bölgesinde daha fazla bir uyuma teşvik edebilir mi?

Demokrasi ve insan hakları

Türkiye demokratik anayasası olan bir ülke olmasına rağmen demokrasi ve insan haklarıyla ilgili bazı konularda epeyce noksandır. Bu daha çok Kürtlerin konumu ve gözetim altında kalan kişilere yapılan muameleyle (kötü muamele ve işkence) ilgili olarak geçerlidir. Ayrıca kayıplar ve yargısız infazlar da tespit edilmiştir. Düşünce özgürlüğü henüz yeteri kadar garantilenmemiştir. REFAH partisinin Anayasa Mahkemesi tarafından feshedilmesi de Türkiye'nin demokratik yapısının eksik olmasını gösterir.

Türk hükümetinin, BM işkenceler özel raportörünü ve İnsan Hakları Komisyonu Kayıplar Çalışma Grubunu Türkiye'ye davet etmesi olumlu bir gelişimdir. Ayrıca insan haklarına uymasıyla ilgili olarak ordu, polis ve jandarma için geniş çaplı bir alıştırma programı hazırlanmaktadır.

Diğer istenilen konular, gözetim süresinin daha da kısaltılması ve işkencecilerin kovuşturulmasıyla ilgili yasaların düzeltilmesidir.

Soru: AB, Avrupa Konseyi ve OVSE gibi başka örgütlerle işbirliğiyle ve onlara danışılarak demokrasiye ve insan haklarına saygıda bulunmaya ve Türkiye'deki hukuk devletinin daha iyi çalışmasına katkıda bulunabilir mi? Bulunabilirse, bu nasıl olur?

İkili ilişkiler

Türkiye, ikili ilişkilerde de Hollanda için çeşitli nedenlerden dolayı önemli bir ortaktır. İkili ilişkilerde en çok göze batan yön, doğal olarak Hollanda'daki Türk asıllı yüzbinlerce vatandaşın mevcudiyetidir. Türkiye'deki siyasi zıtlıkların Hollanda'daki Türk toplumuna yansımalarına engel olunması Hollanda lehine özel bir önem taşımaktadır. Türkiye'yle olan ticaret ve Hollanda'nın bu konuda yaptığı yatırımlar da gittikçe daha da önem kazanmaktadır.

Soru: Hollanda ikili ilişkilerin devam etmesine ve gelişimine en iyi nasıl şekil verebilir?

AIV, bu sorular ve bu tavsiye isteğiyle ilgili diğer yönler hakkında bize mümkün olabildiğince 1999 yılının ilk yarısında, tavsiyede bulunabilirse, çok memnun olacağız.

DIŞİŞLERİ BAKANI

H.A.F.M.O. van Mierlo

SAVUNMA BAKANI

J.J.C. Voorhoeve

KALKINMA BAKANI

J.P. Pronk

Danışılan kişi ve kurumların listesi

- Sayın Henk Adams, Country Manager Rabobank İstanbul
- Sayın Şahnur Agaik, TÜSİAD (Turkish Industrialists' and Businessmens's Association) Dış İlişkiler Komisyonu üyesi
- Sayın Engin Akçakoca, Koçbank Genel Müdürü İstanbul
- Sayın Alaaddin Aktaş, ANKA review dergisi ekonomik haberler başkanı, TRT1 televizyonu muhabiri
- Sayın Yusuf Alataş, İnsan Hakları Derneği ('Human Rights Association') avukatı
- Sayın Shamil Aleskerov, Black Sea Economic Cooperation Council (BSEC) (Karadeniz Ekonomik İşbirliği) müsteşar yardımcısı ve proje koordinatörü
- Sayın Prof. Dr. Hüseyin Bağcı, METU (Middle East Technic University-Orta Doğu Teknik Üniversite) Uluslararası İlişkiler Bölümü, *Turkish Daily News (TDN)* elemanı
- Sayın Prof.Dr. Ali İhsan Bağış, Hacettepe Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler bölümü Başkanı
- Sayın Sankaran Balasubramian, IFC temsilcisi İstanbul
- Sayın Vassil Baytchef, Black Sea Economic Cooperation Council (BSEC) temsilcisi ve müsteşarı
- Sayın Akın Birdal, İnsan Hakları Derneği ('Human Rights Association') başkanı
- Sayın Drs. Hero E.G. de Boer, Chargé d'Affaires, Hollanda elçiliği Ankara
- Sayın Evgueni Borissenko, Black Sea Economic Cooperation Council (BSEC) müsteşar ikinci vekili
- Sayın İsmail Cem, Türkiye Dışişleri Bakanı
- Sayın Hikmet Çetin, Türk Büyük Millet Meclisi başkanı
- Sayın İlnur Çevik, *Turkish Daily News (TDN)* başredaktörü
- Yrd.Prof.dr. İhsan Dağı, METU Uluslararası İlişkiler bölümü
- Sayın Selim Demiren, TÜSİAD Dış İlişkiler Komisyonu üyesi
- Sayın Piet Dankert, Dışişleri Bakanı eski vekili ve Avrupa Parlamentosu eski üyesi
- Sayın Kemal Diriöz, Dışişleri Bakanlığı, ikili ekonomik ilişkiler bölümü başkanı
- Sayın Cema Duna, eski büyükelçi
- Sayın Necip Egüz, Dışişleri Bakanlığı, insan hakları bölümü başkanı
- Sayın Yılmaz Ensarioğlu, Mazlum-Der ('The Organization of Human Rights&Solidarity for Oppressed People') başkanı
- Sayın Gazi Erçel, Türkiye Merkez Bankası başkanı
- Sayın Hüseyin Erkan, İstanbul Borsası başkan yardımcısı
- Bn. Karen Fogg, Ankara'daki Avrupa Komisyonu temsilcisi
- Sayın Adriano Franchini, Caritas Müdürü İstanbul
- Sayın Jack Gillespie, Country-Manager ABN-AMRO Bank İstanbul
- Sayın Şadi Gücüm, TÜSİAD Dış İlişkiler Komisyonu üyesi
- Sayın Şükrü Gürel, Yunanistan ve Kıbrıs ilişkileriyle yükümlü devlet bakanı
- Sayın Üstün Güven, Ekonomi Bakanlığı, dış ticaret ilişkileri sekreter vekili
- Sayın İlhan Atok, TÜSİAD üyesi

- Bn. Ümit İzmen, TÜSİAD müsteşar vekili
- Sayın Yusuf Kanlı, TDN muhabiri
- Sayın Murat Karayalçın, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dış İlişkiler Komisyonu başkanı
- Sayın Aldo Kaslovsky, TÜSİAD Dış İlişkiler Komisyonu başkanı
- Sayın Stephen Kinzer, *The New York Times* muhabiri
- Sayın Mustafa V. Koç, TÜSİAD İş ve Meslek Dernekleriyle İlişkiler Komisyonu başkanı
- Sayın Sami Kohen, *Milliyet* gazetesi dış ilişkiler köşe yazarı
- Sayın Andriy Kononenko, Black Sea Economic Cooperation Council (BSEC) müsteşar ikinci vekili
- Sayın Selim Kuneralp, Dışişleri Bakanlığı, AB ilişkileri müdürü
- Sayın Çelik Kurdoğlu, TÜSİAD Dış İlişkiler Komisyonu üyesi
- Sayın Yıldırım Koç, TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) başkanı danışmanı
- Bn. Jessica Lutz, İstanbul'daki Elsevier ve GPD muhabiri
- Bn. Aylin McCarthy, TÜSİAD Dış İlişkiler Komisyonu üyesi
- Sayın T. McCarthy, ING Bank/ING Barings müdürü ve Country Manager
- Sayın Nurver Nureş, Black Sea Economic Cooperation Council (BSEC) müsteşar birinci vekili
- Sayın Saim Oğuzlgen, TMO (Turkish Maritime Organization Corporation) müdür yardımcısı
- Sayın Tansu Okandan, Dışişleri Bakanlığı, ikili ilişkiler müdürü
- Sayın Öktem Ateş, Dışişleri Bakanlığı, Kıbrıs ve Yunanistan bölümü başkanı
- Bn. Fofo Önay, Caritas temsilcisi, ayrıca IIMP (Inter-Parish Migrants Programme) başkanı
- Sayın Y. Akın Öngör, CEO Garanti Bankası İstanbul başkanı
- Sayın Fuat Özdoğru, UNHCR misyonu başkanı, İstanbul
- General H. Özkök, Genelkurmay merkez karagahı
- Sayın Uluç Özülker, Büyükelçi, ikili siyasi ilişkiler (Amerikan Birleşik Devletler, Avrupa, Avrupa Birliği) bakan vekili vekili
- Sayın Adriaan Quanjer, İstanbul'daki Hollanda Başkonsolosu
- Sayın İhsan Sakarya, Dışişleri Bakanlığı, NATO ve WEU bölümü başkanı
- Bn. F. Santinheg, NRC Handelsblad redaktörü
- Bn. Canan Merve Sonbudag, Dışişleri Bakanlığı, ikili ilişkiler elçi sekreteri
- Sayın Mehmet G. Sungur, HADEP (Halkın Demokrasi Partisi) temsilcisi
- Prof.dr. Sübidey Togan, Bilkent Üniversitesi, Ekonomi Fakültesi, uluslararası ekonomi ve liberasyon uzmanı
- Prof.dr. Nahit Töre, Ankara Üniversitesi AB araştırma merkezi müdürü
- Sayın Sami Türk, Türkiye Milli Savunma Bakanı
- Sayın Ferit Ülker, Dışişleri Bakanlığı, Milli İstihbarat Servisi bölüm Müdürü
- Sayın Engin Ural, Türkiye Çevre Vakfı müsteşarı
- Bn. Ann Mary Winter, İstanbul Inter-Parish Migrants Programme temsilcisi
- Sayın Zekeriya Yıldırım, TÜSİAD üyesi
- Sayın Erkut Yüceoğlu, TÜSİAD müsteşarı
- Prof.dr. E.J. Zürcher, Leiden Üniversitesi Türk dili ve kültürü profesörü-

Kısaltmalar listesi

AB	Avrupa Birliği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AIV	Uluslararası Sorunlar Tavsiye Kurulu
Anavatan partisi	Merkez sağ siyasi parti
BM	Birleşmiş Milletler
BSEC	Black Sea Economic Cooperation Council –Karadeniz Ekonomik İşbirliği Cumhuriyet Halk
Partisi	Merkez sol siyasi parti
D 8	Development 8
Doğru Yol Partisi	Merkez sağ siyasi parti
DSP	Demokratik Sol Parti
EIB	Avrupa Yatırım Bankası
EVRM	İnsan Hakları ve Temel Özgürlükleri Koruma Avrupa Sözleşmesi
Fazilet Partisi	Ocak 1998’te yasaklanan İslami Refah Partisi’nin yerine gelen parti
G 8	Gelişmiş en zengin yedi sanayi ülkesi ve Rusya
GBVB	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
GPD	Ortak Basın Hizmetleri
GSMH	Gayrı Safi Milli Hasıla
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HRA	Human Rights Association-İnsan Hakları Derneği
IOA	Uluslararası Çalışma Örgütü
IIMP	Inter-Parish Migrants Programme-Cemaatler arası Göçmenler Programı
IMF	Uluslararası Para Fonu
IVVV	Uluslararası Bağımsız Sendikalar Birliği
Mazlum-Der	‘The Organization of Human Rights&Solidarity for Oppressed People’
MEDA	Avrupa-Akdeniz Ortaklık Anlaşması
METU	Middle East Technic University-Orta Doğu Teknik Üniversitesi Milliyetçi Hareket
Partisi	Milliyetçi sağ siyasi parti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü
NGO	Hükümetlerarası olmayan örgütler
OESO	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
ORET programı	Kalkınmayla ilgili İhracat Programları

OVSE	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü
PKK	Kürt İşçi Partisi
TDN	Turkish Daily News
TMO	Turkish Maritime Organization Corporation
TÜRK-İŞ	Türk İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	Turkish Industrialists' and Businessmens's Association Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
UNFICYP	Kıbrıs BM Barış Gücü
US	United States – (Amerika) Birleşik Devletler
VNO	Hollanda İşletmeler Birliği
WEU	Batı Avrupa Birliği
WTO	World Trade Organization – Dünya Ticaret Birliği

Previous reports published by the Advisory Council on International Affairs
(available in English)

- 1 AN INCLUSIVE EUROPE, *October 1997*
- 2 CONVENTIONAL ARMS CONTROL: urgent need, limited opportunities,
April 1998
- 3 CAPITAL PUNISHMENT AND HUMAN RIGHTS: recent developments,
April 1998
- 4 UNIVERSALITY OF HUMAN RIGHTS AND CULTURAL DIVERSITY,
June 1998
- 5 AN INCLUSIVE EUROPE II, *November 1998*
- 6 HUMANITARIAN AID: redefining the limits, *November 1998*
- 7 COMMENTS ON THE CRITERIA FOR STRUCTURAL BILATERAL AID,
November 1998
- 8 ASYLUM INFORMATION AND THE EUROPEAN UNION, *July 1999*